

A SZOCIÁLIS DEMOKRÁCIA OLVASÓKÖNYVE 1.

Szerkesztette Tobias Gombert

A szociális demokrácia alapjai

AKADEMIE
FÜR SOZIALE
DEMOKRATIE

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Kiadja a Friedrich Ebert Alapítvány

**Német kiadás: Politikai Akadémia Osztálya, Bonn
(3. átdolgozott kiadás / 2008. december)**

**Magyar kiadás: Nemzetközi Párbeszéd Osztálya
(1. kiadás / 2011. február)**

Szerkesztette: Julia Bläsius, Jochen Dahm, Tobias Gombert, Christian Krell, Martin Timpe

Felelős szerkesztő: Dr. Christian Krell / Projektvezető: Julia Bläsius (Jochen Dahm)

Készült a Druckerei Brandt GmbH nyomdájában, Bonn

Tipográfia és művészeti szerkesztés: DIE.PROJEKTOREN, Berlin

Fordította: Tiszavölgyi Judit és Korencsy Ottó

Címkép: Frédéric Cilon, PhotoAlto

Jelen kötet tartalmáért az egyes cikkek szerzői a felelősek. Az elhangzott vélemények nem minden részletben képviselik a Friedrich Ebert Alapítvány véleményét.

A SZOCIÁLIS DEMOKRÁCIA OLVASÓKÖNYVE 1.

Szerkesztette Tobias Gombert

A szociális demokrácia alapjai

TARTALOM

<i>Előszó</i>	4
<i>1. Mi a szociális demokrácia?</i>	6
<i>2. Alapértékek</i>	9
2.1. Szabadság	11
2.2. Egyenlőség/igazságosság	18
2.3. Szolidaritás	36
2.4. Mit is mondanak a többiek?	38
2.5. Az alapértékek a gyakorlatban	40
<i>3. Társadalmi modellek összehasonlítása</i>	56
3.1. Piaci kapitalizmus és demokrácia	59
3.2. Liberális álláspontok	64
3.3. Konzervatív álláspontok	67
3.4. A szociális demokrácia és a demokratikus szocializmus	69
<i>4. Thomas Meyer: A szociális demokrácia elmélete</i>	82
4.1. A kiindulópont	85
4.2. Libertarizmus kontra szociális demokrácia	89

4.3. Kitekintés: Az alapértékek, alapjogok és eszközök triásza	92
4.4. Pozitív és negatív szabadságjogok	97
4.5. Az állam cselekvési kötelezettségei	100
5. Országmodellek	102
5.1. AZ USA	103
5.2. Nagy-Britannia	110
5.3. Németország	118
5.4. Japán	125
5.5. Svédország	132
6. Végül a kezdet	140
<i>Irodalom</i>	142
<i>Ajánlott irodalom</i>	144
<i>A szerzőkről</i>	150

ELŐSZÓ

A politikának világos orientációra van szüksége. Csak az éri el célját és képes másokat is lelkesíteni érte, aki egyértelműen meg tudja nevezni tevékenysége célját. Éppen ezért ebben az olvasókönyvben azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy mit is jelent a szociális demokrácia a XXI. században. Mely értékeken alapszik? Mik a céljai? Hogyan lehet a gyakorlatban alkalmazni?

Nyilvánvaló, hogy a szociális demokrácia tartalma nem merev, örök időkre bebetonozott fogalom. Állandóan újra és újra meg kell vitatni és demokratikus keretek között megküzdeni érte. Jelen kötet sem tekinti céljának, hogy kész válaszokat adjon, sokkal inkább olvasásra és további gondolkodásra buzdít.

Kötetünkkel elsősorban a Szociális Demokrácia Akadémiája továbbképzéseinek résztvevőkhöz fordulunk, akik számára ez az olvasókönyv alapvetően fontos szakirodalom.

A könyvet természetesen olvashatja és használhatja bárki, aki érdeklődik a szociális demokrácia iránt és aktívan szeretné alakítani azt.

A bevezetőt a szociális demokrácia alapértékei alkotják. Ezt követően a szerzők azt vizsgálják, miben különbözik a szociális demokrácia a többi politikai irányzattól. A Thomas Meyertől származó A szociális demokrácia elmélete (lásd e könyv 4. fejezetét) alapozza meg azt az áttekintést, amelyet a szociális demokrácia öt országban megfigyelt gyakorlatáról nyújtunk.

Olvasókönyvünk egy sorozat első kötete. A Szociális Demokrácia Akadémiája által rendezett további szemináriumi modulok számára további kötetek jelennek meg.

E helyütt köszönjük meg Tobias Gombert és Martin Timpe nagyszerű munkáját. A kötet legnagyobb részét Martin Timpe helyenkénti segítségével Tobias Gombert írta. Ők ketten – rendkívüli hozzáértéssel és szakismerettel – kísérték figyelemmel a szerkesztői munkát is. Csakis az ő lelkesedésüknek és odaadásuknak köszönhető, hogy a kötet ilyen rövid időn belül megjelenhetett. Nekik és az olvasókönyv többi szerzőjének is köszönjük a kiváló együttműködést.

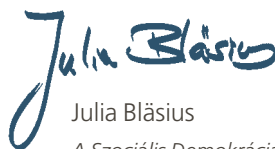
A Szociális Demokrácia Akadémiája jelképe egy iránytű.

Az Akadémia által a Friedrich Ebert Alapítvány olyan keretet kíván létrehozni, amelyben mód nyílik az álláspontok és az orientációk tisztázására. Örülnénk, ha politikai irányultsága kialakításánál Ön is élne a lehetőséggel. A szociális demokrácia abból él, hogy a polgárok rendre vitáznak róla és elkötelezik magukat mellette.

Christian Krell

*A Szociális Demokrácia Akadémiájának
vezetője*

Julia Bläsius

*A Szociális Demokrácia Olvasókönyvei
projektvezető*

Bonn, 2008. március

1. MI A SZOCIÁLIS DEMOKRÁCIA?

*Mi a szociális
demokrácia?
Négy válasz*

„Szociális demokrácia” – hát nem egyértelmű fogalom? Olyan fogalom, amely tartalmazza azt az ígéretet, hogy a demokráciához hozzátartozik az is, hogy mindenkinek az élete szociálisan kiegyensúlyozott legyen, és hogy mindenki élhessen vele?” – szól az egyik vélemény.

„Szociális demokrácia – de hát ezt már létrehoztuk Németországban, a német modellben a szociális piacgazdasággal, vagy nem?” – kérdezik mások.

„Szociális demokrácia – az SPD dolga, és csak a szociáldemokratákat érinti, elmélet az egész” – gondolják ismét mások.

„Szociális demokrácia, miért nem demokratikus szocializmus? Hiszen ez a régi, megszokott fogalom” – így vélekedik valaki.

Kinek is van igaza?

A viták során legkésőbb ennél a pontnál alakulhat ki könnyedén nyelvi zavar. Kinek is van igaza? Ismét épül Bábel tornya –, ami fásaszto és nem igazán segít az értelmezésben.

Először is a közös nyelvben kell megállapodnunk, amellyel megérthetjük és tisztázhatjuk a különböző álláspontokat. Az találja meg hamarabb a kiindulópontot, aki az irányról vitázik.

A fent elhangzott négy kérdéshez visszatérve, hogy mit is jelent a szociális demokrácia, a következőket állapíthatjuk meg: mind a négy álláspont képvisel valami fontosat a szociális demokráciáról folytatott diskurzusban. Van, aki alapjairól és előfeltételeiről beszél, arról, mi várható el, vagy mi várható el joggal a szociális demokráciától.

Mások inkább azzal foglalkoznak, mit sikerült már elérni, ami a meglévő társadalom empirikus felülvizsgálatát jelenti.

A harmadik véleményt képviselők ezzel szemben rákérdeznek, kik képviselhetik a társadalomban a szociális demokráciát. Ez a kérdés is több, mint jogos.

A negyedik vélemény azt firtatja, mi értelme eltérni egy már bevett fogalomtól. A kérdés tehát arra vonatkozik, mi is a szociális demokrácia legbelsőbb lényege, és mi az, ami más koncepcióktól megkülönbözteti.

Aki tehát szociális demokráciáról beszél, annak egyértelműen meg kell fogalmaznia, pontosan mire is gondol és kit is szeretne megszólítani. A szociális demokrácia nem egyértelmű fogalom – hiszen csillog, és a legtöbben különböző értékekkel kapcsolják össze. A fogalomnak gyakran társadalmi töltete is van, mivel a társadalomban hat, és különböző érdekcsoportok tartanak rá igényt, vagy utasítják éppen el.

A négy kérdés világossá teszi, hogy a fogalmat pontosan meg kell határozni, mielőtt alkalmaznánk, és azt is tudnunk kell, mely társadalmi célokat kötünk vele össze.

A szociális demokrácia fogalmát az elméleti diskurzusok nagyon különböző módon határozzák meg, éppen ezért nem létezik egységes és kötelező definíció.

De mi is következnek a különféle meghatározásokból? Ha tudományos diskurzusról lenne szó, össze kellene hasonlítani egymással a fogalmi alapokat és magyarázataikat, és meg kellene vizsgálni, milyen érvekkel támasztják alá fogalommeghatározásaikat. Ez alapján összehasonlíthatók az empirikus eredmények. Meg kellene vizsgálni, mennyire mentesek a definíciók az ellentmondásoktól, vannak-e ellentétes empirikus adatok, és helyes volt-e a források értelmezése.

Tudományos szempontból az előbbieket fontos kérdések. Azok számára azonban, akik nem tudományos munkát végeznek, hanem szabadidejükben vállalnak politikai elkötelezettséget, általában nem marad idő intenzív elméleti fejtegetésekre. Mit lehet tehát annak érdekében tenni, hogy ne veszítsük szem elől a tudományos alapokat és a meghatározást?

Jelen olvasókönyv nem kínál megoldást a problémára, de vitaindító szeretne lenni, méghozzá úgy, hogy tudatosan politikai és tudományos módszereket vázol fel, hiszen orientációt mindenki csak saját magának tud kialakítani. E kötet ezt inkább csak előmozdítani, mintsem magára vállalni szeretné.

*Meghatározásra
van szükség*

*A szociális
demokrácia
tudományos
meghatározásai*

*Gyakorlati
módszerek*

*Különböző
megközelítések*

A következőkben különböző megközelítésekkel foglalkozunk. Mindenki eldöntheti magának, melyik saját maga számára a legszimpatikusabb. A bevezető kérdésekből a következő kapcsolódási pontok vezethetők le: egy inkább normatív, amely a szociális demokrácia alaptételeire és alapértékeire kérdez rá; egy elméleti, amely a szociális demokrácia elméletével foglalkozik, és egy empirikus, amely különböző országokban alaposabban vizsgálja a szociális demokrácia gyakorlatát.

A három szintet különböző fejezetekben közelítjük meg.

A *normatív szint* főként az ezt követő két fejezetben jelenik majd meg (2. és 3. fejezet), amelyben olyan alapértékek, mint szabadság, igazságosság és szolidaritás, meghatározása olvasható, ezenkívül vizsgálat tárgya az is, hogyan képzeli el ezek megvalósítását a különféle társadalmi modellek (liberalizmus, konzervatívizmus, szocializmus/szociális demokrácia).

Az *elméleti szintet* a 4. fejezetben mutatjuk be vázlatosan Thomas Meyer: „A szociális demokrácia elmélete” alapján. Azért választottuk Meyer elméletét, mert önmagában, zártan érvel, mindemellett magába foglalja a különböző szinteket is.

Az 5. fejezet, amelyben országok példái alapján mutatjuk be az empirikus szintet, ugyancsak Meyer elméletére támaszkodik. Amint „A Szociális Demokrácia Gyakorlata” című könyvben, itt is különböző országok példáján mutatjuk be, milyen eltérő eszközökkel és mennyire ellentmondó sikerrel lehet a szociális demokráciát a gyakorlatban megvalósítani.

2. ALAPÉRTÉKEK

Ebben a fejezetben:

- a szabadság, egyenlőség/igazságosság és a szolidaritás, mint a szociális demokrácia alapelveiként felvetődő kérdésével foglalkozunk,
- az alapértékeket történelmi és filozófiai perspektíva alapján korunk politikájára vetítjük ki,
- a Bundestag pártjainak alapértékekkel kapcsolatos felfogását tárgyaljuk,
- a képzés, az egészségügy, a munka és a felsőfokú oktatás körére vonatkozóan vázoljuk az alapértékek jelentőségét.

„Szabadság, egyenlőség, testvériség” – ez volt a francia forradalom harcba hívó jelszava. A mai napig ezekre az alapértékekre támaszkodnak a demokratikus pártok. Az alapértékek körvonalazódása a polgárság kialakulásával kezdődik, a világon pedig legkésőbb a XX. század közepén győzedelmeskedett – ezek az értékek váltak az államok és társadalmak „common sense” (egészséges emberi értelem) gondolataivá.

Ugyanez tükröződik az Egyesült Nemzetek jogi alapjaiban is. Az Egyesült Nemzetek 1966. évi két emberi jogi egyezményével a legmesszebb menőkig érvényesülnek a polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális alapjogok, hiszen ezeket a világ legtöbb országa ratifikálta. Szinte globális jogalapnak tekinthetjük. Az alapértékek célja, hogy azokat hivatalosan jogi formába is átültessék.

Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy a közösen meghatározott alapjogokat sok országban nem ültették át, és részben az aláíró országok is kirívó módon sértik meg az emberi jogokat.

Több helyen is megkérdőjelezhető az, hogy az alapértékeket a valóságban érvényesítik-e és ezáltal azokat a társadalmakban ténylegesen átültetik-e a gyakorlatba. Ez nem elméleti kérdés, sokkal inkább a különböző országokban és régiókban a társadalmi szereplők szociális tárgyalóképességének és erőviszonyainak függvénye.

Az alapértékek és azok alapjogokba történő átültetése ezzel együtt kritikus mérce és viszonyítási alap a politikai kurzusok meghatározásánál. Ezért állnak ezek a politikai irányok meghatározásának élén.

*Szabadság!
Egyenlőség!
Testvériség!*

*Az Egyesült
Nemzetek emberi
jogi egyezményei
mint alap*

*Alapértékek és
alapjogok*

Az alapértékek és a politika általános irányultsága 2007-ben különösen heves vita témája volt: az SPD és a CDU, a két nagy néppárt új pártprogramokat dolgozott ki, amelyek egyebek között azt is rögzítették, hogyan lehet korunk politikai alapértékeit meghatározni és megvalósítani.

Normatív szinten a szociális demokrácia is az alapértékek és alapjogok felé orientálódik. Normatív eszmekörében és valóságos hatásával ezek alkotják a politikai iránytűk kapaszkodóit és fordulópontjait.

Az alapértékek történetében a XVIII. századi felvilágosodás korától kezdve folyamatosan változott definíciójuk, de egymáshoz való viszonyuk is.

Ma alapvetően a három alapértéket: a szabadságot, az egyenlőséget/igazságosságot és a szolidaritást tekinthetjük alapvető kiindulópontnak.

2.1. Szabadság

A szabadság olyan alapelv, amelyet minden politikai szereplő a legmesszebb menőkig elfogad. A felvilágosult gondolkodáshoz és a polgárosodás kezdetéhez kapcsolható. Olyan filozófusok, mint John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Karl Marx, valamint a kritikai elmélet képviselői a történelem különböző korszakaiban gondolták végig és határozták meg megvalósításának lehetőségeit.

A szabadsággal kapcsolatos vitát – leegyszerűsítve – három alapkérdés köré fűzhetjük:

- Hogyan határozható meg a szabadság?
- Hogyan valósítható meg, illetve garantálható a szabadság a társadalomban?
- Hol húzódnak meg a szabadság határai a társadalomban?

A „szabadság” fogalmát elsősorban az angol filozófus, John Locke definíciója szerint értelmezzük:

„Az ember természetes szabadsága, hogy mentes a föld minden felsőbb hatalmától, nincs alárendelve egy másik ember akaratának vagy törvényhozó erejének, hanem jogelvét egyedül a természet törvénye határozza meg.

Az ember szabadsága a társadalomban azt jelenti, hogy nem áll semmilyen más törvényalkotó erő befolyása alatt, amelyet megállapodás révén alkalmaznak a közösségben, sem pedig akarat vagy törvény korlátozó ereje sem befolyásolja, kivéve azokat, amelyeket a jogalkotás a belé vetett bizalom alapján meghatározott.”

(Locke 1977. 213. oldal)

Locke szerint ezért a szabadság három különböző dimenzióját különböztethetjük meg: a saját személyünk szabadságát, az egyéni gondolkodás és érzés szabadságát, valamint a személy által jog szerint birtokolt dolgok fölötti rendelkezés szabadságát. Ez a három dimenzió számos alkotmány és emberi jogi rendelkezés részévé vált. John Lockenak a szabadságról alkotott definíciójára sok elmélet épült, és számos értelmezésben részesült.

A „szabadság”
gyökerei

Hogyan határozható
meg a szabadság?

A szabadság mint természetes jog

Locke kiindulópontja, hogy ezek a szabadságjogok minden embernek természet adta jogai – nem a társadalomban alakultak ki, hanem „eleve” adottak.

A „természetes jogokat” csak átala-
kítva lehet a társadalomba „átmen-
teni”. Ezek az egyén igénye alapján
a társadalommal szemben átala-
kúlnak.

Hogyan lehet a szabadságot a társadalomban garantálni és megvalósítani?

John Locke érvelése alapvetően és eltérő filozófiai megnyilvánulásaiban a mai napig hatással van, és újra meg újra hivatkoznak rá a szabadságról mint alapértékről folytatott vita során. Locke a liberalizmus egyik meghatározó gondolkodója.

Ez a számtalanszor idézett definíció nem feledtetheti el azt, hogy több, mint 300 éve született, és ezért nem lehet keletkezési körülményeinek ismerete nélkül megérteni és egyszerűen napjainkra vonatkoztatni. Hasonlóképpen kell eljárunk a tekintetben is: hogyan lehet a szabadságot a társadalomban garantálni, illetve megvalósítani.

A természetes egyenlőség és egyenlő szabadság

A történelmi vita során döntő volt, hogy Locke (és őt követően több más filozófus is a felvilágosodás idején) elutasította azt az érvet, hogy a természetes egyenlőtlenség lenne az oka annak, hogy emberek nagy része nem szabad. A természetes egyenlőség és ezzel az egyenlő szabadság az abszolutista társadalomban, amelyben a királyok hatalmukat Istentől származtatták, forradalmi állítás volt.

Locke azonban nem áll meg a természet adta egyenlő szabadságnál, hanem azt társadalmi szerződéssel a társadalomba ülteti át.

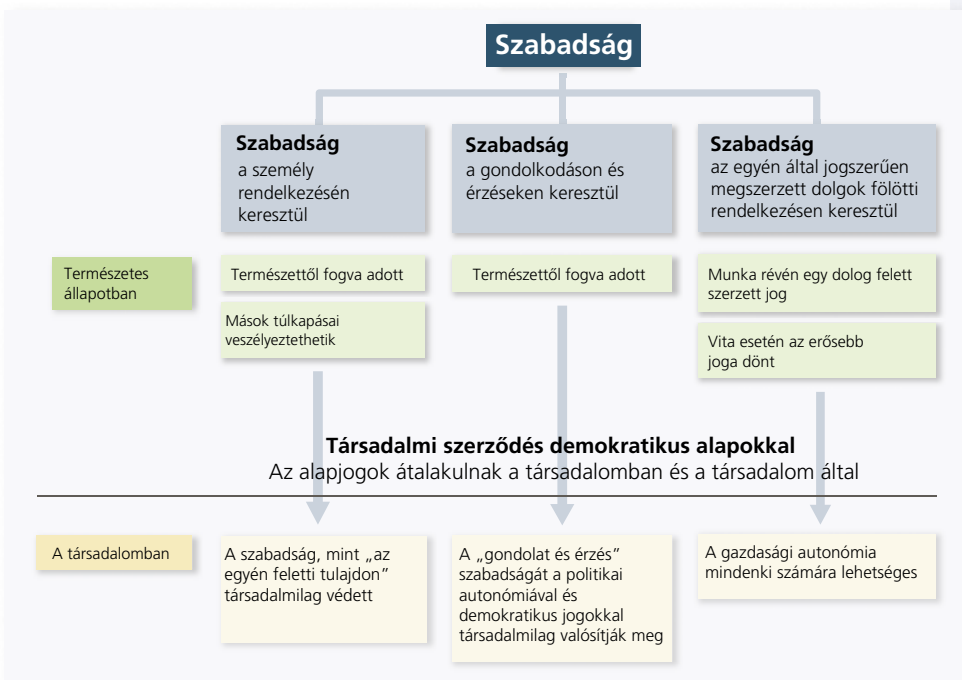
A társadalomban – érvelése szerint – a szabadság az egyén rendelkezésén keresztül a saját személye fölötti tulajdonná válik, a gondolat és érzés szabadságát a döntéshozatalokon, és politikai hatalomban való részesedés révén társadalmilag

John Locke – A liberalizmus egyik első és legfontosabb képviselője.

Locke alakította ki alapvetően az úgynevezett empirizmust, amely az ember tapasztalás által történő tanulását vizsgálta. E szerint az elméleti gondolkodás kiindulópontja a tapasztalat alapján való összehasonlítás.

1690-ben John Locke megjelentette a *Two Treatises of Government* című művét, amelyben az angol monarchia elméleti alapjait ingatta meg, és egy, a szabadságokra épülő társadalmi berendezkedést dolgozott ki.

biztosítani kell, valamint a jogszerűen megszerzett dolgok fölötti rendelkezés szabadságához szabad, mindenki számára elérhető piac szükséges. *A természetes szabadságok tehát nem maradnak meg minden további nélkül a társadalomban, azokat társadalmi szabályozással garantálni kell.*

1. ábra: A szabadság John Locke szerint

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) elméleti munkásságával a francia forradalom egyik előkészítőjévé vált.

Rousseau a társadalmi egyenlőtlenség kialakulásáról alapvető művet írt, amelyben mind filozófiai, mind történelmi empirikus munkát végzett.

Egyéb fő műveiben egyrészt a demokratikus államelmélettel, másrészt a neveléssel foglalkozik.

Éppen azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a szabadság hogyan valósítható meg, már a XVIII. században kritizálták John Locke elméletét. A legfontosabb kritikus Jean-Jacques Rousseau volt, aki Locke elméletével szemben négy lényeges ponton fogalmaz meg ellenvetést, illetve egészíti azokat ki:

1. Jó társadalmi szerződés csak úgy jöhet létre, ha a társadalom alapításánál minden ember lemond a természetes jogáról, hogy azokat polgári jogként visszakaphassa.

Rousseau kritikája
John Locke
szabadságfogalmáról

2. A kora polgári monarchikus társadalmak társadalmi szerződése nem jó társadalmi szerződés.
3. A „szabadság” csak akkor valósítható meg tartósan, ha már a törvényhozást illető politikai döntésekben is mindenki részt vesz. Csak így lesz minden ember saját akarátának alávetve, és ezzel szabad.
4. A „szabadság” Rousseau szerint a fejlődés gondolatával is összefügg. Szerinte minden emberben megvan „a képességek fejlesztésére való képesség” („perfectibilité”). (Benner/Brügen 1996. 24. oldal). A „képességek” nem előre meghatározottak, hanem a társadalomban a tanulási és életlehetőségekkel fejlődnek.

Az ideál: a szabadok és egyenlők közössége

Már az első kritikai pont is meglepő. Miért kellene minden természetes jogról lemondani és azokat aztán a társadalomtól visszakapni? Nem nyit-e ez vajon utat a zsarnokságnak? Meglepő az a radikalizmus, amellyel Rousseau ezt az állítást képviseli. Többek között azért választ ilyen radikális megfogalmazást, mert egyértelművé kívánja tenni, hogy ha a szabadságot a társadalomban mindenkinek biztosítani kívánjuk, akkor nem szabad, hogy igazságtalan jövedelmek, tulajdon, és ezáltal társadalmi egyenlőtlenség lopózzék a társadalomba. Rousseau előtt a szabadok és egyenlők társadalmának ideálja lebeg.

Szabadság csak a gazdagoknak?

Ezzel Rousseau elsősorban a szabadság reális hatását keresi a társadalomban. Kora társadalmá számára elemzi is egyben, hogy a proklamált szabadság úgy valósult meg, hogy az csak a gazdagoknak szolgál biztosítékokkal. Mindezt úgy teszi, hogy egy gazdag ember beszédét mutatja meg, aki a szegényeknek a hamis társadalmi szerződésről és annak egyoldalú szabadságáról beszél.

„Egyesüljünk”, mondja nekik (a szegényeknek, megj.: a szerző), azért, hogy megvédjük a gyengéket az elnyomástól, hogy korlátok között tartsuk a nagyratörőket és biztosítsuk mindenkinek azt a tulajdont, ami az övé. Hozzuk meg az igazságosság és a béke olyan szabályait, melyeknek engedelmeskedni mindenki kötelessége, melyekben nem az egyén tekintélye dönt, és amelyek bizonyos értelemben ellensúlyozzák a szerencse forgandóságát, hiszen hatalmasokat és gyengéket azonos mértékben kölcsönös kötelességeknek vetik alá. Egyszóval a helyett, hogy önmagunk ellen fordítanánk erőnket, egyesítsük azokat egy magasabb hatalom eléréséért.” (Rousseau 1997. 215—217. oldal)

A szabadság – Rousseau szerint így is fogalmazható – „lecsendesítésre” alkalmas jelszóként is használható. Ezért elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy a társadalomban mindenki számára garantált szabadságot valóban minden ember élvezheti-e.

Rousseau harmadik kritikus pontja a szabadság egy újabb lényeges aspektusára vonatkozik: annak az uralomhoz való viszonyára. Míg Locke (és előtte még erősebben Thomas Hobbes) abból indult ki, hogy a törvényalkotást ugyan a nép legitimálja, de nem szükségszerűen maga gyakorolja, Rousseau ennél radikálisabb-demokratikusabb orientációjú. Azzal érvel, hogy csak akkor lehet az ember szabad (azaz csak saját politikai akaratának alávetve), ha olyan törvények vonatkoznak rá, amelyek kidolgozásában maga is részt vett.

A negyedik kritikus pontjával Rousseau szabadságfogalmát egy központi kérdésben egészíti ki. Felfogása szerint az emberi szabadság abból adódik, hogy az ember nem egyszerűen természet adta „képességekkel” rendelkezik, hanem azzal a képességgel, hogy képességeket tud kialakítani (lásd Benner/Brüggen 1996. 24. oldal). Az ember fejlődésének és személyisége kibontakozásának lehetősége, ennek lehetővé tétele így a demokratikus társadalom legfontosabb kihívása.

A mai napig vitatott az a kérdés, hogy a szabadság (az egyén szabadsága a társadalomban és az állammal szemben is) tulajdonképpen meddig terjedhet. Legyen az a magánbeszélgetések lehallgatása vagy annak kérdése, hogy súlyos esetben a védelmi miniszter kiadhatja-e a parancsot arra, hogy egy személyszállító repülőgépet lelőjenek.

A szabadság határait sok kérdéssel kapcsolatban tárgyalja a társadalom.

A szabadság határainak definíciójánál két filozófiai választ szokás említeni:

„A nép a demokráciában– úgy tűnik –, azt tesz, amit akar. De a politikai szabadság nem azt jelenti, hogy azt tesszük, amit akarunk. Egy államban, azaz a társadalomban, melyben törvények vannak, a szabadság csak azt jelentheti, hogy azt tehetjük, amit szabad akarni, és nem kényszerítenek arra, hogy azt tegyünk, amit nem szabad akarnunk. Tisztán kell látni mi a függetlenség és mi a szabadság. A szabadság az a jog, hogy mindent megtehetünk, amit a törvények megengednek. Ha egy polgár megtehetné azt, amit a törvények megtiltanak, úgy már nem lenne szabad, mert ugyanez a hatalma a többieknek is meglenne.” (Montesquieu 1992. 212.)

A szabadság és az uralom viszonya

„A képességek fejlesztésének képessége”

Mik a szabadság korlátai a társadalomban?

Két válasz

„A kategorikus imperatívusz tehát csak egy dolog lehet: Cselekedj úgy, hogy akarod maximája egyúttal mindenkor egyetemes törvényhozás elvéül szolgálhasson”. (Kant 1995. 51. oldal)

Montesquieu

Montesquieu-nél a szabadság határa a törvények betartását jelenti, amelyet egyben az a jog is támogat, hogy mindenki más is betartja a törvényeket.

Charles de Secondat Montesquieu

(1689–1755) jogtudós és erkölcsfilozófus, aki ma elsősorban *A törvények szelleméről* (1748) című művéről ismert.

Egyebek között az alkotmányos monarchia és a hatalommegosztás (törvényhozás, végrehajtó és bírói hatalom) szószólója volt.

Kant

Kant megfogalmazása messzebb megy, és másik szintre visz, hiszen a szabadság korlátozását elvontabban értelmezi. Minden cselekvést a szerint kell megítélni, hogy az általános törvényként is alkalmazható-e. Ez a kiegészítés nemcsak a törvények betartására vonatkozik, hanem a szabadság törvényes keretek közti felhasználására is. Nézzünk egy egyszerű példát. Nem tilos benzinfaló és így a környezet szempontjából káros terepjárót használni, de általános törvényként megfogalmazva ez óriási környezetpolitikai probléma lenne.

A szabadság határai az erkölshöz és a közjóhoz kötődnek

A szabadság határait Kant erkölcsileg és az egyénre vonatkoztatva a közjóhoz köti. A szabadságnak az individuum perspektívájából megélt határai azonban messze nem kielégítőek ahhoz, hogy a szabadság mindenki számára társadalmilag elfogadható legyen. Itt ugyanis nem csak arról van szó, hogy megakadályozzuk az egyén szabadságot sértő vagy abba beleavatkozó cselekedeteit, hanem a szabadság határait azok számára is bővíteni kell, akik szabadságjogai korlátozottak. Ez társadalmilag csak mindenki számára azonos szabadságként valósítható meg. Az SPD Hamburgi Alapprogramja ezt röviden és velősen fogalmazta meg: „Minden ember hivatott és képes a szabadságra. Arról, hogy ezt megfelelően megélheti-e, a társadalom dönt.”

Immanuel Kant (1724–1804) a mai napig az egyik legbefolyásosabb német felvilágosodás-kori filozófus. Munkássága korának szinte minden filozófiai területére kiterjedt.

Legfontosabb művei egyebek között: *A józan ész kritikája* (1781), *A gyakorlati ész kritikája* (1788), *Az ítélőképesség kritikája* (1790), *Az örök békéről* (1795), *Az erkölcs metafizikája* (1796/97).

„Szabadság” az SPD Hamburgi Programjában:

„A szabadság annak a lehetősége, hogy önrendelkezésünk szerint éljünk. Minden ember hivatott és képes a szabadságra. Hogy ezt a szabadságot mindenki megfelelően élheti-e, a társadalomban dől el. Az egyén legyen szabad a megalázó függőségektől, szükségétől és félelemtől, legyen lehetősége arra, hogy képességeit kibontakoztassa és felelősséggel működjön közre a társadalomban és a politikában. Csak akkor tud az ember szabadságával élni, ha szociális értelemben megfelelő biztonságban érzi magát.”

(Hamburgi Program 2007. 15. oldal)

Újabb elméletek – például az indiai Nobel-díjas Amartya Sen – éppen ezért „megvalósíthatósági esélyekről” is szólnak, amelyek az anyagi egyenlőségen túl a társadalmi életben való átfogó participációt (részvételt) is előfeltételezik.¹

A szabadságról szóló vita alapján egyebek között az alábbi pontokat lehet a szociális demokráciával szemben támasztott követelményekként megfogalmazni:

A szociális demokráciával szemben támasztott követelmények a szabadságról folytatott vita alapján:

- Legyen alapvetően biztosított és garantált az egyén szabadsága, valamint a társadalomban és annak döntéseiben az aktív részvételt biztosító szabadság.
- A szabadság előfeltételezi, hogy minden ember ténylegesen megélhesse a szabadságot. Ehhez társadalmi intézkedésekre és intézményekre van szükség, amelyek mindezt lehetővé teszik. A szabadság mint alapjog formális érvényesülése nem elegendő.
- A szabadság előfeltételezi, hogy a politikai döntéseket demokratikusan hozzák.
- A szabadság előfeltételezi, hogy az emberek felelősséggel és ésszerűen cselekedjenek. Egy demokratikus társadalomban ennek biztosítása az oktatás és nevelés feladata.

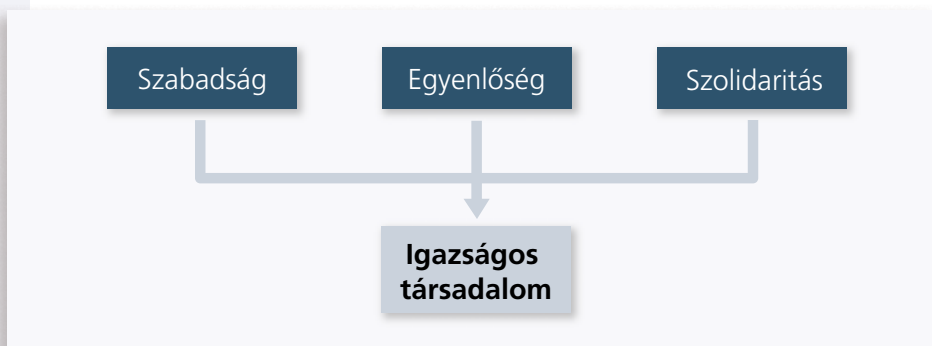
1 A szövetségi kormányzat első két szegénységi és gazdagsági jelentése így helyesen, nem pusztán kizárólag anyagi indikátorokkal méri a szegénységet, hanem a társadalmi befogadást és kirekesztést is figyelembe veszi.

2.2. Egyenlőség/igazságosság

Egyenlőség vagy igazságosság?

Sokan megakadnak, ha az alapértékek közül a másodikat kell megnevezniük: vajon az „egyenlőség”, vagy inkább az „igazságosság” legyen ez az alapérték?

Ezt a bizonytalanságot egy filozófiatörténeti szempont alapján könnyen feloldhatjuk.

2. ábra: Igazságos társadalom és alapértékek

A három alapérték a francia forradalom óta van jelen a történelemben: „szabadság, egyenlőség és szolidaritás”. Filozófiai szempontból átfogóan csak akkor beszélhetnénk igazságos társadalomról, ha mindhárom alapérték megvalósul.

A filozófiai fogalom és a mai politikai nyelvhasználat különbsége

Az „egyenlőség” alapértéke körüli vitával párhuzamosan azonban felmerül az a kérdés is, hogyan lehet igazságosan elosztani az anyagi és nem anyagi javakat. Az 1980-as évek óta egyre erőteljesebben érvényesül az az álláspont, amely az „igazságosságot” központi alapértékként, az „egyenlőség” ellenében vagy annak pontosítására alkalmazza. A nyelvhasználatban idő közben meghonosodott, hogy szabadságról, igazságosságról és szolidaritásról beszéljünk. Ennek ellenére érdemes egy pillantást vetni a filozófiai vitára is.

A „szabadság” fogalmától eltérően, amely minden egyén számára magától értetődő, az „egyenlőség” és az „igazságosság” fogalma relatív. Ezek az egyént és az egyén szabadságjogait a társadalom más tagjaihoz viszonyítják.

Egyenlőség és igazságosság mint relatív fogalmak

A – filozófiailag – magasabb rendű fogalom az „igazságosság” fogalma. Az alábbiakban egy hosszabb idézet kísérel meg az „igazságosság” fogalmát pontosabban meghatározni.

„Mi az igazságosság? Lehet-e ezt egyáltalán kérdésként feltenni? A mi? kérdések arra kérdeznék rá, hogy egy dolog micsoda. Az igazságosság nem dolog. Az igazságosság viszonykategória. Az emberek egymáshoz való viszonyára vonatkozik. Bizonyos jellegű viszonyokat igazságosnak tartanak. Következésképpen: a kérdés nem az „Mi az igazságosság?“, hanem „Miről van szó az igazságosság esetében ” [...] Az igazságosság témája az egyén helye a közösségében, a társadalomban azokhoz viszonyítva, akikkel kapcsolatban áll [...] Az embereknek igénye, hogy meghatározzák viszonyukat azokhoz, akikkel kapcsolatban állnak, hogy megtudják, hogyan érzékelik, hogyan értékeli őket mások. [...] Amennyiben az egyén önértékelése megfelel annak, ahogyan mások őt megítélik, akkor úgy érzi, igazságosan bánnak vele. Az ilyen megítélés materiális vagy eszmei javak odaítélésében, megtagadásában vagy megvonásában ölt formát.” (Heinrichs, 2002. 207. köv. oldal)

Az igazságosság nyilvánvalóan olyan fogalom, amelynek rengeteg előfeltétele van. Az egyén érezheti úgy, hogy vele igazságtalanul bánnak, és objektíve mégis „igazságos” elosztásról lehet szó. Hogy mi az igazságos és mi nem, csak társadalmi alkuval határozható meg. Az igazságosság ezzel előfeltételezi, hogy:

- az (eszmei és/vagy anyagi) javak társadalmi elosztására sor kerül, és hogy
- a javak elosztása mindenki által elfogadott, legitim elosztási mércék alapján történik.

Igazságosságról” csak akkor beszélhetünk, ha ez a két előfeltétel teljesül.

Az egyenlőség ezzel szemben az anyagi és eszmei javak elosztásának különleges formája.

„Az egyenlőség a [társadalmi] [...] rend kiindulópontja, nem pedig az eredménye. Az elosztással kapcsolatos mérlegelésekhez az elosztás alapnormájára van szükség, amelyből kiindulva az eltérő elosztás az igazságosság kifejeződése. Ez a primer elosztási norma az a numerikus egyenlőség, amelynél az elosztandót elosztjuk a figyelembe veendő számával. Az egyenlőséghez az igazságossággal ellentétben nem szükségesek kritériumok. [...] Ha egy konkrét esetben a javak elosztásának nincsenek kritériumai, ha nincsen semmi ok arra, hogy az egyiknek többet vagy mást biztosítsunk, mint a többieknek, akkor, ha nem akarunk önkényesen eljárni, mindenkinek ugyanazt kell biztosítani.” (Heinrichs, 2002. 211. köv. oldal)

Az egyenlőséget és igazságosságot fogalomként tisztán kell meghatározni

Az egyenlőség követelménye tehát előfeltételezi, hogy nincsenek olyan társadalmilag elfogadott érvek, amelyek a javak elosztásában legitimálnák a nem egyenlő bánásmódot.

A lényeg: Hogyan lehet indokolni az „igazságos, nem egyenlő bánásmódot”?

A meghatározás szerint az „egyenlőség” és „igazságosság” eddig még megfoghatók anélkül, hogy a különböző tudományos elméletek egymásnak ellentmondának. Érdekes azonban, hogyan indokolják azt a különféle elméletek, hogy az „egyenlőtlen elosztás” mi alapján ítéltető igazságosnak. Erre vonatkozóan már eltérő indokolási és definíciós megközelítések léteznek. Ezeket kimerítően nem tudjuk itt végigtekinteni. A politikailag érdeklődő embernek azonban mégis fel kell tennie a kérdést, hogy a politikai gyakorlatban a „napi ügyek során” hogyan lehet egy politikai javaslatot „igazságosnak/igazságtalannak” értékelni.

Az alábbiakban az „igazságosság” fogalmáról négy különböző megközelítést vázolunk, amelyek az 1980-as, illetve 1990-es években elméleti és politikai vita tárgyát képezték. A különböző meghatározások és megközelítések alapján világossá válik, hogy az igazságosság indokolása nem egyértelmű, sőt igen vitatott politikai motívum. A megközelítések a következők:

Az „igazságosság” négy megközelítése

- John Rawls liberális igazságosságelmélete,
- a liberális igazságosságelméletek szocialista kritikája,
- Nancy Fraser definíciója az elismerés és újraelosztás között,
- az igazságosság politikai dimenziói.

2.2.1. John Rawls igazságosságelmélete²

John Rawls (1921–2002) a mai napig az egyik legjelentősebb liberális erkölcsfilozófus. A Harvard Egyetemen volt a politikai filozófia professzora.

1971-ben jelent meg legbefolyásosabb műve: *Az igazságosság elmélete*.

Az igazságosság elméletét – épp az 1980-as és 1990-es években a szociáldemokrácia is megvitatta.

Filozófiai kontextusban John Rawls *igazságosságelméletét* kiemelt szinten tárgyalják. Már 1971-ben felállította a liberális hagyományok mentén megalkotott elméletét. Különleges politikai hatását az 1980-as és 1990-es években fejtette ki, mint a Reagan- és a Thatcher-korszak piaci radikalizmusával, és a Helmut Kohl kormánya által megfogalmazott „szellemi, erkölcsi

változással” szemben megjelenő alternatív perspektíva (lásd a történelmi háttérrel Nida-Rümelin 1997. 15. köv. oldal). John Rawls elmélete éppen szociáldemokrata kontextusban képezte komoly vita tárgyát.

Teóriájában Rawls a társadalmon belüli érdekkonfliktusok szabályozását elemzi, amelyek során a társadalom tagjainak együttműködésen keresztül meg kell próbálniuk a viszonylag szűk mértékben rendelkezésre álló javakat igazságosan elosztani. Az érdekellentéteket egy „igazságos alaprendben” speciális intézményekkel (alkotmány, gazdaságpolitikai kerettörvények stb.) fogják egybe. Elméletében Rawls az igazságos rend implicit feltételezését és elveit kívánja meghatározni.

Abból indul ki, hogy

- meg lehet fogalmazni az igazságosság mindenki számára elfogadható alapvető ideáit és általános elveit,
- a mai demokráciák része, hogy az állampolgárok kölcsönösen szabadnak és egyenlőnek tekintik egymást,
- ezen az alapon meg lehet alkotni a szociális együttműködés elveit.

² E helyet nem írhatjuk le teljes részletében John Rawls kiterjedt elméletét. A célunk, hogy az igazságosság definíciójának gyakorlati problémáit példaszerűen megvitassuk, hiszen ez a fogalom a politikai tevékenység során is felmerülhet.

*Az elméleti kísérlet:
a szabad, egyenlő és
célorientált egyének
„kiinduló állapota”*

John Locke-hoz hasonlóan Rawls is egy kiindulási pontot határoz meg. Ebben ő már nem egy valóságosan bemutatott, természetes állapotra hivatkozik, hanem egy hipotetikus állapotra, amelyben csak saját érdekeiket követő szabad és egyenlő emberek állnak össze, hogy az igazságosság alapelveiben megállapodjanak.

A Rawls-i érvelés szerint azon alaprend és azok az eljárásmodok igazságosak, amelyeket egy közösség (vagy társadalom) tagjai tisztességes feltételek mellett konszenzussal állapítanak meg.

„Maximin szabály”

Az elméleti kísérlethez persze hozzátartozik az is, hogy az egyén társadalmi helye még nem tisztázott. Ezért – így Rawls állítása – mindenkinek közös érdeke kell, hogy legyen, hogy a legrosszabb helyzetben lévőknek – lehetőség szerint – jó dolguk legyen („Maximin szabály”).

Vitagyakorlat és további munka

John Rawls érvelésében kísérletet javasolt a további gondolkodás céljából. Elfogadja?

Akkor képzelje el, hogy szabad, egyenlő és cél-racionálisan érvelő személyek gyülekezetében van:

- Mely alapokban tudnak megegyezni?
- Mely alapok vitatottak?
- Mely érvekkel tisztázhatók a vitás pontok?
- Mely alapokat alkalmaznak a Szövetségi Köztársaság jelenlegi társadalmi helyzetében, melyeket nem?

*Az igazságosság
két alapelve*

Rawls átfogó elméletéből itt azt a két alapelvet vizsgáljuk meg alaposabban, mely segítségével eldönthető, lehet-e valamit igazságosnak nevezni.

*Az elosztás
igazságosságának
új definíciója*

Többek között John Rawls érdeme, hogy a társadalmi javak újraelosztásáról szóló klasszikus liberális diskurzust elméletté fejlesztette, amely az elosztás igazságosságát újradefiniálja. Rawls ezáltal azt a liberális tradíciót, hogy a szabadságjogok garanciájára és biztosítása szükséges, összekötötte az egyenlőség/igazságosság szociáldemokrata eszméjével.

John Rawls az igazságosság elméletében két alapelvet rögzít:

Két központi alapelv

1. alapelv

„Mindenkinek egyenlő joga legyen az egyenlő alapjogok olyan átfogó rendszeréhez, amely mindenki más számára elviselhető.” (Rawls 1979 81. oldal)³

2. alapelv

„A szociális és gazdasági egyenlőtlenségeket a következőképpen kell alakítani: a) az igazságos takarékoság alapelvének korlátozásával a legrászorultabbaknak kell a legnagyobb előnyöket juttatni, és b) olyan hivatalokkal és pozíciókkal fonódjanak össze, amelyek a tisztességes esélyegyenlőség szerint mindenki számára hozzáférhetők.” (Rawls 1979. 336. oldal)

Az első alapelv az alapszabadságok azon arzenáljára vonatkozik, amely minden embernek jár annak érdekében, hogy élhessen szabadságával. Az „ugyanarra a rendszerre” történő utalás tisztázza, hogy minden cselekvési mód a konkrét személytől elvonatkoztatható legyen. Konkrétan „a törvény előtti egyenlőség-ről” és garantált személyiségi jogokról beszélhetünk. Az első alapelvet minden szerző elismeri.

Alapvető szabadságjogok

Rawls (a liberális hagyomány alapján) vélelmezi, hogy az első alapelvnek abszolút prioritása van a második előtt.⁴

Az általában nem vitatott első alapelvvel ellentétben a második, az úgynevezett differencia-elve problematikusabb. Rawls absztrakt normát javasol, amely értelmében az egyenlőtlen bánásmódot igazságosságnak lehet tartani. Az igazságos egyenlőtlen elosztásnak két feltételhez kell kötődnie:

A különbség elve

1. hogy a legrászorultabbak előnyére váljon,
2. hogy a hivatalok és pozíciók mindenki számára nyitottak legyenek.

3 A megfogalmazás értelme rokonságban áll azzal, amit Kant már kifejtett: „Minden olyan cselekedet jogos, amely vagy amelynek alapelve alapján mindenki önkényének szabadsága mindenki törvényben rögzített szabadságával együtt létezhet.” (Kant 1963. 33. oldal)

4 Ez azonban ténylegesen és logikusan is kifejezetten problematikus látásmód, mint Meyer rámutat (lásd 93. oldal)

Az igazságos egyenlőtlen elosztás első feltételét Rawls az egyenlőtlen elosztástól várható következménynek tartja: ha mindenki profitál belőle, tehát egy társadalom leggyengébbjei is, az egyenlőtlen elosztást (utólagos hatása alapján) igazságosnak lehet tartani. Tehát időben elhalasztott hatásról van szó.

A második feltétel a hozzáférés igazságosságára vonatkozik. Ha mindenki számára elvileg hozzáférhetők a hivatalok és pozíciók, az igazságtalan elosztás jogos lehet. Kicsit túlozva: mindenkinek tisztességes esélye volt.

Gyakorlati példa

A differencia elve nemcsak tudományosan, hanem politikailag is kimondottan vitatott. Mielőtt azonban utánajárunk, hogy sikerült-e az igazságosság definíciója vagy nem, nézzük meg az érvelést a gyakorlatban is. A szövegdobozban néhány politikai érv található, amelyeket megvizsgálhatnak, hogy a két Rawls-i alapelv értelmében igazságosak-e.⁵ Próbálja „kapásból” eldönteni, mit tart igazságosnak!

Vitatéma: Progresszív jövedelemadó – igen vagy nem?

Még akkor is, ha a széles társadalmi többség elutasítja Paul Kirchof és az ultraliberálisok érveit, az ilyen elgondolásokat is meg kell vizsgálni, mégpedig kritikus szemmel.

Paul Kirchof a CDU árnyék-pénzügyminisztereként a 2005. parlamenti választási kampányban mindenki számára 25%-os egykulcsos jövedelemadót követelt, pedig Németországban évtizedek óta progresszív adó van: ez alapján egyrésztől mindenki rendelkezik adómentes összeggel, másrészt a jövedelem egy progresszívan növekedő adózás alá esik. Így mindenki részt vesz jövedelmével a progresszív jövedelemadózáásban 0-tól saját bruttó jövedelméig a megfelelő adókulcsok alapján.

Kérdés:

Mennyire igazságosak ezek a modellek, ha John Rawls értelmében vizsgáljuk?

⁵ Rosszul értelmeznénk Rawlst, ha az egyenlőtlen bánásmódot csak a differencia elve alapján vizsgálnánk. Rawls feltételezi, hogy mindkét alapelv együtt előfeltétele az igazságosságnak.

2.2.2. A liberális igazságosság koncepciók szocialista kritikája

„Ami itt uralkodik szabadság, egyenlőség, tulajdon [...]. Szabadság! Hiszen egy áru vevője és eladója, például a munkaerő, csak is szabad akaratuknak engedelmesskednek. Szabad és jogilag egyenlő felekként kötnek szerződést. [...] Egyenlőség! Hiszen csakis tulajdonosként van kapcsolatuk, így cserélnek. Megfelelőt a megfelelőért. Tulajdon! Hiszen mindenki csak sajátjával rendelkezik ”.

(Marx 1998. 189. köv. oldalak)

Az igazságosságot és az egyenlőséget Heinrichs és Rawls definícióiban filozófiai tartalmuk alapján definiáljuk és különböztetjük meg.⁶ Így azok a fogalmakra vonatkoznak és nem a társadalmi valóságra. A definíciók számára egyelőre lényegtelen, hogy egy adott társadalomban az igazságosság érvényesül-e vagy sem.

Mégis az alapértékek társadalmi hatása természetesen lényeges igény. Az igazságosság szocialista koncepcióiban éppen erről az igényről van szó.

A szocialista koncepciók általában abból indulnak ki, hogy az uralkodó egyenlőtlenséget és igazságtalanságot meg kell magyarázni. Hogy a társadalmak nyilvánvalóan nem egyenlőséghez vagy igazságos elosztáshoz vezetnek, közvetlenül érhető a szegénységi és gazdasági statisztikákban. Az igazságtalanság és az egyenlőtlenség nem véletlen baleseteket vagy elszigetelten fellépő igazságtalanságokat jelentenek, hanem rendszeres társadalmi problémát. Mindenekelőtt a kapitalista piacgazdaságok termelési viszonyait tartják az egyenlőtlenség és igazságtalanság okának.

Az elmúlt 150 év szocialista koncepcióinak érvei két pilléren nyugszanak: egyrészt a társadalmi gazdagság újraelosztását követelik, másrészt azt, hogy meg kell változtatni az áruk termelését és megszerzését, amennyiben a szabadság mindenki számára elérendő cél. Hogy mindenki szabad legyen, egyenlőséget kell létrehozni – szól az alapgondolat.

⁶ Heinrichsnek nem liberális a teóriája, elmélete inkább a radikális társadalomfilozófia talaján áll.

A társadalmi realitás

*Hogyan
magyarázható a
társadalomban az
egyenlőtlenség és
az igazságtalanság?*

Rawls ennek koncepciójában ellentmondott, és azt állította, hogy a többivel összehasonlítva a szociális piacgazdaság a legrászorulóbbak számára még mindig a legjobb rendszer.

A szocialista álláspontok nem osztják azt a Rawls-i premisszát, hogy a gazdasági egyenlőtlenség mindenki hasznára van, és főleg azt kifogásolják, hogy az a leggyengébbek hasznára lehetne. A szocialista álláspontok inkább az egyenlőtlenség és igazságtalanság élesedését vélelmezik. Az elmúlt évek tekintetében az empirikus adatok is ezt igazolják.⁷

A politikai baloldalon ez a törés elméletileg is létezik. Az igazságosságról szóló vitában mindenekelőtt két különböző modell szembesül: egyrészt a szociális és anyagi javak elosztásának igazságossága, másrészt a hozzáférés igazságossága, tehát hogy a társadalomban emberek csoportjai milyen elismerésben részesülnek, és hogyan jutnak társadalmi pozíciókhoz (tehát a szociális státus). Ez olyan vita, amely politikailag is lecsapódik és elméletileg is zajlik. Viszont az elosztás igazságossága és a hozzáférés igazságossága között meglévő szigorú különbségtétel kölcsönös előítéleteken alapul.

Főként azok az elméleti gondolkodók, akik a hozzáférés igazságosságát szorgalmazzák, elviekben nem zárkoznak el az újraelosztástól. Sokkal inkább összetettebb igazságosságról alkotott fogalmakról van szó, amelyek a gazdasági egyenlőtlenséget az igazságosság problémájának tartják.

Ez a vita azért rendkívül fontos, mert a szociális demokrácia számára különösen fontos célcsoportok vagyis a a munkavállalók és a munkanélküliek közötti megosztottságot jelentheti. Pillanatnyilag megfigyelhető, hogy ez a célcsoport – mint a történelmében már korábban is – nem utolsósorban a szabadság és egyenlőség kérdése mentén polarizálódik.

Most röviden Nancy Frasernek az igazságosságról alkotott kétdimenziós definícióját mutatjuk be, amely különleges módon kombinálja az igazságosság két dimenzióját.

---

⁷ A következő tanulmányokra utalunk: Bourdieu 1997. Castel 2000; Schultheis/Schulz 2005.

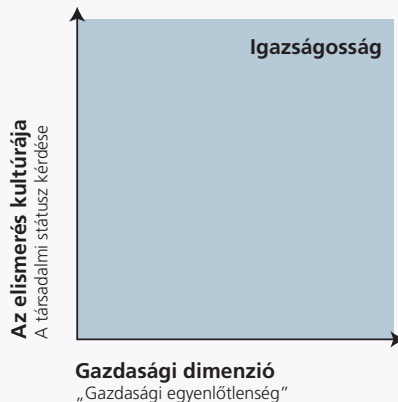
2.2.3. Nancy Fraser definíciója a kétdimenziós igazságosságról

Nancy Fraser igazságosságról alkotott koncepciójában megkísérelte az elosztás igazságossága/újraelosztás és a hozzáférési igazságosság/liberális érvelés közötti vitát mérsékelni, és kétdimenziós, igazságosságról alkotott definíciót javasolt.

Az igazságosság kétdimenziós definíciója

„Elméleti szinten az igazságosságról kétdimenziós koncepciót szükséges kialakítani, amely képes összhangba hozni a szociális egyenlőségre irányuló jogos igényeket, a különbségek elismerésére irányuló jogos követelésekkel. Gyakorlati szinten arról van szó, hogy programmatikus politikai orientációs séma jöjjön létre, amely az újraelosztási politika előnyeit az elismerési politika előnyeivel vegyíti.”
(Fraser 2003. 17. köv. oldal)

Fraser tézise az, hogy minden igazságtalanság, illetve kirekesztés gazdasági kirekesztést és hiányos elismerést is tartalmaz, azonban különféle mértékben.

3. ábra: Nancy Fraser definíciója az igazságosságról

Például a homoszexuálisok diszkriminációja mindenképp a státus és a társadalmi elismerés területén helyezendő el. Mindez azonban anyagi diszkriminációval is összefonódik, hiszen a bejegyzett élettársi kapcsolatoknak más az adózása. Igazságosságot csak akkor lehet elérni, ha a státuson és a gazdasági dimenzióon belüli diszkriminációt is figyelembe vesszük.

Gyakorlati példák

Az igazságosságnak több dimenziós stratégiára van szüksége

Második példánk a munkanélküliek stigmatizálása és kirekesztése lehet. Társadalmi kirekesztésük nagyrészt rossz anyagi helyzetük következménye. Empirikus tanulmányok azonban ismét megmutatják, hogy a társadalmi elismerés, tehát a társadalmi státus az érintettek számára lényeges probléma. Ahhoz, hogy létrejöjjön az igazságosság és a társadalomban való részvétel, olyan stratégiák szükségesek, amelyek mindkét dimenziót megfelelő mértékben veszik alapul.

Nancy Fraser (született: 1947) a New School for Social Research (New York) politológia-professzora.

Az egyik legismertebb feminista elméleti gondolkodó. Publikációiban a feminista elmélettel, az igazságosság elméletével és a kritikus elmélettel foglalkozik.

A részvételi paritásról szóló elképzelés

Fraser először is az igazságtalanság, illetve az egyenlőtlen bánásmód kutatására analitikus vizsgálatot javasol. De normatív módon is megfogalmazza, hogy szerinte mi legyen az igazságosság. Az igazságosságon részvételi „paritást” ért.

„Konceptióm normatív magja azon az elképzelésen alapul, hogy létezik részvételi paritás. Ezen norma értelmében az igazságosság olyan társadalmi intézkedéseket igényel, amelyek a társadalom összes felnőtt tagjának megengedik, hogy egymással egyenjogú módon viselkedjenek. Hogy a részvételi paritás lehetséges legyen, állításom szerint legalább két feltételnek kell teljesülnie. Az egyik az, hogy az anyagi javak elosztása a résztvevők függetlenségét és „szavazójogát” garantálja. Ezt objektív feltételnek nevezem. A gazdasági függetlenség és egyenlőtlenség azon formái és szintjei, amelyek a részvételi paritást megnehezítik, kezdettől fogva kizártak. A második feltétel azt követeli, hogy az intézményesített kulturális értékminták minden résztvevőnek ugyanazt a tiszteletet biztosítsák, és a társadalmi tisztelet megszerzésénél esélyegyenlőséget nyújtsanak. Ezt a részvételi paritás interszubjektív feltételének nevezem.”

(Fraser 2003. 54. köv. oldal)

Az igazságos/ igazságtalan egyenlőtlen bánásmód kritériuma

Akárcsak Rawlsnak, Frasernek is nyilatkoznia kell, mely kritériumok alapján állapít meg vagy zár ki igazságos vagy igazságtalan egyenlőtlen bánásmódot mindkét dimenzióban. A következő kritériumot javasolja.

„Mindkét dimenzió számára ugyanaz az általános kritérium segít a jogos vagy jogosulatlan igények között különbséget tenni. Mindegy, hogy a probléma elosztás vagy elismerés, az igénnyel élőknek meg kell mutatniuk, hogy a meglévő intézkedések akadályozzák őket abban, hogy egyenjogúként vegyenek részt a társadalom életében.” (Fraser 2003. 57. köv. oldal)

Vizsgálati lépések

1. Vizsgálat: Melyik diszkriminációról van szó? Hogyan jelenik meg a két dimenzió?
2. A kritérium alkalmazása: Hogyan akadályozzák meg szabályok, intézkedések a társadalomban a részvételi paritást (egyenlőséget)?
3. Alternatívák: Mely változások és stratégiák révén lehet helyreállítani a részvételi paritást?

Ezek a lépések (a két dimenzió vizsgálata konkrét igazságtalanság, alkalmazás és alternatívák esetében) Frasernél elsősorban demokratikus tárgyalási kultúra kérdését jelentik.

Természetesen ebben az esetben is a gyakorlati tesztnek van értelme. Például: idézhetnénk az állampolgári biztosítás vagy a fejkvóta alapú támogatásról folytatott vitát (lásd 47. köv. oldal).

Az igazságtalanság leküzdése érdekében Fraser két különböző társadalmi stratégiáról beszél (Fraser 2003. 102. és köv. oldal): az igenlés (a meglévőhöz való alkalmazkodás) és a transzformáció (átalakulás).

A liberális jóléti állam igenlő stratégiával rendelkezik, annak érdekében, hogy a szabad piacgazdaság gazdasági hátrányait mérsékelje. A tőke és munka közötti gazdasági diszkrimináció nem szűnik meg, de enyhül.

Transzformatív stratégia a szocialistáké, akik a szabad piacgazdaságot szocialista gazdasági renddel helyettesítik.

Az igazságosság alkalmazásának két stratégiája

Fraser mindkét stratégiának ellentmond, viszont egy harmadik stratégiát vezet be, amelyet André Gorz után „nem reformista reformnak” nevez. Ezt a nem könnyen érthető, nehézkes fogalmat a szociáldemokrata projekttel köti össze:

„Ford korában ez a stratégia a politikai baloldal bizonyos szegmenseiben jellemezte a szociáldemokráciáról kialakított képet. Ebből a perspektívából a szociáldemokráciában nem csupán az igenlő liberális piacgazdaság és a transzformatív szocialista állam közötti egyszerű kompromisszumot látták, melynek fejlődése hosszabb távon transzformatív lenne. Az alapelgondolás az volt, hogy számos, nyilvánvalóan igenlő jellegű újraelosztási reformot fogadosítsanak, melyek a szociális segélyre való igényt, az erősen progresszív adózást, a teljes foglalkoztatottság érdekében fogadosított makrogazdasági politikai intézkedéseket, a növekvő piacra nyitott állami szektort és az állami, illetve vagy kollektív tulajdonban való jelentős részesedést tartalmazzák. Bár ezen politikai intézkedések egyike sem változtatta meg a kapitalista társadalom szerkezetét önmagában, mégis voltak olyan elvárások, hogy összességében a tőke és a munka közötti hatalmi egyensúly az utóbbi javára billen, aminek hosszú távon az átalakulás lenne az eredménye. Ez az elvárás részben jogos. Végezetül soha nem teljesülhetett, mert a neoliberalizmus a kísérletet gyorsan lezárta.” (Fraser 2003. 110. és köv. oldal)

A nem reformista reform stratégiája megpróbál hidat verni az igazságosságról alkotott szociálliberális és szocialista koncepciók között.

2.2.4. Az igazságosság politikai dimenziója a teljesítmény szerinti igazságosság és a szükség szerinti igazságosság között

A filozófiai vita megmutatta, hogy az igazságosságot filozófiailag különbözőképpen lehet definiálni, a filozófiai magyarázatok azonban csak korlátozottan segítenek. Hiszen relatív fogalom meghatározásról van szó, amelyet a társadalom vitat meg, és amit különféle társadalmi csoportok sajátítanak ki maguknak (pl. szakszervezetek, munkáltatói szövetségek vagy pártok).

Végezetül, amint ezt a filozófiai vita már megmutatta, az igazságosság esetében mindig anyagi vagy nem anyagi javak elosztásáról van szó (az elosztás igazságossága), amelyet igazságosnak vagy igazságtalannak tartanak.

A politikai vitában azonban még két fogalom született az igazságosságról, amely a javak elosztását különböző szempontból alapozza meg és kísérli meg legitimálni.

A teljesítmény szerinti igazságosság vagy „érje meg ismét teljesíteni”? Mindenekelőtt az FDP és a CDU/CSU polgári tábora képviseli rendszeresen azt a felfogást, hogy a javak elosztásánál a teljesítmény legitimálja a jobb pozíciót. A teljesítmény szerinti igazságosság azt feltételezi, hogy az elosztás igazságossága mérhető az egyén teljesítménye alapján.

Példának említhetnénk a betegbiztosítási járulék kiszámítását: egy bizonyos éves jövedelem felett lehetséges magán-betegbiztosítást, és ezáltal általában jobb kezelést választani betegség esetén. A politikai baloldal nagy része az ilyen érvekkel kritikusan vagy elutasítóan áll szemben.

Visszont fordítva, a teljesítmény szerinti igazságosság a baloldal számára is érv. „Erős vállalknak többet kell elviselniük” – hangzik a gyakran hangoztatott érv, amely a teljesítmény szerinti igazságosságra vonatkozik. Akinek több jut, annak többet kell a közösség oltárán feláldoznia. A társadalombiztosításokban (munkanélküli és nyugdíjbiztosítás) ezzel összefonódik a szociális státusz megtartásának a garanciája: akik korábban sokat fizettek be, szükség esetén többet is kapnak.

Az egyenlőtlen elosztás politikai megalapozottsága – két politikai fogalom

Teljesítmény szerinti igazságosság

Hasonló érvet alkalmazhatunk – kritikusan – a vállalatokon belüli fizetésszerkezetre is. Az igazgatótanács elnöke tényleg annyival többet tett az üzlet sikeréért, mint a futószalag mellett dolgozó munkás? A tőzsdei elemző tényleg többet teljesített, mint egy ápolónő?

A teljesítmény szerinti igazságosságot a különféle politikai táborok eltérően értelmezik. Az egyenlőtlen elosztás szempontjából a teljesítmény szerinti igazságosságot politikai érvelés alapjaként használják. Minazonáltal elsősorban mégis viszonylagos érvelésről van szó, ami azt jelenti, hogy a kérdés a társadalmi erőviszonyok és tárgyalások függvénye.

Szükség szerinti igazságosság

Szükség szerinti igazságosság: a szükség szerinti igazságosság azt vizsgálja, hogy a különböző személyeknek mely szolgáltatásokat kell szociális helyzetük alapján megkapniuk. Például egy segítségre szoruló személy meghatározott beteg- vagy idősgondozási szint alapján gondozást igényel. Egy egészséges ezt a szolgáltatást nem használhatja fel, mert rászorultsága nem áll fenn, vagy rászorultságát a társadalom nem ismeri el. A szociális juttatások többségének alapja a Szociális Törvénykönyvön alapuló rászorultság szerinti igazságosság. Társadalmi rendszerünkben a rászorultság alapú igazságosságnak is legitimációs alapja van.

A viták során mindkét érvelés politikai hatású.

2.2.5. Kitekintés: Az egyenlőség és az igazságosság mint szociáldemokrata fogalmak

Az igazságosság fogalmáról érkező filozófiai megközelítések mellett a Német Szövetségi Köztársaság szociáldemokráciájának történetében előforduló politikai vezérfogalmak is érdekesek lehetnek. Az igazságosságról folytatott vitában megállapítható egyfajta politikai hangsúlyeltolódás, amely az elméleti vitától függetlenül keletkezett, azonban ennek ellenére befolyása alatt áll.

Ezen a helyen a szociáldemokrácia politikai definíció-kísérleteit elemezzük, többek között azért is, mert a szociáldemokrácia a német politikai palettán a szociális igazságosság pártjaként különleges helyet foglal el.

A fogalom meghatározásában olyan sorrendet figyelhetünk meg, amely a szociáldemokrata kormányzás egyes korszakaiban változásokat mutat abban a tekintetben, hogy a politika állami eszközökkel hogyan valósíthatja meg az igazságosságot. Az egyenlőség fogalmát egyre inkább az esélyegyenlőség és később az esélyek igazságosságának fogalma váltotta fel.

Elsősorban 1959-ig, amikor is a német szociáldemokrácia Bad-Godesberg-i kongresszusa után új választói rétegek felé is megnyílt, az egyenlőség fogalma a baloldali politika társadalmi követeléseinek részét képezte. Az élet minden területére vonatkozott, ugyanakkor a középpontban a munka társadalmi vetületei álltak. Az egyenlőséget mindenekelőtt a szabadság hiányának megszüntetésével és a termelési viszonyokban történő kizsákmányolás megszüntetésével kapcsolták össze. A szén- és acéliparban meglévő együttes döntéshozattól az 1950-es évek sztrájkhullámaig (megannyi esemény, amely mára mind feledésbe merült), az volt a lényeg, hogy több egyenlőséget, tehát több együttes döntéshozattal kell elérni a munka és az élet minden területén. Végezetül ellentmondásos eredmény született, mert részsikerként ugyan megszületett a munkahelyi és vállalati együttes döntéshozatal, a munka világában azonban mégsem valósult meg az egyenlőség.

A Brandt-érában és a szociálliberális koalíció alatt született meg a Brandt-korszak haladó politikájára erősen jellemző „esélyegyenlőség” fogalma, amely még ma is nagy hatású (és nem csak a szociáldemokráciában). Az újonnan született fogalom alapvetően elfogadta a társadalmi egyenlőtlenséget és az oktatási politikára

Hangsúlyeltolódás az igazságosságról folytatott vitában

„Egyenlőség”

„Esélyegyenlőség”

kezdett összpontosítani. Az érvelés középpontjában az oktatási intézmények és az állami szektor kiépítése állt, hogy új választói rétegeket sikerüljön meggyőzni, és hogy az egyenlőtlenség ne csupán az anyagi elosztás alapján, hanem a társadalomban meglévő képzési esélyek alapján is mérhetővé váljon. A szociáldemokráciában természetesen jelen volt az, hogy az anyagi javak egyenlőtlen elosztása és a tanulási lehetőségek egyenlőtlen elosztása kiegészíti egymást. A liberálisok számára kevésbé az egyenlőség és az esélyegyenlőség fogalmainak összefonódásán volt a hangsúly, hanem sokkal inkább azon, hogy az egyenlőséget helyettesítsék esélyegyenlőséggel. Az esélyegyenlőség így kapcsolódhatott a liberális álláspontokhoz, ami lehetővé tette a szociálliberális politikát.

A középpontban olyan új társadalmi konstelláció és olyan új politikai orientáció állt, amelyhez illett az esélyegyenlőség fogalma. Olyan időben keletkezett, amikor az államról alkotott pozitív szociális elképzelések stabilizálták a gazdasági helyzetet.

„Az esélyek igazságossága”

A Schröder kancellár alatti harmadik szociáldemokrata kormányzati periódusban az esélyegyenlőség fogalmát az esélyek igazságosságának fogalma egészítette ki. Az esélyek igazságossága főleg az elosztás aspektusára összpontosít. A fogalom abból indul ki, hogy a társadalomban az esélyek az anyagi és a nem anyagi források elosztásának függvényei. Ezek a források gazdaságilag korlátozottak, ami az említett kormányzati időszak jellegzetes érvelése volt.

A korlátozott esélyeket így igazságosan kell elosztani. Schröder politikája a teljesítmény szerinti igazságosságról alkotott elképzeléstől kölcsönzött. A támogatás és követelés „képlete” az jelenti, hogy esélyek és anyagi források juttatásával elvárják az ellenszolgáltatást is.

Az esélyek igazságosságának definíciója megosztja a politikai baloldalt

A politikai vita során éppen az esélyek igazságosságának definíciója osztja meg a baloldalt. A kritikus kérdések a következők:

- Tényleg létezik, és ha igen, milyen mértékben a források vélelmezett objektíve korlátozott volta? Vagy inkább politikai döntésekről van szó, amelyeket másként is meg lehetne hozni (pl: az állami költségvetés és a társadalombiztosítási rendszerek területén)?
- Igazságosnak nevezhető-e a társadalmi terhek és azok enyhítésének elosztása a választott formában (pl: egyrészt a vállalatok terheinek csökkentése, másrészt a szociális háló csökkentése)?

Függetlenül attól, hogyan válaszoljuk meg a kérdéseket, világossá válik, hogy az igazságosság fogalma elméletileg és politikailag is vitatott.

A szociális demokráciához kapcsolódó elvárások, amelyek az igazságosságról folytatott diskurzusból erednek

- Az igazságosság az az alapérték, amely anyagi és nem anyagi javak elosztásáról szól. Ám a szociális demokrácia sem hivatkozhat egy, az igazságosságról alkotott egységes fogalomra. Legitimációs alapként az igazságosság társadalmilag hatásos érv, elméletileg azonban vitatott.
- Az igazságosságot a különféle társadalmi területek szerint különbözőképpen kell definiálni.

„Az igazságosság” az SPD Hamburgi Programjában:

„Az igazságosság alapja minden ember egyenlő méltósága. Ez egyenlő szabadságot és egyenlő életesélyeket jelent, származástól és nemtől függetlenül. Tehát az igazságosság egyenlő részvételt jelent a képzésben, munkában, szociális biztonságban, kultúrában és demokráciában. Egyenlő hozzáférést minden közös kincshez. Ahol a jövedelmek és a vagyon egyenlőtlen elosztása a társadalmat két részre osztja; olyanokra, akik másokról rendelkeznek és olyanokra, akikről mások rendelkeznek, ott sérül az egyenlő szabadság elve, ami igazságtalan. Ezért az igazságosság a jövedelmek, a vagyon és a hatalom elosztásában több egyenlőséget követel. A teljesítményt el kell ismerni. [...] Igazságos a teljesítménynek megfelelő jövedelem- és vagyoneosztás. A tulajdon kötelez: aki átlagon felül keres, több vagyona van, mint másoknak, annak többel kell hozzájárulnia a társadalmi jóléthez.”

(Hamburgi Program 2007. 15. köv. oldalak)

- Az igazságosságot a javak egyenlő elosztásaként önmagában nem kell megindokolni. Az eltéréseket az igazságosság szempontjából kell definiálni és megvitatni.
- Igazi szabadságot igazságosság nélkül nem képzelhetünk el.

2.3. Szolidaritás

A legkevésbé vitatott fogalom a „szolidaritás” (vagy a francia forradalom „testvérisége”). Ennek oka nyilvánvalóan az is, hogy a szolidaritás olyan fogalom, amely az emberiséget érinti, és így nehezebben szorítható bele elméleti konstrukcióba.

*A szolidaritás
definíciója*

A szolidaritást különböző szerzők szerint alapvetően a következőképpen definiálhatjuk:⁸

- a szolidaritás olyan közösségi és kölcsönös felelősségérzet, amely
- közös érdeken nyugszik, és
- egy közösség számára hasznos viselkedésben mutatkozik meg, adott esetben a saját, rövid távú haszon ellenében is,
- és a kölcsönös igazságosság formális igényén túlmutat.

*A szolidaritás és
szociális identitás
közötti összefüggés*

Az amerikai szociológus és erkölcsfilozófus Walzer azonban jogosan utal arra, hogy a szolidaritás veszélyes is lehet, „amennyiben csupán érzelem, az együttműködés érzelmi pótléka, a ténylegesen megélt mindennapi együttműködés valósága helyett” (Walzer 1997. 32. oldal).

*A szolidaritás a
mindennapos
együttműködés
fogalma?*

A mindennapos együttműködés olyan társadalmi intézményekre és szerkezetekre vonatkozik, amelyekben kifejlődhet a szolidaritás, és szociális biztonság-hoz vezethet.

A szolidaritás önmagában azonban kirekesztő és diszkriminatív is lehet. Példa erre a jobboldali szélsőségesek csapatszellemé. Egy olyan demokratikus társadalom számára, amely nyílt és pluralista civil társadalomból alakul ki, és azzal fejlődik tovább, a torz szolidaritás óriási és még mindig alulbecsült veszélyt jelent. A határt akkor lépjük át, amikor egy közösség összetartása mások diszkriminációjából táplálkozik.

*A szolidaritásnak
egyenlőségre
és szabadságra
van szüksége*

Demokratikus társadalomban szolidaritásról a szabadság és egyenlőség megalósulása nélkül tehát nem lehet szó.

Bármennyire is nehéz felfogni ezt a fogalmat, annyira jelen volt a társadalom szociális fejlődése során. A nagy biztosítási rendszerek (munkanélküli, beteg-,

⁸ Például Hondrich és mások 1994, Carigiet 2003

nyugdíj- és baleset-biztosítás) az aktív keresők szolidaritáson alapuló intézményei. Az 1890-es, illetve az 1920-as években történő megalapításuk mindenképp a munkavállalók és a szocialisták/szociáldemokraták óriási nyomásának köszönhető, még Bismarck konzervatív kormányzása alatt is.

A szövetkezeti és szolidáris közösséget képez, amelyben a tagok közös érdekeik alapján közösséget képeznek, amely a piacon szokásos versenyt nagymértékben kiküszöböli.

Arról is beszélhetünk azonban, hogy a szolidaritás feltételezi az érdekek kiegyenlítését, ami hatása érdekében szükséges is. Ez arra utal, hogy szolidaritás csak akkor jön létre, ha a különböző, de mindenképp közös érdekek a politikai érvelés során figyelmet kapnak.

A szolidaritásról folytatott vita a szociális demokráciától a következőket követeli:

Szolidaritás és szociális demokrácia

„Szolidaritás” az SPD Hamburgi Programjában:

„A szolidaritás kölcsönös összefonódást, összetartozást és segítséget jelent. Az emberek készek egymásért tenni és kölcsönösen segíteni egymást. Erősek és gyengék, generációk, népek között érvényesül. A munkásmozgalom tapasztalata azt mutatja, hogy a szolidaritás megteremt a változáshoz szükséges erőt. A szolidaritás nagy erő, amely összetartja társadalmunkat: spontán és egyéni segítőkészségben, közös szabályokkal, szervezetekkel, a szociális államban politikailag garantált és szervezett szolidaritással.”
(Hamburgi Program 2007. 16. oldal)

- A szolidaritást a társadalmon belüli szociális kötődésként a társadalmi intézmények ugyan előremozdíthatják, ám nem hozhatják létre.
- Szociális demokráciában megvizsgálandó, hogy állami és civil intézmények hogyan hatnak a szolidáris összetartásra.
- A szolidaritást mindig a szabadság és egyenlőség megvalósulásának összefüggésében kell vizsgálni.

2.4. Mit is mondanak a többiek?

Martin Timpe

A politikai gyakorlatban az alapértékek szociáldemokrata értelmezése nem áll egyedül. Alapprogramjukban más pártok is megfogalmazzák az alapértékekről szóló értelmezésüket. Most röviden ezeket a megközelítéseket vizsgáljuk. Nem törekszünk teljességre, és inkább hétmérföldes csizmával haladunk át a programokon, minthogy minden szemantikai részletben elmélyednénk.

Középpontban „az isteni teremtés”

➤ Az „istenti teremtés” a CDU értelmezésének középpontjában A CDU alapértékei a szabadság, igazságosság és szolidaritás. A hannoveri pártkongresszuson 2007-ben elfogadott új alapprogramjában fogalmazza meg a három alapértéket. Bár az alapértékek első pillantásra azonosnak tűnnek azokkal, amelyeket az SPD a Hamburgi Programjában megfogalmazott, pontosabb vizsgálattal megállapíthatók a különbségek. A CDU esetében fontos a keresztény emberről alkotott kép és az isteni teremtés alapján történő orientáció. A CDU-nál a keresztény vallás a sarokkő, amely a szociáldemokrata alapértékekről szóló értelmezésnél csupán egy forrás. (A CSU bajor tartományi pártnál ez az alaporientáció még jellemzőbb, amelyet a nemzet és a hazafiság irányába mutató jobboldali konzervatív orientáció is kiegészít.)

Részleteiben felismerhető, hogy a CDU más szabadságfogalmat használ, mint az SPD. A CDU-nál a szabadságot határozottan részletesebben dolgozzák ki, mint a többi alapértéket. Jellemző erre, hogy az alapprogram keletkezésének folyamatát az „új igazságosság több szabadság által” címen írják le. Mindkettő a szabadság alapértékének prioritására utalhat, azonban az SPD az összes alapérték egyenjogúságát képviseli, továbbá a CDU programjában a negatív szabadságjogokat erősebben hangsúlyozzák, mint a pozitív szabadságjogokat.

*Szabadság,
szabadság,
szabadság*

➤ Az FDP három alapértéke: szabadság, szabadság, szabadság Az FDP-nek nincsen alapprogramja. De ha olyan dokumentumokat vizsgálunk meg, mint a „Wiesbadeni Alapelvek”, amelyet az 1997. évi szövetségi pártkongresszus fogadott el, akkor nagyon egyoldalú orientációt látunk, mely a szabadság alapértékére vonatkozik. Egy olyan párt számára, amely a politikai liberalizmusban gyökerezik, ez érthető is, gondolhatnánk. A következő szólhat azonban ez ellen: nyilvánvalóan nem sértjük meg John Locke-ot, a politikai liberalizmus egyik alapító atyját, amennyiben azt állítjuk, hogy az igazságosság szempontjai is központi sze-

repet játszottak a társadalomról alkotott elképzeléseiben. Az FDP ezzel szemben megkísérli, hogy minden aspektust a szabadság fogalmára vonatkoztasson. Az olyan megfogalmazások, mint „a szabadság = haladás” vagy „a szabadság a jövővel való kiegyezés” megmutatják, hogy milyen mesterséges a szabaddemokraták kísérlete, hogy olyan alapelvekre hivatkozzanak, amelynek fontossága egyébként nem vitatott. Az is világos, hogy az a társadalom, amely a szabadságra épül, ám elhanyagolja az igazságosságot és a szolidaritást, gyorsan olyan problémákkal szembesül, amelyek a szociális összetartást alapvetően fenyegetik.

➤ **Tarka csokorban mindenki talál valamit: Szövetség 90/A Zöldek**
A Zöldeknél az ember önrendelkezése központi szerepet kap. Olyan igazságosságról alkotott fogalmat alakítottak ki, amelynek rendeteg árnyalata van. Az elosztás igazságossága olyan további aspektusokkal egészül ki, mint a részesedés igazságossága, a generációk közötti igazságosság, a nemek közötti igazságosság és a nemzetközi igazságosság. Önmagában egyik követelés sem elvetendő. Az azonban, hogy mindezen megközelítések egyenrangúan, prioritások nélkül állnak egymás mellett, nem segít a jó szándékú vagy kritikus olvasónak, hogy pontos képet alkothasson arról, mit is értünk igazságosságon.

Egy ökológiai párthoz természetesen illik az, hogy az alapértékeket a politika minden területén kiegészíti a fenntarthatóság fogalmával. Ámbár nem igazán meggyőző a fenntarthatóság vitathatatlanul fontos alapértékét olyan alapértékek mellé állítani, mint a szabadság, igazságosság vagy szolidaritás.

➤ **Még minden képlékeny: a Die Linke (A Baloldal)**
A „Baloldal PDS” és a WASG összeolvadásából keletkezett Die Linke (A Baloldal) nevű párt még nem döntött alapprogramjáról. A két párt összeolvadásának alapját képző úgynevezett „programmatikus alappontokban”, fellelhető néhány alapelv. Említik a demokráciát, a szabadságot, egyenlőséget, igazságosságot, internacionalizmust és szolidaritást, amelyek alapvető értékorientációt jelentenek. Történelmi perspektívából megnyugtató az is, hogy elismerik az egyén szabadságát, amely nélkül az egyenlőség ahhoz vezet, hogy az emberektől megvonják szabad akaratukat és kiskorúként bánnak velük. Ugyanilyen világos az a tétel is, hogy a szabadság egyenlőség nélkül csakis a gazdagok szabadságát jelenti. A szociális demokrácia támogatói ennek mondanának ellent, bár más-hogy fogalmaznák meg. Éppen a szabadság és az egyenlőség közötti viszony az, amelynek meghatározását a Die Linke párt további programvitájában figyelemmel kell majd kísérni.

*Tarka csokorban
mindenki talál
valamit*

*Még minden
képlékeny*

2.5. Az alapértékek a gyakorlatban

Miután elméleti szinten alaposan megismerkedtünk az alapértékekkel, most a gyakorlatot fogjuk megvizsgálni. Milyen szerepet játszanak az alapértékek a szociális demokrácia számára a politikai mindennapokban? Különböző területekről származó, gondolatébresztő példák segítségével járunk a kérdés után.

2.5.1. Oktatáspolitiká⁹

„Az iskola esélyt ad a jövőnek” elnevezésű stratégia – a haladó oktatáspolitikai önkormányzati átültetése¹⁰

Marc Herter

Miután 2003 óta az első PISA-tanulmányok felfedték a német oktatási rendszer hiányosságait, a megfelelő oktatási rendszer sokat vitatott téma szövetségi, tartományi és önkormányzati szinten. A vita része főleg az a tény, hogy más országokkal összehasonlítva Németországban az oktatás sikere viszonylag szorosan összefügg a gyermekek szociális származásával. De vizsgáljuk meg, hogyan fest a szociálisan igazságos és szolidáris iskolarendszer, amely egyidejűleg mindenkinek megadja azt a szabadságot, hogy eldöntse, milyen képzési formát és szakmát szeretne választani.

A Hamm városbeli SPD ezzel a kérdéssel foglalkozott és integrált szociáldemokrata tervet dolgozott ki „az iskola alakítja a jövőt” elnevezésű stratégiában. Hamm járási jogú városként iskolafenntartó és így felelős az iskolák jövőorientált továbbfejlesztéséért.

► Miért stratégia?

Eddig Hamm városában, ahol CDU/FDP koalíció van hatalmon, az iskolapolitika alkalmi jellegű volt. Ez azt jelenti, hogy ha túl sokan jelentkeznek egy iskolába, vagy túl kevesen, akkor kiépítenek vagy leépítenek, vagy kivárlják, amíg megfelelő állapot alakul ki. Ezután várnak a következő alkalomra.

⁹ Lásd Az oktatás témájához a 3. olvasókönyvet A szociális állam és a szociáldemokrácia (2009.), 7.5 fejezet Oktatás.

¹⁰ A példa alapja egy olyan iskolafejlesztési terv, amelyet az SPD Hammban ténylegesen ki is dolgozott.

Ez nem túl jó alap a jövőorientált önkormányzati iskolai szerkezet számára. Az új iskolai koncepció kiindulópontja ezenkívül az a felismerés volt, hogy nemcsak az iskola játszik döntő szerepet a gyermekek és fiatalok tanulmányi sikerében, hanem a gyermek- és ifjúsági segítséggel a tanulmányi és munkaerő-piaci támogatással, valamint az integrációs támogatással összefüggő szempontok is. Vizsgálatokból kiindulva a stratégia hosszú távú célokat és operatív cselekvési szükségleteket fogalmaz meg, amelyekben vezérfonalként húzódik végig az oktatásban való részvétel és a siker javítása.

Szociáldemokrata stratégia

A cél a városházán uralkodó többség iskolapolitikájával szemben kialakított szociáldemokrata alternatíva. A jelenlegi PISA-tanulmányok mellett még két mutató is beszámol az eddigi iskolapolitika sikertelenségéről.

- Hamm városa az érettségizetteknek egy érintett évfolyamon belüli 30%-os arányával messze elmarad Észak-Rajna-Vesztfália többi járási jogú városától. A szomszéd városban, Münsterben 50%-os ez az arány.
- Míg a gazdagabb negyedekben a gimnáziumban továbbtanulók aránya 50%-os, Herringenben, a klasszikus munkásnegyedben ez az arány csupán 19,5%-os.

Mindenekelőtt a szociáldemográfiai fejlődés teszi szükségessé a közbelépést. 2005-tel összehasonlítva 2015-ben valószínűleg 25%-kal kevesebb diák tanul majd középiskolában tovább. Hammban már 2010-ben minden második gyermek bevándorlási háttérrel rendelkező családból származik majd. Az integráció és a tehetségek föl kutatása nemcsak a haladó politikai erők politikai szívügye, hanem a szerkezetváltásban lévő város sikeres fejlődésének is alapfeltétele.

➤ **A mi szabadságunk – egész napos ellátás mindenki számára**
A stratégia első vezérelve az egész napos ellátás az egész ellátási lánc mentén. A jó ellátás azzal kezdődik, hogy van szükségorientált és magas minőségű kínálat a három évnél fiatalabb korosztály számára, amely a három és hat év közötti korosztály számára a kielégítő és pedagógiailag igényes ellátással folytatódik. Iskolai jellegét végeztesül pedig a nyílt egész napos intézményben kapja meg, amelyet nemcsak a négyosztályos általános iskolában kínálnak fel, hanem egészen 14 éves korig tart. Így összeegyeztethetővé válik a család és a munka. A város nem írja elő, hogyan neveljék a gyermekeket, hanem azokról a keretfeltételekről

gondoskodik, amelyek lehetővé teszik az anyák és apák szabad döntését. A *szabadság* így nem a gazdag családok szabadsága, akik bébiszittert fogadhatnak, hanem minden családnak, és segít abban, hogy a családok valóra váltsák terveiket.

➤ Hatékony szociális igazságosság – a városnegyedek közösségei és az új esélyek

A stratégia további vezérelve az, hogy a hét hammi kerületre egyaránt jellemző legyen az áteresztőképesség és a továbbjutás lehetősége az iskolai rendszerben. Minden városnegyedben lehessen ugyanolyan bizonyítványt kapni. A tanulmányi sikert függetleníteni kell a tanulók szociális háttérétől. A szociális igazságosság így azzal kezdődik, hogy lehetővé teszi a képzési és jövőbeli esélyekben történő egyenlő részvételt, és mindenhol azonos továbbtanulási lehetőségeket biztosít. Az integráció és a fokozott egyéni támogatás így nem kizárják, hanem feltételezik egymást. A városrészek közösségi iskolái (az Észak-Rajna-Vesztfáliai SPD modellje) az 5. és 6. osztályban folytatják a közös oktatást, ezzel egyidejűleg lehetővé teszik a 10. osztályig tartó integratív oktatást, valamint felső iskolában (Hauptschule), reáliskolában és gimnáziumban történő továbbtanulást is, ugyanazon iskolán belül, ugyanazon közösségben.

Sok minden változna a városban is. A kerület közösségi iskolája először jelentene gimnáziumi és reáliskolai továbbtanulási lehetőséget a már említett munkásnegyedben, Herringenben. Három további kerület is most kapna először gimnáziumot. Összességében: a közösségi iskolarendszer nélkül a demográfiai fejlődés miatt nem lenne fenntartható egyik kerületben sem a jelenlegi oktatási kínálat

➤ Szolidaritás az üres szavakon túl – a szociális szükséglet alapú költségvetés

A harmadik alappillér az iskolapolitikai javaslatokban a szociális szükséglet alapú költségvetés. Figyelembe veszi azt a tényt, hogy a támogatási igényeket és előfeltételeket a különböző iskolákban különféle formában találjuk meg. Ahol magasabb a bevándorló családokból származó diákok aránya, és a szociális problémák is halmozottabban mutatkoznak meg az iskolai mindennapokban, az iskola forrásai már akkor véget érnek, amikor a hagyományos működés költségeit fedezik, például tankönyvek, osztálykirándulások, napközi, ebéd. Másfelől azonban az oktatás szintjének lényeges javítását, napközis iskolát, projekteket és felszereléseket is lehetne finanszírozni. Az eredmény abszurd. Ahol a legmagasabb a támogatási igény, ott a legalacsonyabbak a reális lehetőségek. A szociális szükséglet alapú költségvetés viszonylag bürokrácia mentesen működne.

Támogatandó tanulónként minden iskola külön költségvetést kapna, amelyet 10%-kal növelni lehet a legkiválóbb esetekben. Ebből a különleges szükségletet finanszírozzák, és megvan annak a lehetősége is, hogy a tulajdonképpeni iskolai költségvetést ugyanúgy használja minden iskola, ahogyan eddig. Ez a koncepció alapvetően eltér az eddigi normatív iskolafinanszírozástól. A gazdagabb iskolák szolidaritása a szegényebb iskolák iránt azért szükséges, hogy a támogatási lehetőségeket, és általuk a tanulásban elért sikert az egész városban mindenhol garantálhassuk.

► Párbeszédben

Miután az alkerületek és a városházi frakció közösen elkészítették a tervezetet, kerületi rendezvényeken mutatták be azt szülőknek, tanároknak, diákoknak, valamint minden érdeklődőnek. Ezután közös eszmecsere következik. A középpontban az a kérdés áll, mennyire valósítható meg a koncepció egy adott kerületben.

2.5.2. Egészségügy¹¹

Állampolgári biztosítás vagy fejkvóta – az igazságos egészségügyi politika kérdése

Martin Timpe és Christina Rentzsch

A XX. század nagy szociális vívmányai között találjuk azt a tényt, hogy az egészségügyi ellátás alapvetően már nem a jövedelem vagy a szociális hovatartozás kérdése, hiszen az egészség az emberhez méltó élet alapja, és így mindenki számára biztosítani kell. Ez olyan követelmény, amely a szociális demokrácia alapértékeiből közvetlenül levezethető.

Németországban az elmúlt években kiváltképp az egészségügyi rendszer finanszírozása áll a vita középpontjában. Főleg a bevételi oldalon láthatunk rendkívül eltérő politikai elképzeléseket, a CDU „fejkvóta” modellje és állampolgári biztosítási elképzelése –, amelyet az SPD képvisel – között.

Hogyan is lehet ezt a két modellt, az állampolgári biztosítást és a fejkvótát a szociális demokrácia alapértékei értelmében értékelni? Ezt tisztázandó röviden át kell tekintenünk a két modellt és a magán-betegbiztosítás (MBB) különlegességeit.

➤ Az állampolgári biztosítás

Az SPD a törvényileg előírt betegbiztosítás (BB) továbbfejlesztését az állampolgári biztosításban látja, amely távlatilag a minden állampolgár lehetőségein alapuló pénzügyi teljesítőképességen alapul. A járulék kiszámításához már nem csupán a függő munkaviszonyból származó jövedelmet, tehát a bért és a fizetést veszik alapul. Más bevételi forrásokat is figyelembe vesz a modell, mint például a tőkebevételek. Az állampolgári biztosításban a törvényileg előírt betegbiztosítást a biztosítottak befizetései mellett a munkáltatói befizetések is kiegészítik. A saját jövedelemmel nem rendelkező házastársak a jövőben is biztosítva maradnának, és gyermekek számára a biztosítás ingyenes lenne.

➤ A fejkvóta

Maga a CDU is egészségügyi díjnak nevezi modelljét, amelynek lényege az egyénes havi átalányösszeg minden biztosított számára. Minden munkavállaló jövedelmétől függetlenül ugyanazt az összeget fizetné. Ezt kiegészítené a munkáltatói

¹¹ Lásd az egészségügy témájához a 3. olvasókönyv Szociális állam és szociális demokrácia (2009.) 7.4. fejezetét, Egészségügy.

hozzájárulás, amely a járulékköteles jövedelem 6,5%-át tenné ki. A munkáltató így megszabadulna a költségek jövőbeni emelkedésétől. Azok, akik egészségügyi díja a bruttó jövedelem 7%-át meghaladná, kiegyenlítést kapnának. A törvényes biztosítással rendelkezők gyermekeinek hozzájárulását ebben a modellben adó-bevételekből finanszíroznák.

➤ A magán betegbiztosítás (MBB) jövője

A német betegbiztosítási rendszer egyik központi jellemzője az, hogy az állampolgárok egy része nem vesz részt a szolidáris finanszírozásban. A köztisztviselők juttatási rendszerük alapján automatikusan kikerülnek a rendszerből. Biztosításukat az adóbevételekből finanszírozzák. Az önálló vállalkozóknak jövedelmüktől függetlenül nem kötelező a törvényileg előírt módon biztosítaniuk magukat.

A nem önálló foglalkoztatottak egy bizonyos bevételi határ fölött (a kötelező biztosítási határ) dönthetnek az MBB mellett. Ennek eredménye, hogy bizonyos lakossági csoportok befizetései nem kerülnek be az orvosi ellátás szolidáris finanszírozásába. Nézőpont és politikai értékrend alapján ezt lehet problémának is, vagy az egészségügyben meglévő egészséges versenynek is tekinteni.

Az MBB az állampolgári biztosítás vagy a fejkvóta bevezetése esetén egymástól eltérő következményekkel számolhatna. Az állampolgári biztosítás célja az, hogy bevonja az MBB-t a szolidáris finanszírozásba, a fejkvóta pedig nem érintené az MBB privilégiumait, sőt a magánbiztosítással rendelkezők gyermekei ingyenességét adóbevételekből finanszíroznák.

➤ Szolidáris járulékinanszírozás – a teljesítmény szerinti igaszágos részvétel

Nyilvánvaló, hogy az állampolgári biztosítás egyik fő eleme a több szolidaritás. Minden polgár teljesítőképessége szerint vesz részt az egészségügy finanszírozásának közös rendszerében.

A CDU is azt állítja, hogy modellje szolidáris. Arra utal, hogy modelljében létezik az adóalapú kiegyenlítés. Ez azonban két tekintetben is problematikus.

Egyrészt nem világos, hogy ez az adóalapú kiegyenlítés ténylegesen mekkora lenne, ha az uniópártok (CDU/CSU) és az FDP az állam cselekvőképességét a jobban keresők adócsökkentései által tovább gyengítik.

Másrészt az adórendszeren keresztül történő szolidáris kiegyenlítés lehetősége szolidáris adórendszert feltételez. Az Unió és az FDP tervei ezzel nincsenek összhangban. A koalíciós szerződés előírja, hogy az az elv, amelynek értelmében az erős vállak több terhet viselnek, mint a gyengék – ahogyan ezt a progresszív adózás is rögzíti – megszüntetendő.

Ezenkívül nem szolidáris az, hogy a fejkvóta modelljében a köztisztviselőket továbbra is kivételes helyzetben részesítik, és az MBB (legalábbis formálisan) megmarad a régi versenystruktúrában.

Az állampolgári biztosítás bevezetése semmi esetre sem jelenti azt, hogy csökkenne a *választás szabadsága*. Csupán a különféle biztosítók kalkulációs koncepcióit fejeznék be. Ehelyett „tisztes versenyfeltételek” születnének, egységes rendszerfeltételek kötelező bevezetése révén.

A biztosítók inkább a jó ellátási szerkezetben versenyezzenek, és nem a „jó kockázatok” alapján (a fiatalabb és egészségesebb biztosítottak). Ahelyett, hogy néhány kevés kivételezett szabadsága a szolidáris közösség rovására javuljon, mindenki több esélyt kapna, hogy részesüljön az orvostudomány haladásában.

Az *igazságosság* kérdése, hogy mely lakossági csoport viselne több, illetve kevesebb terhet. Ebben a tekintetben is lényegesen különbözik egymástól a két modell. Miközben az állampolgári biztosítás modellje a kétgyermekes családokat terhelmentesítené, ugyanez a csoport a fejkvóta bevezetésével körülbelül évi 900 eurót veszítené. Pontosan fordítva alakulna az egyedülállók helyzete. A fejkvóta által éves szinten több mint 1300 euró befizetési tehertől mentesülnének, az állampolgári biztosítás ellenben, bár csekély mértékben, az egyedülállókra is kevesebb anyagi terhet róna.

Amint fent említettük: az egészség az emberhez méltó élet alapfeltétele, és mindenkinek hozzá kell férnie. Ezért egy egészségügyi rendszernek a teljesítőképessége mellett mindenekelőtt esélyegyenlőséget kell nyújtania a szükségletek és a hozzáférés esélyegyenlősége alapján.

2.5.3. Munkaerő-piaci politika¹²

Tartós bizonytalanság? A munka új világa és a szociális demokrácia értékei

Matthias Neis

A második világháború utáni hosszú évtizedekben olybá tűnt, hogy Németországban sikerül a tőke és a munka érdekei között kompromisszumot kötni. Az 1949 utáni hihetetlenül hosszú ideig tartó gazdasági növekedésben a bérmunka vált szokványos munkavégzéssé. A bérmunka révén lehetővé vált a szociális tulajdonban való részvétel is: ide tartozik a garantált nyugdíjjogosultság, a felmondás elleni védelem és a munkavédelem, az együttdöntési jogok, valamint a kollektív szerződésben rögzített normák (Dörre 2005.).

Ez a szociális állam által védett bérmunka az úgynevezett szokványos munkaviszony (SZMV) az anyagi biztonság mellett az elismerés minimumát is jelentette. Ez a visszatekintve szinte harmonikusnak tűnő korszak azonban semmiképpen sem volt konfliktusmentes. A kompromisszumot mindig kemény harcok árán lehetett csak elérni, és a társadalmi vagyoni igazságtalan újraelosztását csak fokozatosan lehetett csökkenteni. A lakosság széles rétegei azonban biztosak lehetek abban, hogy aktív dolgozó tevékenységük alapján lassan, de folyamatosan magasabb életszínvonalat érhetnek el.

Az 1980-as évek óta azonban a szokványos munkaviszony egyre inkább elveszti kisugárzását. Bár a legtöbb foglalkoztatott még mindig szokványos munkaviszonyok között dolgozik, arányuk egyre inkább csökken. A foglalkoztatás növekedése szinte csak más területeken észlelhető. Ide tartozik a részmunka, a kölcsönmunka, a meghatározott időre szóló szerződések és a csekély foglalkoztatás.¹³ A tartós és teljes idejű foglalkoztatáshoz hasonlóan a „társadalmi tulajdon” is nyomás alá kerül. A nyugdíjrendszer részprivatizációja, a felmondás elleni védelem ellen intézett támadások és a kollektív szerződés csökkenő kötelező érvénye, főleg Kelet-Németországban ennek a folyamatnak csupán a legszembevetőbb aspektusai.

12 Lásd a munkaerő piaci politika témájához: 3. olvasókönyv. Szociális állam és szociális demokrácia (2009.), 7.2 fejezet A munka.

13 1991 és 2003 között például a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma körülbelül 5 milliőről 9 milliónál többre növekedett.

Említhetnénk néhány okot, amely elvezetett ehhez a tendenciához. Például a szolgáltatás-, illetve információalapú munka jelentőségének növekedése más, rugalmasabb munkaszervezést igényel, mint a korábbi termelési módok. Olyan versenyfeltételek között, amelyek már nem vállalatok, hanem a vállalatokon belül csapatok vagy osztályok mentén zajlanak, a „társadalmi tulajdon” elég gyorsan „rugalmassági tartalékká” válik. Azok a vállalatok, amelyek sikeresen lazítják a védelemhez fűződő jogokat, vagy akár meg is szüntetik azokat, versenyelőnyhöz jutnak, függetlenül attól, mennyire rövid távút.

A legtöbb embert nyugtalanítja ez a fejlődési irány. A Friedrich Ebert Alapítvány 2007. évi kutatásában a megkérdezettek 63%-a mondta azt, hogy fél a társadalmi változásoktól (Neugebauer 2007.). Azt a jelenséget, hogy a társadalom széles rétegeiben általános bizonytalanság terjed el, amelyet a gazdaságban és a munka világában tapasztalható változások okoznak, a francia szociológus, Pierre Bourdieu a „bizonytalanság” fogalmával írta le. Nem csak csökkenő bérekről vagy meghatározott időre szóló szerződésekről van szó. Ugyanolyan súllyal esik latba az is, hogy az emberek hogyan érik meg a bizonytalanságot. Ha figyelembe vesszük ezt a tényt, kiderül, hogy a bizonytalanság nem csak ott jelentkezik, ahol a bizonytalan munkaviszonyban foglalkoztatottak jelen vannak. Észlelhetjük a jelenséget már a munkavállaló társadalom középpontjában is. Számos tartósan foglalkoztatott például erősen elbizonytalanítva érzi magát, amennyiben munkahelyén kölcsönmunkaerő jelenik meg. Azt tapasztalják, hogy a rettegett alternatíva kész a bér- és munkafeltételek tekintetében engedményeket tenni, olyanokat, amelyeket korábban nem fogadtak volna el. A szokványos dolgozók és az aktív kereséstől teljes mértékben elválasztottak között a bizonytalan munkaviszonnyal rendelkezők is nagyon képlékeny függőhelyzetben vannak. Attól tartanak, hogy lecsúszhatnak, álmuk pedig az, hogy visszatérjenek a szokványos munkaviszonnyal rendelkezők világába. A realitás azonban gyakran csak azt teszi lehetővé, hogy az érintettek tartósan kiegyezzenek a bizonytalansággal.

Milyen kihatással is van ez a fejlődési irány a szociális demokrácia projektjére? A szokványos munkavégzés a szociális demokrácia számára a múltban rendkívül fontos szerepet játszott. A szociális állam fejlődésében az egyik fő tényező volt a három érték megvalósításában. Sokak (nem mindenki) számára biztonságot jelentett és ezzel a pozitív szabadságok érvényre juttatásának előfeltételévé vált; ami a releváns újraelosztás tekintetében tényleg megtörtént (az igazságosság értéke)

lényegében az aktívan kereső dolgozók tevékenysége alapján történt. Végezetül a „társadalmi tulajdon” a főbb kockázatok enyhítésére szolgált. Szociális biztonság, amelyet a szokványos munkavégzés hozott létre, a lakosság széles rétegeit vezette el ahhoz, hogy azonosuljanak a szociális demokrácia alapértékeivel. Főleg az SPD hivatkozott gyakran alapprogramjaiban a szokványos munkavégzésre és mindenekelőtt a teljes foglalkoztatásra. Az, hogy a szokványos munkavégzést mindenre kiterjesszék, a párt önmagáról alkotott képének részévé vált, hiszen a szociális demokrácia fenntartójának tartotta magát.

A szokványos munkavégzéssel párhuzamosan ez az összefüggés is lassan feloldódni látszik. Az elmúlt évtized munkaerőpiaci és szociálpolitikai reformjai, mint például a kölcsönmunka normalizálása és a munkanélküli biztosítás reformja – amelyekben az SPD-t is felelősség terheli –, megteremtették annak szükségletét, hogy a munka világának radikális változásaira radikális iránymódosítással válaszoljanak. A szociális demokrácia értékei a társadalomban még mindig nyitott fülekre találnak. De már nem feltétlenül kapcsolódnak politikai képződményhez. Ennek legfontosabb oka pedig abban az eddig megoldatlan politikai problémában rejlik, hogy hogyan lehetséges a szociális biztonságot a rugalmasság égisse alatt újra kialakítani. Mit is jelent ez a szociális demokrácia vezérelvében az alapértékeket tekintve?

➤ Szabadság

A munka új világa természetesen új szabadságot is ígér. A foglalkoztatottak kicsiny, ám semmiképpen sem elhanyagolható csoportja szabadúszóként vagy „önálló menedzserként” nyerhet több szabadságot a projekt formájú, utasítástól független munkából. Ezenkívül a rugalmasságáért jó árat is lehet kérni a piacon. Elegendő anyagiakkal a rövid távú munkanélküliséget továbbképzési esélyként is lehet értelmezni. A bizonytalan munkaviszonyban foglalkoztatottak többsége számára anyagi védőháló nélkül ugyanez a helyzet mély válságot jelent, amely a pozitív és negatív szabadságjogokat nagymértékben csökkenti.

A szociális demokrácia számára fontos pozitív, realista és szociális szabadságképet kifejleszteni. Ide tartoznak az új kollektív biztonsági eszközök. A rugalmasság által felszabaduló potenciált az aktív keresők számára azonban csak akkor lehet mozgósítani, ha az elkerülhetetlen kockázatok és válságok leküzdésénél nem maradnak egyedül.

➤ Igazságosság

Hogy mi igazságos, és kinek van joga az igazságossághoz, elsősorban az aktív munkavégzés döntötte el. Elég sokáig a munka által igazolt teljesítőkészség által lehetett társadalmi részvételt nyerni. De már akkor is olyan, az igazságosságról alkotott fogalom volt ez, amely erős határokat húzott, például a nemek között és az individualizációból eredő felelősséget is magában viselte.

Ezek a normák nagyon stabilnak bizonyultak, és ezért az új aktív kereső társadalomban az egyenlőtlenség melegágyait is képezhetik, mivel a teljesítményről alkotott elképzelés tovább él, azonban a munkához való hozzáférés lehetőségei egyre bonyolultabbak. Néha ki is lehet esni a munka világából, és az, hogy valaki a bizonytalan munkavégzésbe kerül, teljesen szokványos tapasztalat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a dolog jogos is lenne. Sok bizonytalan munkavégzést végzőnek is megvan az igénye, hogy teljesítőkészségét a munka által dokumentálja. Ha nem sikerül, gondolhatunk arra is, hogy talán jobban kellene igyekeznie. Ez az individualizáció azonban elkendőzi a társadalomban meglévő, növekvő egyenlőtlen elosztást. Ezen képlet alapján az igazságosság szinte az egyenlőség ellenpólusává válik.

A szociális demokrácia projektjével szemben támasztott egyik követelés az, hogy az igazságosságot és az egyenlőséget pozitívan viszonyítsa egymáshoz. Politikailag ez azt jelenti, hogy az egyéni nyomást csak addig szabad szabadjára engedni, amíg mindenkinek lehetséges a tényleges aktív szerepvállalás. Csakis ezen az alapon van értelme több saját felelősséget követelni.

➤ Szolidaritás

A kollektív biztonsági rendszerek átszervezése, a szolidaritás intézményi kifejeződésének a régi rendszerhez mért újraformázása a szolidáris tevékenység általános válságának elemeként fogható fel. A jelen helyzetben a társadalmi vita fő választóvonalára a „fent” és „lent” között ezen rendszerek mentén is észrevehető, amelyre még ráépül a „bent” és „kint” közötti különbség is. A két megkülönböztetés nem zárja ki egymást, azonban teljesen más jellegű társadalmi vitát vált ki.

A vállalatokon belüli versenyhelyzet, amely kiegészül azzal az érzéssel, hogy egy hajlandóbb miatt feleslegessé válunk, nagyon rossz gyógyír a szolidáris tevékenység számára. Akik „belül” vannak, a „kívül” lévőket fenyegetésként élik meg. Fordítva, a kollektív biztonság még meglévő elemei a bizonytalan munkaviszonyt

folytatóknál és a munkanélkülieknél gyakran abba az érzésbe torkoltnak, hogy ők jelentik az igazi akadályt, amely miatt továbbra is „kint” kell maradniuk. Hogy ennek az elképzelésnek igenis van alapja, megmutatkozik a jelenlegi válságban is. 2008 telén az ipar nagy részét érintő megrendelések csökkenésében a kölcsönmunkások voltak azok, akiknek azonnal el kellett hagyniuk munkahelyüket. Szinte máról holnapra százezrek tűntek el a gyárakból. Csak ritkán tiltakozott a szakszervezet vagy az állandóan foglalkoztatott dolgozó, hiszen ezek az elbocsátások a törzsgárda, így a szakszervezeti tagok többségének munkahelyeit is garantálták.

A jelenlegi fejlődés ezért felveti azt a kérdést, hogy a munka világában hogyan képzelhető el egyáltalán a szolidaritás. A jövő szociális demokráciájának lényeges viszonyítási pontját képezik majd a szociális biztonság hatékony eszközei, az újragondolandó szolidaritás szempontjából is. A „társadalmi tulajdont” ismét hitelessé kell tennie. Ehhez az eszközöket egyre inkább a mára jellemző megszakított aktív keresői életpályákra kell alkalmazni, és ezzel elvehető a „bent” és „kint” között lévő különbség éle is.

Az új aktív kereső társadalomban a szociális demokrácia alapértékei már nem annyira kötődnek össze a munkával, mint korábban. Ez a kapcsolatban azonban részben jó is marad, úgy hogy a három fogalom tartalmáról folytatott vita szükségessége láthatóbbá válik.

A szociális demokrácia politikai zászlóvivőinek fő feladata abban áll, hogy a szabadság, igazságosság és szolidaritás elveit a munka új világára alkalmazzák. Semmi nem utal arra, hogy az aktív munkavégzés a jövőben elvesztené helyi értékét a participáció vagy az elismerés hajtóerejeként. A szociális demokrácia arculatát a jövőben is az jellemzi majd, hogyan dolgozik a társadalom. Az évtized végén történt válságok tapasztalatai alapján ez most erősebben, mint bármikor korábban, azt jelenti, hogy a szociális demokráciában a gazdaságot és a munkát demokratikus elvek alapján kell megszervezni.

2.5.4. Felsőoktatási politika

„A magán az állami előtt” vagy „közjó”? Az oktatásfinanszírozás két ellentétes modellje

Martin Timpe és Frederike Boll

➤ A szociális származás dönt a tanulási esélyekről

Egyetlen más OECD tagállamban sem annyira döntő a szociális származás a képzettség tekintetében, mint Németországban. 100 gyermekből, ahol legalább az egyik szülőnek van diplomája, 83-an tanulnak tovább. A diploma nélküli családokban 100 gyermekből ez a szám csupán 23 (lásd Isserstedt 2007. 11. oldal).

Ezenkívül az OECD-országokkal összehasonlítva a Német Szövetségi Köztársaság 2009-ben nagyon alacsony hallgatói kvótával rendelkezett, főleg a megkettőzött érettségiző évfolyamoknak köszönhetően a korosztály 43%-a tanult tovább. Aki a hallgatók kvótáját megemelné, és az 50%-os OECD-átlaghoz közeledni szeretne, elsősorban a nem diplomás szülők gyermekeit kell, hogy meggyőzze a továbbtanulás fontosságáról. Hiszen a legnagyobb és legkihasználatlanabb potenciál ebben a körben keresendő. Ez nemcsak nemzetgazdaságilag ésszerű, hanem kiváltképp a szociális igazságosság kérdése is.

➤ A tanulmányok finanszírozásának problémája

Több esélyegyenlőséget és a hallgatók számának növekedését elsősorban a finanszírozáson keresztül lehetne biztosítani. Hiszen számos felsőoktatásra jogosult, akinek nincsen diplomás családja, azért dönt a továbbtanulás ellen, és inkább szakmát tanul, mert a felsőoktatási tanulmányok alatt megmarad a szülőktől való függőség, és csekély a bevételi lehetőség. (lásd Heine/Quast 2009. 16. oldal).

➤ BAFöG

„De létezik a BAFöG (a Szövetségi Tanulmányi Támogatási Rendszer)” válaszolhatnánk. Ezt a támogatást körülbelül a hallgatók 18%-a kaphatja meg a felsőoktatásban (lásd 17. BAFöG -jelentés 2007. 8. oldal)¹⁴. Ezenkívül a BAFöG-ben a tényleges létfenntartásra szánt költség rendre elmarad a realitástól, hiszen a törvény az alkalmazkodásról nem rendelkezik.

---

¹⁴ Az adat az összes felsőoktatási hallgatóhoz viszonyított arányt mutatja.

Sok potenciális hallgatóra elrettentően hat a BAföG 50%-os kölcsönaránya. A nem diplomás családok lényegesen kevésbé hajlandók adósságba bocsátkozni, mint a diplomások. Ez olyan állapot, amely a létfenntartási költségek és a tandíj hitelből történő finanszírozása ellen szól.

Végezetül a BAföG esetében a jövedelmi határok úgy alakulnak, hogy számos család, amely nem engedheti meg magának gyermekei továbbtanulását, mégsem kap támogatást. Ez a körülmény a „középosztályban tátongó úr” nevet viseli.

► Tandíj

Ehhez hozzájárulnak még a jelenleg hat tartományban bevezetett tandíjak is, amelyek szemeszterenként 500 eurót is elérhetnek. Miután a Szövetségi Alkotmánybíróság 2005-ben úgy döntött, hogy a felsőoktatási tanulmányok ingyenességéről az adott tartomány dönthet, hét CDU/CSU kormányzatú tartományi kormány bevezette az általános tandíjat. Hessenben a tandíjat az időközben szociáldemokrata–zöld–baloldali többség megszüntette a tartományi parlamentben. A konzervatív–liberális–zöld Saar-vidéki tartományi kormányzat is a tandíj megszüntetése mellett döntött. Baden-Württemberg, Bajorország, Hamburg, Alsó-Szászország és Észak-Rajna-Vesztfália tartományban a tandíjak megmaradtak, így a kétmillió németországi hallgató fele érintett tandíjügyben.

A felsőoktatás finanszírozásának tehát két modelljét láthatjuk: az egyik modell a tanulmányok magánerőből történő finanszírozásának erősítését szorgalmazza, és ezért támogatja a tandíjat; a másik modell az ingyenes felsőoktatási tanulmányokat szorgalmazza, így az oktatásban emberi jogot lát. Ezen felfogás alapján a képzés közjó, amely mindenki rendelkezésére áll, függetlenül jövedelemtől, származástól, gazdasági vagy szociális helyzetétől.

A felsőoktatás finanszírozása a szociális demokrácia alapján

► Szabadság

A szabadságnak – érvel a szociális demokrácia – mindig vannak anyagi előfeltételei is. Csak az élhet szabadságával egyáltalán, akinek hozzáférése van az oktatáshoz. Nincs sok haszna a felsőoktatási tanulmányoknak, amennyiben valaki a kollégiumi szoba bérét sem tudja kifizetni. Elértéktelenedhet az a jog, hogy szabadon választhatunk szakot, amennyiben függünk a szülőktől, és

közvetlenül vagy közvetetten kényszeríthetnek, hogy megfeleljünk jövőbeli munkánkról alkotott elképzeléseiknek. Inkább a saját elképzeléseinknek kell megfelelnünk.

Az erős BAföG, amely csak a hallgatók egyéni szükségletétől függene, megfelelő eszköz lenne arra, hogy megvalósítsa a felsőoktatásra való joghoz fűződő formális szabadságot. A különféle javasolt tanulmányi hitelfinanszírozási modellek azonban csak látszatszabadságot ígérnek. Hiszen új függőséget hoznak létre: adósság és szerződéses kötelezettségek formájában.

► Igazságosság

Ha a tandíjról és az igazságosságról vitázunk, mindig ugyanazt az érvet halljuk, amely azonban az ismétlések során sem válik helyesebbé. Adókon keresztül az ápoló a főorvos fiának felsőoktatási tanulmányait támogatja. A főorvos viszont nem járul hozzá fia tanulmányainak finanszírozásához, ám könnyen megengedhetné magának a tandíjat. Ez a helyzet nagyon igazságtalan, ezért a jómódú családoknak tandíj révén kellene a felsőoktatás finanszírozásához hozzájárulniuk.

A helyzet tényleg igazságtalan lenne, főleg, ha helyesen mutatnák be. Igazából azonban az egyik igazságtalansággal akarják a másikat igazolni, amelyek oktatási rendszerünk hiányos esélyegyenlősége és a társadalmi (adó)terhek egyenlőtlen elosztása.

A főorvos fia vagy tandíjjal, vagy tandíjmentesen, de mindenképpen továbbtanul. Ha azonban létezne tandíj, a szociális egyenlőtlenség már a felsőoktatásba való bejutásnál bebetonozódna. Az ápolónő lánya akkor sokkal inkább elutasítaná a továbbtanulást, mint most. Aki arra panaszkodik, hogy a főorvos csak kevésbé járul hozzá a felsőoktatás finanszírozásához, vagy más közfeladatok finanszírozásához, míg az ápolónő fordítva nagyon is, az ne tandíjról beszéljen, hanem vizsgálja meg jobban az adórendszerünket. Akkor következetesen támogatná a legjobban keresők intenzívebb megadóztatását és az alsó-, illetve középszintű bérek tehermentesítését.

Az igazságosság abban áll, hogy ugyanaz a szabadság jár mindenkinek, állítja a szociális demokrácia. Az általános tandíj bevezetése legalábbis veszélyezteti azt, hogy mindenki ugyanolyan szabadon dönthessen továbbtanulásáról.

Ugyanakkor a fent vázolt érvelés sem meggyőző. Inkább az állami finanszírozásban való igazságos részvételt kellene úgy szabályozni, hogy az adórendszeren keresztül mindenki teljesítőképessége által járuljon hozzá ahhoz.

➤ Szolidaritás

Végezetül érdemes elgondolkozni egy keveset azon, milyen kihatással van a tandíj a szociális és társadalmi hangulatra. Egyetemeink és főiskoláink nagymértékben járulnak hozzá a demokratikus és társadalmi fejlődéshez. Nem az lenne ésszerű, hogy a diákok és a tanárok megtanulják, hogyan lehet egymáshoz szolidárisan és demokratikusan viszonyulni? A tandíj és a felsőoktatási politika egyéb eszközei ehelyett azzal a következménnyel járnak, hogy a piaci, ügyfélorientált és versenyalapú megközelítés kezd dominálni.

A tandíj ezenkívül még azzal a következménnyel is jár, hogy a diplomások és a diploma nélküliek jövedelme közötti olló tovább nyílik. Döntse el, hogy ez a fejlődés jót tesz-e egy olyan társadalomnak, amelyben a gazdagok és szegények amúgy is egyre távolabb kerülnek egymástól.

3. TÁRSADALMI MODELLEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Ebben a fejezetben

- a piaci kapitalizmus és a demokrácia viszonyát tárgyaljuk;
- a liberális, konzervatív és a szociális demokrácia társadalmi modelljét gondoljuk végig és hasonlítjuk össze egymással;
- a munkásmozgalom fejlődését és eszmetörténetét vázoljuk nagy vonalakban, valamint részletezzük a demokratikus szocializmus fogalmát;
- a szociális demokrácia emberképének kérdését vizsgáljuk más emberképekhez viszonyítva

A Spiegel 2007. október 22-i számának címlapképe igen provokatív volt. (Ha egymás mellett úszunk)

Spiegel, 43/2007. Forrás: www.spiegel-online.de. 2007.10.22.

Mi van a címlapon?

A karikatúrán az SPD néhány vezetője látható, akik nyilvánvalóan tengeri viharba keveredtek, és egy mentőcsónakon próbálnak menekülni – Gerhard Schröder kapitány a süllyedő hajón marad, Gregor Gysi és Oskar Lafontaine saját mentőcsónakot szerez. A cím „Ha egymás mellett úszunk”, az „úszni” szóval játszik (ebben az esetben az árral, nem tudni hová). A helyzet azonban még rosszabb: a kép tragikus hajótörést sejtet, amelynek során az orientáció is a mélybe vész.

Mi a véleményük a Spiegel címlapképéről? Mit mond a kép egy párt (ebben az esetben az SPD) felfogásáról?

Az egyéni értékelésen túl érdekes, hogy a Spiegel ügyesen alkalmaz egy metaforát. A félelemre és arra a benyomásra épít, hogy a politikából hiányzik az alapvető orientáció – a hajókatasztrófa ezzel szinte előprogramozott. Ez a nem ritkán találó állítás az egész beállításhoz hasonlóan túlzó, hiszen mindenkinek megvan a maga „társadalompolitikai iránytűje”, és a demokratikus pártokban (mindegy hogy melyikben) nem megengedett, hanem szükséges, hogy megvitassák a koordinátákat, ti. hogy azokról azután demokratikusan döntsenek.

Az SPD „elsüllyedéséről” vagy hajótöréséről nyilván nem lehet beszélni. A politikai áttörés – amely a vezetők körében végrehajtott váltást és az elvesztett parlamenti választásokat követően nem szokatlan, hanem inkább szükséges – nem tekinthető hajótörésnek.

Az „utasítási láncolat” is ellentmond a párt demokratikus döntéshozatalának. Hiszen épp arról van szó, hogy a koordinátákról szükség esetén vitatkozzanak, és azokat az ember a saját „társadalompolitikai iránytűjével” hasonlítsa össze. A címlapkép ezzel szemben a politika autoriter értelmezését mutatja be, amely nem felel meg a demokrácia igényeinek.

A „társadalompolitikai iránytű” nem látható a képen – de előfeltétele annak, hogy a politikai kurzust meghatározzuk. Időzzünk el néhány pillanatra a „navigálásnál”.

A „társadalompolitikai iránytű” előfeltétele, hogy az embernek a saját politikai irányokra vonatkozóan meglegyen a saját elképzelése, amely alapján meghatározhatja saját pozícióját és amellyel „navigálhat”.

Ez a „navigálás” – képletesen szólva – nem ritkán a mindennapi politikai döntések hatalmas tengerén történik. Még ha nem is alapvető elvi döntésekről van szó, a döntéshozatalban akkor is érvényesül az egyén alapvető meggyőződése.

Ennek előnye (és egyben a meghatározás nehézsége is), hogy mindegyikünknek megvan a maga saját iránytűje. Nem lehet ezért egyszerűen egy „iránytűegyüttesből” kiindulni. Közösen igazán csak néhány koordinátáról lehet beszélni. Arról, hogy ez hogyan használható fel saját „navigálásunknál”, mindenkinek

Ami a címlap képéből nem látszik – néhány kommentár az értelmezéséhez

Szükséges a koordináták megvitatása

A „társadalompolitikai iránytű”

A koordináták és a navigálás kérdése

saját magának kell döntenie. A demokratikus pártokban és szervezetekben ez egyeztetés függvénye.

A navigáláshoz két lényeges előfeltétel szükséges. Az embernek ismernie kell saját álláspontját – átvitt értelemben tehát azt kell elemeznie, hogy az egyén maga és a társadalom milyen helyzetben van.

A második előfeltétel, hogy meg kell állapodni egy „politikai irányvonalban”, amelyen el kívánunk indulni.

Mindkettőt – a kiindulópontot és a célt (vagy a valóságot és az igényeket) is – egymással konkuráló társadalmi elképzelések fedik le. Mind a liberális, konzervatív, szocialista, mind pedig a szociáldemokrata érvelések megpróbálják maguknak úgy meghatározni a kiindulópontot és a célt, hogy a „navigálás” saját irányukban legyen lehetséges.

Ha a szociális demokráciáról, mint társadalmi modellről, lehetséges koordinátarendszerről, társadalmi irányról beszélünk, akkor más társadalmi modellek kontextusában kell, hogy megvizsgáljuk.

3.1. Piaci kapitalizmus és demokrácia

Mielőtt áttekintenénk a különböző koordinátákat, tisztáznunk kell két fogalmat, amely a mai napig alapvetően meghatározza a társadalomról alkotott felfogásunkat: ez a piaci kapitalizmus és a demokrácia.

A *piaci kapitalizmus* olyan rendszert jelent, amelyben

- az árukat egy adott piacon szabadon lehet cserélni;
- az áruk termelése kapitalista rendszerre, azaz elsősorban a termelési eszközök magántulajdonára épül;
- egyrészt bérmunka, másrészt tőketulajdon létezik;
- nincs a piacon kívül más szabályozó, legfeljebb a kereteket meghatározó intézmény.

A *demokrácia* olyan történelmi vívmány,

- amelyben egy állam az adott társadalmon belül minden ember számára az egyenlő szabadság gondolatát kívánja megvalósítani;
- amely a politikai autonómiát demokratikus többségi döntésekkel biztosítja;
- amelyben a mindenki számára biztosított participációs esélyekhez erősen meghatározott társadalomra (államra) van szükség.

Már a minimális meghatározás is mutatja, hogy az a társadalom, amely egyszerre piaci kapitalista és demokratikus alapokon kíván szerveződni, feszültségekkel lesz terhes, mivel a tiszta piaci kapitalizmus hatásai, valamint a teljes mértékben demokratikusan felépített társadalom következményeiket tekintve ellent kell, hogy mondjanak egymásnak.

A *piaci kapitalizmus szemben áll a demokráciával, ha*

- a termelési eszközök magántulajdona a gazdagság olyan egyenlőtlen elosztásához vezet, amely ellentmond az „egyenlő szabadságnak”, és a társadalomban mindenki számára biztosított részvételnek;
- a munkáltatók és a munkavállalók közötti hatalmi különbség olyan jelentékeny, hogy az teljes mértékben ellentmond a munkavállalók önmeghatározó életvezetésének; a piaci kapitalizmus kevesek nyereségvágya révén ellentmond a többség általános jólétének, amelyet a demokratikus elvnek kellene biztosítania;

*Két fogalom
bevezetőként: „piaci
kapitalizmus” és
„demokrácia”*

*A demokrácia és a
piaci kapitalizmus
ellentmondásai*

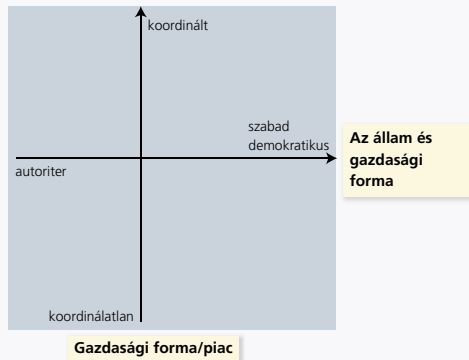
- az államnak már csak az a funkciója, hogy a nyugalmat és rendet fenntartsa.

A demokrácia akkor mond ellent a piaci kapitalizmusnak, ha

- a vállalkozás szabadságát a demokratikus döntések lényegesen korlátozzák, vagy megszüntetik;
- a demokratikus döntéseken keresztül az állam beavatkozása – például a magántulajdon kisajátítása a köz javára – az egyén kibontakozását és szabadságát veszélyeztetik, tehát az egyén privát szférájába avatkozik be.

A demokrácia és a piaci kapitalizmus az alábbi ábrával érzékeltethető:

A gazdasági forma
és társadalmi forma
közti feszültség

4. ábra: A társadalmi modellek besorolásának koordináta-rendszere

A gazdasági forma, illetve a piac szempontjából a „koordinált” és „koordinálatlan” pólusokat feltételezzük; az egyik oldalon koordinálatlan, önmagára hagyott piac lesz, míg a másikon szabályozott piac és koordinált gazdaság.

A másik tengely mentén a feszültség egyrészt az autoriter állam, másrészt a minden egyén szabadságjogára épülő demokratikus rend között feszül.

A piaci kapitalizmus és a demokrácia két olyan alapvető fogalom, amellyel a társadalom aktuális koordinátái írhatók le. A politikai elméletek saját célmeghatározásukban a felé orientálódnak, hogy ezeket a koordinátákat hogyan lehet értelmezni, és azokból kiindulva milyen irányba kell elmozdulniuk.

A kérdés tehát, hogy a különböző társadalmi elképzelések, illetve társadalmi modellek hogyan sorolhatók be ebbe a koordináta-rendszerbe:

- liberális álláspont,
- konzervatív álláspont,
- szocialista álláspont,
- szociáldemokrata álláspont.

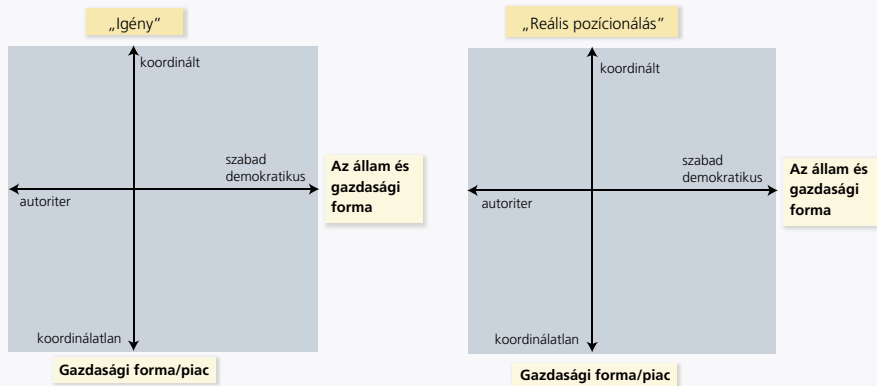
A vitához és feldolgozásához:

Gondolja végig, hogy a fenti társadalmi modelleket hogyan helyezné el. A besorolását indokolja meg, de gyűjtsön ellenérveket is. A koordináta-rendszerben „véleményét” még azt megelőzően jelölje meg, hogy tovább olvassná a szöveget.

Talán ingadozott a besorolásnál? Vagy túl gyorsan biztos volt döntésében?

Ha ingadozott, akkor ez nem „hiba”, hanem jó okai lehetnek annak, hogy bizonytalan. A továbbiakban látni fogjuk, hogy ennek oka rendszerszerű probléma lehet.

Talán segít a következő differenciálás: próbálja meg az első lépésben a koordináta-rendszert a szerint kitölteni, hogy a társadalmi modellek mit kívánnak önmaguk számára meghatározni. A második lépésben ezt követően gondolja végig, hogy politikai felfogásának alapján milyen lenne a modellek „realista pozícionálása”.

5. ábra: Az igény és a reális pozícionálás

Mi lehet az oka annak, ha egy társadalmi modell igénye és realitása eltávolodik egymástól?

Következik egy izgalmas kérdés: ha egy „társadalmi modell” besorolása az „igény-verzióba” és a „realitás-verzióba” egymástól eltér, annak mi lehet az oka? (Itt kizárjuk azt, hogy érzékelésünk csal.)

Jegyezze meg a két társadalmi modell besorolását tükröző koordináta-rendszert, és később ellenőrizheti, segítenek-e a továbbiakban a magyarázatok.

Az igény és a valóság közti különbségre vonatkozó kérdést akkor tudjuk megválaszolni, ha a mindenkori társadalmi modelleket elméleti alapon vizsgáljuk meg közelebbről, másrészt pedig, ha empirikus adatokkal ellenőrizzük, hogy azok az országok, amelyek adott modellek felé orientálódnak vagy orientálódtak, valóban igényeiknek megfelelően fejlődnek-e és elérik-e céljukat. Amennyiben az igény és a valóság között lényeges a szakadék, úgy az egyrészt félrevezető (pl. a hatalom megtartásának érdekében alkalmazott) retorikára vezethető vissza, amely megpróbál valamit általános előnyként eladni, ami pusztán néhány érintett egyén érdekét szolgálja. Másrészt azonban fel kell vetnünk egy alapvető kérdést is, hogy elkerüljük a csapdát. A kérdés a következő: Cui bono? Kinek az érdeke? Kinek van ebből az érvelésből haszna?

Egyrészt: Cui bono? Kinek van ebből haszna?

Elképzeltető elméleti szakadék is, amelyben az empirikus adatok és az elméleti igény az adott társadalmi feltételek mellett nem fedik le egymást.

Másrészt: az utópia mint diagnózis?

Ez azt jelentheti, hogy hosszú távon nem megvalósítható társadalmi modellről van szó, vagy hogy a társadalmi modell mai szemszögből utópisztikus. Nem arról van szó, hogy általában kritizálandó maga az igény, de igenis kritizálandó akkor, ha az ilyen politikai utópia nem engedi, hogy az adott pillanatban reálisan cselekedjünk. Ez másodlagos kötelezettséget jelenthet, azaz a politikai elképzelésnek demokratikus eszközökkel is reálisan elérhetőnek kell lennie.

Az utópia mint luxus

A társadalmi cselekvés nélküli utópia maga a luxus, hiszen csak azok engedhetik meg maguknak, akik félig-meddig biztosítva vannak. Hogy ilyen, társadalom-politikai formáló akarat nélküli utópiáról van-e szó, általában megválaszolhatatlan. Csak akkor tisztázható, ha az egyes politikai csoportok politikai stratégiáját konkrét megjelenési formájában vizsgáljuk.

Ennyit tehát a saját iránytűről és a lehetséges magyarázatokról abban az esetben, amikor az igény és a valóság egymástól távol áll. Ne feledkezzen el az alábbi,

politikai áramlatokat és irányzatokat áttekintő szöveg olvasásánál a társadalomról alkotott saját elképzeléseiről.

Az alábbiakban a liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus és a szociális demokrácia különböző társadalomképét fogjuk röviden bemutatni. Még ha fennáll is annak a veszélye, hogy röviden kell a társadalmi modelleket összefoglalnunk, mégis megemlítjük az egyes áramlatok legfontosabb érveit. A bemutatás végén a „valóságban létező verziókhoz” néhány útmutató gondolatot is megfogalmazunk.

Mivel bemutatásunk csak leegyszerűsítő jellegű lehet, az egyes modellek bemutatása után további olvasmányokat is ajánlunk.

3.2. Liberális álláspontok

A liberális álláspontok a piac és demokrácia viszonyában a szabadpiacot hangsúlyozzák, és a fő hangsúlyt a vállalkozói szabadságra helyezik. A demokratikus döntéseket ennek értelmében messzemenően a rendező jellegű államra korlátozzák, amely egyben a szabadpiac meglétének biztosítója is. A liberális érvelés néhány alapvetése:

- A piac alapvetően önmagát szabályozza, garantálja, hogy az anyagi és szellemi javak kínálata a társadalmi keresletnek megfelelően alakuljon.
- A szabadság abszolút prioritást élvez az egyenlőséggel és szolidaritással szemben; az egyén a társadalommal szemben.
- A szabadság közvetlenül a piacon keresztül valósul meg. A piac szabadságának (lényeges) korlátozása ennek értelmében a szabadság korlátozásával lenne egyenlő, ami így elutasítandó.
- Az állam feladata, hogy a piac számára biztonságos keretfeltételeket teremtsen, és minimális szinten tartsa azokat a szociális kockázatokat, amelyek révén az emberek önhibájukon kívül szükségét szenvednének, ám mindezt az alapjogokra vonatkozó igények nélkül kell, hogy megtegye. Ezt a szigorúan körülhatárolt politikai területet demokratikusan szabályozzák. Az állam pusztán a társadalom „rendjének kereteiért” felelős.
- Az emberkép az ember szabadsága felé mutat, amelyben az embereket teljesítményük különbözteti meg, és életüket „a haszon maximalizálójaként” élik. A piac szabadságát az állam szabadsága egészíti ki. Az államnak csak azt kell garantálnia, hogy a társadalom ne avatkozzon bele az emberek autonómiájába. Az államnak ugyan védenie kell az emberek szabadságát, de abba nem avatkozhat bele.
- A liberális elképzelések kiindulópontja a független központi bank, amelynek fő feladata a valuta stabilitásának megőrzése („monetarizmus”).

A liberalizmus a történelem során viszonylag korán, a polgári társadalommal együtt alakult ki. Az egyik legbefolyásosabb filozófusa és „egyik alapítója” John Locke (1632-1704) volt (lásd 11. old.).

A liberalizmus klasszikus formája az állam berendezkedésének terén (de nem a gazdasági berendezkedés terén!) napjaink szociáldemokrata érvelését is lényegesen befolyásolja (lásd lent 72. és köv. oldalakon).

*A liberális érvelés
néhány alapvetése*

*Az egyik
legismertebb
újliberális
gondolkodó*

F. A. von Hayek

*A liberalizmus
klasszikus formája*

Friedrich August von Hayek (1899–1992)

osztrák közgazdász a XX. század liberalizmusának egyik legfontosabb gondolkodója.

A szabadpiac képviselője, mindenfajta állami beavatkozás ellenzője. Ezzel a szocializmus egyik legélesebb kritikusa is.

A XX. század első felében azonban olyan újliberális gondolkodók¹⁵ születtek meg, akik – történelmi kontextusban nézve – Locke kiegyensúlyozott álláspontját inkább kiélezték.

Friedrich August von Hayek¹⁶ véleménye szerint a szabadság és

demokrácia kizárólag olyan gazdasági rendszer keretei között valósítható meg, amely korlátlan magántulajdonra és versenyre épül. A társadalom „spontán rendként” jön létre, amelyben a gazdaság alanyai egymással a piacon keresztül szabadon lépnek kapcsolatba, illetve versenyre. Az állam feladata az, hogy meghatározza az egyén többiekhez fűződő viszonyának általános szabályait. (lásd Conert 2002. 287. oldal). Az a probléma, hogy így a szabadság és a demokrácia a valóságban csak kevesek számára lehet elérhető, Hayek „spontán rendjében” jelentéktelen marad. Jelentéktelennek tekinti azt is, hogy a megzabolázatlan kapitalizmusban az egyén gazdasági szabadsága a többiek gazdasági rászorultságát és függőségét feltételezi. Hayek érvélsébe e helyt nem kívánunk részletesen belebonyolódni. Kiváló és differenciált áttekintést találhatunk Conertnél.

Az, hogy az újliberális érvelés igénye és valósága egymástól eltér, Wilhelm Röpke érvelésén keresztül is megállapítható. Wilhelm Röpke szerint a liberalizmus az egyetlen alternatíva a szocializmus elnyomó társadalmi formájával szemben. Aki „nem akarja a kollektivismust”, írja, a piactgazdaságot (kell), hogy akarja [...] „a piactgazdaság azonban a piac szabadságát jelenti, szabad árakat és rugalmas költségeket; alkalmazkodóképességet valamint a gyártóknak a kereslet uralmának történő alárendelését. Negatívan fogalmazva, ez pontosan a monopóliumok, a koncentráció és azon érdekcsoportok anarchiájának az ellentétét jelenti, amelyek Pénelopé kérioihez hasonlóan minden országban elterpeszkedtek. A piactgazdaság azt jelenti, hogy az elvetett kollektivistá elv helyett egyetlen sza-

*A újliberális
gondolkodók
második példája:
Wilhelm Röpke*

15 Az alábbiakban az „újliberális” fogalmat azon elméleti álláspontokra alkalmazzuk, amelyek a XX. század első felében kialakult klasszikus liberalizmusra épülve és ahhoz kapcsolódva az 1980-as években alakultak ki. A politikai baloldalon az elmúlt években a neolibertális „fogalom” általában véve lelkisinylő tartalmú volt, egyfajta „általános harcra” vonatkozó fogalomként jelent meg. A újlibertális koncepciókhoz való hozzáállástól függetlenül fennáll annak a veszélye, hogy a mai társadalmak összes negatív jelenségét „neolibertálisnak” nevezzük. Azért, hogy az analitikai értelemben nem tisztá érvelést elkerüljük, az „újlibertális” fogalmat alkalmazzuk.

16 Mejjegyezzük e helyütt, hogy Hayek érvelése néhány központi kérdésben eltér más újlibertális elképzeléstől (pl. a társadalom összetétele, és történelemfelfogása). Von Hayek egyértelműen befolyásos, de még az újlibertálisok körében is vitatott teoretikus.

További irodalom: újliberálisok és kritikusaik:

Friedrich August von Hayek (1946) Der Weg in die Knechtschaft, Zürich.

Wilhelm Röpke (1942) Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, Zürich.

Wilhelm Röpke (1946) Civitas Humana. Grundfragen der Gesellschafts- und Wirtschaftsreform, Zürich.

Hansgeorg Conert (2002) zur Ideologie des Neoliberalismus – Am Beispiel der Lehre F. A. von Hayeks, in Conert, 275–296 o.

David Harvey (2007) Kleine Geschichte des Neoliberalismus, Zürich.

bályozó elvet választunk, amely egy erőteljesen differenciált és technikai jellegű társadalmat biztosít, de ahhoz, hogy a gazdasági folyamat szabályozása biztosítható legyen, hamisítatlannak és monopóliumok által nem korrumpálnak kell maradnia” (Röpke 1946. 74. oldal).

Ebből már ki is világlik egy ellentmondás, amely sok más liberális álláspontban is észlelhető. Egyrészt egy (messzemenően) önmagát szabályozó piacot propagál, amely mentes a szabályozó politika láncolatától. Másrészt azonban a monopóliumok képződését erőteljesen kritizálja, és az állam részéről erre vonatkozó ellenőrzést követel annak érdekében, hogy a monopóliumok képződésével ne legyen kiiktatható a verseny. Ez azonban ellentmond „a szabad piac” képének. Nyilvánvalóan a piac olyan törésekhez vezet, amelyeket önmaga nem tud szabályozni. Az irányító államra tehát szükség van.

Ezenkívül az újliberális álláspont feltételezi, hogy a piac szabadságával az egyén szabadságát is kielégítően szabályozni lehet; ez olyan feltételezés, amely a piaci kapitalizmus valós kirekesztő hatásait szemlélve aligha tartható fenn.

Legkésőbb az 1960-as évek óta léteznek az újliberális kutatók, politikai tanácsadók, gazdasági intézetek és lobbisták széles hálózata. Ez a hálózat nem jelentéktelen mértékben járult hozzá az 1980-as években az „újliberális fordulathoz” például Thatcher és Reagan alatt.¹⁷

Az újliberális álláspontokat általában azok támogatják, akik tőkével rendelkeznek és biztonságos életet élnek (tehát klasszikusan a képzett és a gazdasági életben részt vevő polgárság). Az újliberalizmus tehát kétszeresen is elit társadalmi modell. Tehetős körökben alakult ki és azok érdekeit is képviseli.

---

¹⁷ Az „újliberális hálózatok” keletkezésével kapcsolatban érdemes elolvasni Plehwe/Walpen cikkét, 2001.

3.3. Konzervatív álláspontok

A legnehezebben a konzervatív álláspont fogható meg. Ennek történelmi, de rendszerszerű okai is vannak.

Történelmi szempontból a konzervatív álláspont – ahogyan a neve is mutatja – elsősorban a már meglévőre és annak megtartására összpontosít. Önálló, a történelmen végigvonuló eszme így nehezen tapintható ki. Röviden: mindig is voltak konzervatívok, a konzervativizmus átfogó koncepciója azonban nem létezett.

A francia forradalomban és a restauráció idején a XIX. század első harmadában a konzervatívok a születés alapján járó privilégiumokat és a nemesek érdekeit képviselték. A Német-Római Birodalomban a német kisállamokért álltak ki, a császári Német Birodalom végén és a Weimari Köztársaság idején széles körökben képviselték a császári Német Birodalom restaurációját, és a demokrácia ellen léptek fel. Az 1980-as években a konzervatívok az újliberálisok klasszikus értékeihez tértek vissza, és a 1970-es évek reformjaitól való elfordulás mellett szólaltak fel. Egyértelmű, folyamatos vonal tehát nem állapítható meg.

Ennek ellenére – elsősorban jelenkorunk számára – a konzervatív gondolkodás alapjai az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- A konzervatívok általában a család, az egyéni felelősség és a teljesítmény alapvető értékei felé orientálódnak. A hagyományokat fontosnak tartják.
- Az államot általában azokból a „magasabb rendet” jelentő értékekből vezetik le, amelyek a nemzetben tükröződnek. Ez a „magasabb rend” egy erősebben hierarchikus felfogást, a társadalomban pedig az elithez való pozitív viszonyulást jelenti. Ezzel indokolhatóvá válik a társadalmi egyenlőtlenség.
- Németországban – de sok más országban is – a konzervatív gondolkodás a keresztény emberképre épül. A katolikus tanok alapvető rendelkezéseit (jótékonyág, szubszidiaritás elve) értékeként jeleníti meg.
- Néhány éve a konzervatívok az „új polgáriság” fogalmát is alkalmazzák (lásd Buchstein/Hein/Jörke 2007. 201. oldal).
- Olyan polgárt határoz meg, aki élete során a család, a tisztesség, a hűség és az udvariasság értékeit követi, a civil társadalomban és hivatásában egyaránt felelősségteljesen jár el. Udo di Fabio megfogalmazásában: „A polgári élet azt jelenti napjainkban, hogy összekötjük a terhet és az örömet, a

Konzervativizmus: a meglévő felé fordul

A konzervatív gondolkodás alapjai

„Új polgáriság”

szerepet és a harcot, a nélkülözést és a jólétet. A szabadságot elsősorban a kötődéshez való szabadságként, a sikert pedig a saját teljesítményünk eredményeként értelmezzük, emellett mértékletesen élvezzük az életet anélkül, hogy abszolutizálnánk a kötődést és a teljesítményt. A polgári lét minden egyéni orientáltság mellett is mindig azt jelenti, hogy figyelünk a közösségre, mindenki dolgára, a szegényekre és a segítségre szorulókra, azaz a szabadság és egyenlőség mellett a testvériséget is gyakoroljuk.” (di Fabio 2005. 138. és köv. oldal). Az új polgáriság gondolatában egy egyéni, szabadságról alkotott fogalom is tükröződik, amely elsősorban az egyén erkölcsére épít. Ez egyértelműen eltér a szocialista, szociáldemokrata, de a liberális emberképtől is.

- Az 1980-as években és Helmut Kohl szövetségi kormánya által képviselt „szellemi – erkölcsi rendszerváltás”-sal, egyrészt a keresztény-konzervatív emberkép, másrészt a gazdasági liberalizmus ötvözetének konzervativizmusa alakult ki. Angela Merkel szövetségi kormánya óta ezzel szemben inkább szociáldemokrata elemek és felfogások (még ha gyengített és módosított formában is) kerültek a saját koncepció mellé. Részben ez vezetett – éppen a családpolitika terén – a CDU-n belül a „modernekek” és „konzervatívok” közötti komoly konfliktushoz.

További irodalom a konzervativizmusról:

Udo di Fabio (2005),
Die Kultur der Freiheit, München.

Edgar Jung (1932),
Deutschland und die konservative Revolution, München.

Martin Greiffenhagen (1971), *Das Dilemma des Konservatismus in Deutschland, München.*

3.4. A szociális demokrácia és a demokratikus szocializmus

A demokratikus szocializmus, mint elméleti modell és a szociális demokrácia, mint politikai erő, igen hosszú – elképzelések szintjén meglévő – hagyományokra tekintenek vissza, amelyek szorosan összekapcsolódnak a munkásmozgalom létrejöttével. A konzervatív és liberális felfogástól eltérően ez a politikai elméleti modell képesnek bizonyult az átalakulásra. Olyan elméleti modellről van szó, amelyet átítat saját történetiségének tudata. Ezért is érdemes e társadalmi áramlat eszmetörténetét megvizsgálni.

3.4.1. A munkásmozgalom korai gondolkodói

„Mikor jött létre a demokratikus szocializmus mint eszme?” Erre a kérdésre igen nehéz válaszolni. Hermann Duncker megállapítja: „A szocializmus az emberiség történetével kezdődik” (Duncker 1931. 9. oldal). Mások a szocialista eszmét az őskereszténységgel kötik össze. Megint mások Franciaországhoz vagy Angliához kapcsolják a korai szocialistákat.

Ha végigtekintünk a történelmen, újra meg újra új keletkezési pontot találunk. Bizonyára minden álláspontnak megvan a maga indokolása és jogosultsága is. Mégis félrevezető a kérdés, hiszen sokkal fontosabb, hogy mikor vált elevenné egy eszme és miért, semmint, hogy mikor keletkezett.

Erre a kérdésre viszonylag egyszerű a válasz: a szocializmus eszmeiköre a munkásmozgalommal vált nagy hatásúvá – Németországban a XIX. században az iparosodástól kezdődően.

E helyt nem vázolhatjuk átfogó jelleggel az eszme történetét, de a legfontosabb áttörési és kitörési pontokat érdemes röviden bemutatni.

1848-tól a XIX. század végéig: a politikai áramlatok kialakulása

1848-ban, Németországban nemcsak a polgári forradalom zajlott, hanem ez a Kommunista Kiáltvány keletkezésének éve is, olyan megbízásos munkáé, amelyet Karl Marx és Friedrich Engels közösen teljesítettek.

A történelem során először fogalmazták meg érthető nyelven a munkásmozgalom programját.

A politikai program elméleti alapjait elsősorban Karl Marx határozta meg későbbi munkáiban. A szocializmusnak – mint a kor elméleti modelljének – alapvető feltételezései is ebből vonhatók le:

Karl Marx (1818–1883) kiemelkedő társadalomközgazdász és a XIX. század egyik legfontosabb filozófusa.

A mai napig különösen fontos Marxnak a kapitalizmusról írott gazdasági elemzése, amely messze meghaladja kritikusi leegyszerűsítő ábrázolását, de sok követőjét is.

Az egyenlőség és szabadság hiánya, mint jellemző

- Marx abból indul ki, hogy a (piaci) kapitalizmus sokak egyenlőtlenségéhez és a szabadság hiányához vezet kevés „szabaddal” szemben. Az egyik oldalon találhatóak a tőke tulajdonosai, a másikon azok, akiknek nincsen saját tőkéje, és ezért munkaerejüket kell bér munka formájában eladniuk. A piaci kapitalizmus arra épül, hogy a bér munkások bére nem egyenlő azzal az értékkel, amelyet a termelés során előállítanak. A tőke tulajdonosa így egyre több tőkét halmoz fel („akkumulál”). Lényegtelen, hogy a tőke tulajdonosa valós személy, nagy tőketársaság, avagy nagybefektető-e.
- A tőketulajdonosok a versennyel és az egyre több tőke felhalmozására irányuló állandó nyomással, valamint az új termékekbe való beruházás és a másoknál kedvezőbb termelés kényszere (tehát a „mókuskerék”) miatt újra meg újra komoly nyomást gyakorolnak a munkavállalók munkakörülményeire, és így – a szegénység mellett – a termelési lehetőségek túlzott kapacitása alakul ki. Az árukat már nem lehet pénzzé tenni, és nem lehet tőkét befektetni, vagy az a túltermelési válságokban a hiányzó értékesítési piacok miatt megsemmisül. Ez – nagy vonalakban – az oka annak, hogy Marx abból indul ki, hogy a gazdasági válságok a (piac)kapitalista rendszerek lényeges (és szükségszerű) elemei.
- Az egyenlőtlenség, valamint a szabadság hiánya, amelyet a (piaci) kapitalizmus szisztematikus következményének tekinthetünk, éppen a mindenki azonos szabadságára való igénynek mond ellent.
- A demokrácia mint igény ezért csak akkor valósítható meg, ha a termelési eszközöket társadalmi tulajdonba vesszük, és a tőke felhasználására vonatkozó döntéseket demokratikus struktúrák hozzák meg. A magántulajdont azonban – ellentétben azzal, ahogyan gyakran feltételezik – a társadalmi tulajdonba történő átvétel nem érinti.

Verseny és a munkavállalókra gyakorolt nyomás

- A marxista emberkép egy különbségre épül: elvileg szabad, egyenjogú és szolidáris emberek egyenlőtlen, nem szabad és pusztán a haszon maximalizálására törekvő rendszerben élnek. Az emberképhez így erősen normatív igény járul.

Marx és Engels elmélete – különböző más elméletek és tanok mellett – a munkásmozgalom egyik lényeges kiindulópontja.

A politikai program hatása ennek ellenére kimondottan korlátozott maradt, talán azért is, mert Marx és Engels elemzésük néhány központi elemét nem vették, vagy nem akarták figyelembe venni. Ezek közé tartozott mindenekelőtt az a kérdés, hogy mi a szocializmusnak az államhoz fűződő viszonya.

Lassalle és az
ÁNME alapítása

Lassalle alapvetései

Ferdinand Lassalle (1825–1864) meghatározó szerepet játszott az „Általános Német Munkásegylet” (ÁNME) 1863. lipcsei megalapításában.

A megszerzett jogok rendszere c. művében a demokratikus államfelfogás mellett áll ki.

Éppen e kérdések szolgáltak fontos kiindulópontként Ferdinand Lassalle számára. Elképzeléseinek főbb kiindulópontjai:

Lassalle elsősorban úgy vélte, hogy minden állam- és jogrendnek az

ember szabadságából kell kiindulnia. Ebből számára az következik, hogy az egész nép jogtudatosságát a meglévő törvények fejezik ki.

Ezzel az államfelfogással az államot elvileg szabad emberek összességéként lehet csak elképzelni, de gondoljunk csak bele, mekkora provokáció ez, hiszen a porosz államot és a néhány évvel később létrejövő császári Német Birodalmat éppen a monarchikus-hierarchikus struktúra jellemezte.

„Az állam feladata, hogy a szabadság fejlődését, az emberi nem szabadsághoz való felfejlődését beteljesítse. Az állam célja tehát nem az, hogy védje az egyén személyes szabadságát és tulajdonát, amellyel a burzsoá felfogás szerint bejut az államba. Az állam célja sokkal inkább az, hogy az egyének egyesülését olyan állapotba hozza, hogy olyan célokat, az élet olyan fokozatait érhesse el, amelyeket az egyén soha nem érhetne el. A cél az, hogy lehetővé tegye számukra, hogy a tudás, hatalom és szabadság olyan összességét szerezhessék meg, amelyet egyedül soha nem kaphatnának meg.” (Lassalle 1987. 222. és köv. oldal).

Az állam célja „az emberi nem nevelése és fejlesztése a szabadság felé”. A negyedik osztály, illetve a munkásosztály jelentősége ezért Lassalle számára pontosan ennek az államról alkotott elképzelésnek a továbbvitele. Ebből adódóan alapkövetelés az általános és közvetlen választójog, és a munkásszövetségek létrehozásával elért emancipáció. Ezeket a célokat – Lassalle felfogása szerint – állami segédlettel kell elérni.

Lassalle ezzel már két központi elemet bocsátott vitára a szociális demokráciával és a demokratikus szocializmussal kapcsolatban. A kérdés egyrészt a demokratikus állam és szociális előfeltételeire, másrészt arra vonatkozik, hogy a munkások érdekeit milyen stratégiával lehet a legjobban érvényesíteni.

Lassalle államról alkotott elképzelését leginkább Wilhelm Liebknecht és August Bebel kritizálta. Kritikájuk elsősorban arra irányult, hogy a Lassalle-i program túl keveset akar. Sajtó-, gyülekezési- és egyesülési szabadság, valamint az állam alapvető átalakítása nélkül a munkavállalók érdekeit nem lehet az államban és az államon keresztül érvényesíteni.

Wilhelm Liebknecht (1826–1900) és **August Bebel** (1840–1913) voltak 1869-ben Eisenachban a Szociáldemokrata Munkáspárt legfontosabb alapítói. Ők voltak ezenkívül az (északnémet) Reichstag első szociáldemokrata képviselői (1867–1870). Liebknecht 1890-től a Vorwärts főszerkesztője volt.

1875-ben Gothában egyesült az Általános Német Munkásegylet és a Szociáldemokrata Munkáspárt, és létrejött a Német Szocialista Munkáspárt. Ezzel lefektették a császári Német Birodalomban a szociáldemokrácia további kiteljesedésének alapkövét – a Bismarck szocialista-törvényei ellen is. A háttérben azonban ekkor is megmaradtak a legfontosabb konfliktusok, amelyek később újra fellángoltak és a munkásmozgalom kettészakadásához vezettek.

3.4.2. A munkásmozgalom kettészakadása

A szociáldemokrácián belül már az 1890-es évek végén kialakult a vita egy elméleti kérdés körül. (Végleges) válságba kerül-e a kapitalizmus, amelyben a munkásmozgalom a proletár osztályharcban legyőzi a kapitalizmust és eljut a szocializmusba? És mit jelent mindez a szociáldemokrácia stratégiája szempontjából?

A „revizionista vitában” erős leegyszerűsítéssel három fő tábor különböztethető meg (lásd még: Euchner/Grebing 2005. 168. oldal, és Grebing 2007. 66–94. oldalak).

Elméleti vita és három fő tábor

A Karl Kautsky és August Bebel körüli csoport

A revizionisták, például Eduard Bernstein

Karl Kautsky (1854–1938) az SPD elméleti orientáltságú újságjának, a *Die neue Zeit*nek alapítója és kiadója. Kautsky kiemelkedő részt vállalt abban, hogy az SPD-ben meggyökerezzen a marxista társadalmelemzés. Eduard Bernstein mellett ő volt az Erfurti Program fő szerzője.

A Karl Kautsky és August Bebel körüli csoport ugyan abban reménykedett, hogy a parlamenti többség és a jól szervezett munkásság biztosíthatja a szocializmusba való átmenetet, de meg kellett állapítaniuk, hogy a császári Német

Birodalom radikalizálódó politikája és az imperialista háborúra való berendezkedés miatt szükségessé válhat az ellenállás, és a tömegsztrájkokkal megvalósított parlamenten kívüli politika. És ennek nyomán a munkásmozgalom harcos ereje kikényszerítheti a szocializmusba történő átmenetet.

Eduard Bernstein (1850–1932) szociáldemokrácián belül az egyik legbefolyásosabb képviselője a „revizionistáknak”. 1899-ben megjelent *A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai* című művében kritikusan szembehelyezkedett a marxizmussal. Bernstein – Karl Kautsky mellett – az 1891-es Erfurti Program egyik fő szerzője volt.

E mellett a történelemfelfogás mellett kialakult az úgynevezett revizionizmus, amelyet elsősorban Eduard Bernstein nevéhez kapcsolunk, és amely statisztikai adatok alapján próbálta kritikusan felülvizsgálni a marxi tanokat. Ennek az értelmezésnek eredménye szerint lehetségesek

a társadalmon és a kapitalista államon belüli reformok. Ezzel a kapitalizmus nem fog automatikusan összeomlani, és a kapitalizmuson belüli válságok sokkal inkább csökkenni, mint növekedni fognak. A szakszervezetek és szövetségek révén a társadalomban reformokat lehet megvalósítani, és így kialakítani a szocializmust. A revizionista programot Adolph von Elm szakszervezeti vezető fogalmazta meg.

„Evolúcióval a forradalom felé – a demokratizálódás folytatásával és a társadalom szocializálásával a kapitalista társadalom teljes átalakításáig és a szocialista társadalomig. Röviden szólva, a párton belül ez a revizionisták álláspontja.” (forrás: Euchner/Grebing 2005. 171. oldal)

Rosa Luxemburg

Rosa Luxemburg azzal utasította vissza Bernstein álláspontját, hogy a kapitalizmus belső struktúrája miatt a tőkés állandó konkurenciájának van kitéve.

A kapitalista termelési mód állandó expanzióra és korábban nem kapitalista területek megszerzésére törekszik. Rosa Luxemburg a forradalom és reform megkülönböztetésének is ellentmond.

Rosa Luxemburg (1871–1919) a Lengyel és Litván Királyság szociáldemokrata pártjának egyik megalapítója volt. 1899-ben Berlinbe jön. Az SPD-n belül a baloldal egyik vezető teoretikusa, egyebek között az imperializmus elméletét dolgozta ki. 1918-ban a KPD egyik megalapítója. 1919-ben egy tisztai különítmény meggyilkolja.

„A szociáldemokrácia számára egyre inkább a szociális reformokért, a dolgozó nép helyzetének a még meglévő rend alapján történő javításáért, a demokratikus intézményekért folytatott mindennapi gyakorlati harc képviseli az egyetlen utat a proletár osztályharc vezetéséhez és a végső célhoz, amely a politikai hatalom megszerzése és a bérrendszer megszüntetése. A szociáldemokrácia számára a szociális reformok és a szociális forradalom elszakíthatatlanul összefüggenek, a szociális reformokért folytatott harca ennek során az eszköz, míg a szociális átalakulás maga a cél.” (Luxemburg 1899. 369. oldal)

Rosa Luxemburg sem vetette el a parlamenti munkát, de nem tartotta kielégítőnek ahhoz, hogy elérhető legyen a szocializmus. Ezért a parlamenten kívüli munkásmozgalomra helyezte a hangsúlyt.

A munkásmozgalmon és az SPD-n belül három áramlat a császári Német Birodalom külső nyomása alatt még összefogható volt. A munkásmozgalom azonban kettévált, amikor az SPD többsége megszavazta a háborús hiteleket, és kettészakadt az USPD és az SPD, és végül amikor véget ért az első világháború, felmerült a kérdés, hogyan kell a demokratikus társadalmat kialakítani.

A munkásmozgalom kettészakadása

1919 és a Weimari Köztársaság berendezkedése

Az SPD 1919-ben alkotta meg a Weimari Köztársaság első kormányát – a konzervatív, nacionalista és reakciós erők, de a kommunisták nagyfokú ellenállásával szemben is. A társadalmi baloldal történelmi esélyt kapott arra, hogy először formálódjon meg politikai alapokon, aminek keretében azonban újra felszínre kerültek a szocialista eszmerendszer töréspontjai.

Miközben a kommunisták és a szocialisták egy része a munkás- és katonatanácsok államának megalapítását támogatta, a szociáldemokraták alapvetően a reprezentatív demokrácia kialakítása mellett álltak ki, amelyet az 1920-as évekre meg is valósítottak.

A szociáldemokrata érveket Fritz Naphtali találóan foglalta össze:

„Abban az időszakban, amikor a kapitalizmus még teljes mértékben szabad volt, úgy tűnt, hogy a szervezetlen kapitalizmus egyetlen elképzelhető alternatívája a gazdaság egészének szocialista szervezete. [...] De fokozatosan kiderült, hogy a kapitalizmus struktúrái is megváltoztathatók, és a kapitalizmus – mielőtt ketté törne – még hajlítható is.”

(Naphtali 1929; Forrás: Euchner/Grebing után 2005. 305. oldal).

Röviden összefoglalva a vita fő pontja a forradalom és reform közti különbség volt. Az egyik („forradalmi”) oldal felfogása szerint az eddigi tulajdonviszonyok és államrend összeomlása szükséges ahhoz, hogy új társadalmat lehessen létrehozni, a reformista álláspont szerint pedig a kortárs társadalom – államrendjével egyetemben, állandó reformokkal – demokratikus szocializmussá fejleszthető.

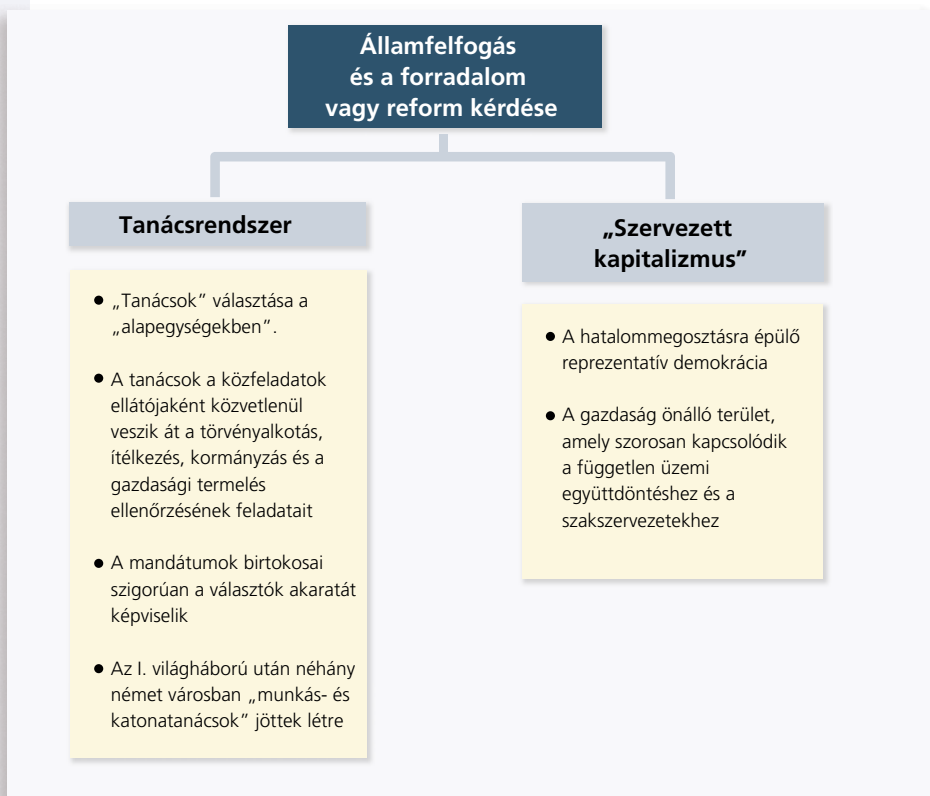
A „demokratikus szocializmus”, ahogyan azt az SPD eszmekörként megfogalmazta, parlamentáris demokráciára, valamint a politikai és gazdasági területek különválasztására épült. Mindkét – a politikai és a gazdasági – területen egyaránt a demokratizálódást a munkások és a közjó érdekében kell megvalósítani. A „demokratikus szocializmus” ebben az összefüggésben a munkások erős szervezeteivel (szakszervezetek, üzemi és vállalati együttdöntés) működő szocialista gazdaság és a parlamenti demokrácia közötti teljes kiegészítést és kölcsönhatást jelenti.

*Az államalapítás
két „opciója” 1919*

*Különböző
történelemfelfogások*

*A demokratikus
szocializmus
mint eszmekör*

A különböző elképzelések eltérő állammodelleket is eredményeztek:

6. ábra: Tanácsrendszer és „szervezett kapitalizmus”

A Godesbergi Program 1959: „Verseny, amennyire csak lehetséges – tervezés, amennyire csak szükséges!”

1959-ben az SPD Godesbergi Programja Németországban a „szabadpiac” alapvető szociáldemokrata képletét fogalmazta meg: „Verseny, amennyire csak lehetséges – tervezés, amennyire csak szükséges!” (Dowe/Klotzbach 2004. 332. oldal). Ebben olyan álláspontot fogalmaznak meg, amely ugyan továbbra is kitart a „demokratikus szocializmus”, mint „új gazdasági és társadalmi rend” mellett, ugyanakkor elfogadja a piaci kapitalizmust messzemenően szabályozott formában és a politika primátusa mellett. Ezzel a szociáldemokrácia elhatárolódik a Szovjetunióban megvalósult tervgazdálkodástól.

3.4.3. Demokratikus szocializmus kontra államszocializmus

A második világháború után a demokratikus szocializmus felé orientálódó SPD és az államszocialista elképzelések közti különbség még erőteljesebbé vált. Az 1959. évi Godesbergi Programmal az SPD világnézetként hivatalosan is búcsút intett a marxizmusnak, még ha nem is minden elemzésének és egy „természetből adódóan szükségszerű”, a szocializmus felé való fejlődésről alkotott elképzelésének. A szocializmust sokkal inkább „tartós feladatként” határozták meg, amely különböző vallási vagy filozófiai motivációkkal indokolható. A demokratikus szocializmus meghatározásánál központi elem a három alapérték: „szabadság, igazságosság és szolidaritás”. A szociáldemokraták ezekből az alapértékekből vezették le az alapvető követeléseiket is, mint például a szabadság és demokrácia egyértelmű elismerését.

„Nincs szocializmus szabadság nélkül. A szocializmust csak a demokráciával lehet megvalósítani, a demokráciát csak a szocializmussal lehet kiteljesíteni.”
(A Szocialista Internacionálé elvi nyilatkozata. Frankfurt am Main, 1951. Forrás: Dowe/Klotzbach, 2004. 269. oldal)

Ennek a szabadságfelfogásnak az alapján a demokratikus szocializmus egyre egyértelműbben elhatárolódott a totalitárius rezsimektől, egyebek között – és különösen – a keleti tömb úgynevezett népi demokráciáitól.

3.4.4. Az SPD ma – új kihívások, új válaszok

A munkásmozgalom történetének áttekintése rávilágított az állam és a társadalom feladatáról folytatott stratégiai diskurzusra. A „demokratikus szocializmus” ma is az SPD meghatározó víziója, amelynek megvalósítását feladatául tűzte ki. Ez olyan társadalmat jelent, amelyben a szabadság, egyenlőség és szolidaritás tényszerűen uralkodik. Az SPD cselekvési elve – a Hamburgi Program értelmében – a „szociális demokrácia”. Ezzel tehát a demokratikus szocializmus elérésének útja a demokratikus döntéshozatal, valamint a politikai, gazdasági és kulturális alapjogok megvalósulása.

*Búcsú a
marxizmustól*

*A demokratikus
szocializmus mint
vízió – a szociális
demokrácia mint
a cselekvés elve*

„Történelmünket a demokratikus szocializmusról, a szabadok és egyenlők társadalmáról alkotott elképzelés jellemzi, melyben megvalósulnak alapértékeink. Olyan gazdasági, állami és társadalmi rendet feltételez, melyben a polgári, politikai, társadalmi és gazdasági alapjogokat minden ember számára garantálják, melyben minden ember kizsákmányolás, elnyomás és erőszak nélküli életet, azaz társadalmi és emberi biztonságot élvezve élhet. A demokratikus szocializmus a szabad, igazságos és szolidáris társadalom képe, melynek megvalósítása állandó feladatunk. Cselekvésünk elve a szociális demokrácia.”
(Hamburgi Program 2006. 16. és köv. oldal)

Napjaink kihívása

A szociális demokrácia azzal a kihívással szembesül, hogy a piacok erősödő globalizációjának tükrében reagáljon a pénzpiacok befolyására és a munkaerőpiac átalakulására, valamint hogy eldöntse, hogyan lehet egyensúlyt teremteni a piaci kapitalizmus és a demokrácia között. Más szóval: arról van szó, hogyan kell ezek között a feltételek között elérni a „demokratikus szocializmust”. Az SPD Hamburgi Programja egyértelművé teszi (lásd a 6. fejezetet is), hogy nemcsak az új kérdések, hanem az első válaszok is felmerültek már.

A koordinált gazdaság és reprezentatív demokráciának a politika primátusával történő kiegészítése az SPD Hamburgi Programjában is folytatódik, de a jövőben már európai és világméretben.

„A piacokat politikai eszközökkel kell alakítani – a globalizáció időszakában a nemzeti határokon átnyúló módon is. A mi jelszavunk: annyi verseny, amennyi csak lehet, annyi szabályozott állam, amennyi csak szükséges.”
(Hamburgi Program 2007. 43. oldal)

A szociáldemokrata, a liberális és a konzervatív elméleti modellekre vetett pillantás megmutatta, hogy olyan alternatív modellekről van szó, amelyek meghazudtolják azt az állítást, hogy a pártok programjaikban a felismerhetetlenségig hasonlítanak egymásra.

3.4.5. Kirándulás: a „Die Linke” párt és ellentmondásai

Az 1990. évi rendszerváltással Németországban az NSZEP utódszervezeteként először keleten újabb baloldali párt alakult meg: a PDS. A párt időközben a WASG-gal együtt megalakította a Die Linke, vagyis „A Baloldal” pártot és néhány nyugati tartományban is sikeres lett.

Kimondottan nehéz lenne besorolni a „Die Linke” pártot – a programjában és körötte túl sok minden képlékeny még. A párt 2007-ben még csak „programszerű alappontokkal” rendelkezik, de klasszikus értelemben vett pártprogramja még nincs.

Az alappontokban a Die Linke párt a demokratikus szocializmus mellett vall hitet.

„A demokrácia, szabadság, egyenlőség, igazságosság, internacionalizmus és szolidaritás alapvető érték-orientációt jelentenek számunkra. Elválaszthatatlanok a szabadságtól, a természet megőrzésétől és az emancipációtól. A demokratikus szocializmus eszmeköre A Baloldal politikai célkitűzéseinek fejlődésében központi jelentőségű.

A DIE LINKE politikai aktivitását a cél, az út és az alapvető értékek összefüggéséből vezeti le. A szabadság és társadalmi igazságosság, a demokrácia és a szocializmus egymás feltételei. Az egyenlőség egyéni szabadság nélkül jogfosztásba és a polgárok kiskorúsításába torkollik. A szabadság egyenlőség nélkül csak a gazdagok szabadságát jelenti. Az az ember sem szabad, akinek embertársait elnyomják és kizsákmányolják. A demokratikus szocializmus, amely a kapitalizmust az átalakulás folyamatával akarja legyőzni, olyan társadalmat tűz ki célul, melyben a mások szabadsága az egyén szabadságának nem korlátja, hanem feltétele.” (A Die Linke párt alappontjai, 2007. 2. oldal)

Ha eltekintünk az alappontok megfogalmazásától, találunk néhány olyan elemet, amely meghatározza a Die Linke pártot és programját.

- A Die Linke politikai gyűjtőmozgalom, amely a korábbi NSZEP-kádereket, csatlódott régebbi szociáldemokratákat, az új társadalmi mozgalmak bizonyos részeit, szakszervezeteket, a valaki ellen szavazókat, az inkább pragmatikusan orientált önkormányzati politikusokat és kommunistákat stb. köti össze. Ezek a csoportok igen eltérő társadalmi elképzeléseket visznek a pártba – egységes elméleti modell vagy koncepció (még) nem ismerhető fel.

Die Linke

A programszerű alappontok

A Die Linke jellemzői

- A Die Linke pártot a közbeszédben gyakran mások ellen való (protest) pártnak nevezik. A fogalom rendkívül pontatlan, hiszen két szempontot kapcsol össze rövidített formában. Először is arról van szó, hogy kik a Die Linke párt választói. E kör Németország keleti és nyugati részein igen eltérő képet mutat. A második szempont a politikai stratégia vagy politikai cselekvési akarat kérdését érinti – itt is rendkívül differenciált az eredmény a szövetségi tartományokban és a szövetségi állam szintjén.
- A tudományos elemzések a Die Linke pártot abban a kisszámú írásban, amely eddig foglalkozott vele, nemcsak hogy kimondottan heterogénnek, hanem kimondottan ellentmondásosnak is írják le. Egyrészt gyakorlatiasnak és mérsékeltnek tűnik, másrészt szinte szélsőséges módon áll ki egy ortodox ideológia mellett (lásd Decker 2007. 327. oldal). Az igencsak alapvető jellegű szándéknyilatkozat és a különböző tartományi parlamentekben tapasztalt pragmatikus kormányzási politika – amely egyben a szándéknyilatkozatoknak is ellentmond –, közti óriási diszkrépancia úgy tűnik, igazolja az első benyomásokat.

A Die Linke jelenséggel összefüggésben még bizonyára ki kell várni, milyen tartalmakkal tud a párt megerősödni. A politikai elképzeléseket azonban mindenképpen szükséges a politika szintjén kritikus vizsgálat tárgyává tenni.

3.4.6. A szociális demokrácia emberképe

Nagyon nehéz lenne meghatározni a szociális demokrácia konkrét emberképét. A szociális demokrácia emberképét különböző források és plurális meghatározások jellemzik.

Átfedések figyelhetők meg a munkásmozgalom, a liberális elmélet, a keresztény és zsidó tanok hagyománya, valamint a humanista és marxista behatások között. Az emberkép ugyanúgy minden egyes ember szabadságára vonatkozik, mint a liberalizmusé, de – a marxista koncepcióhoz hasonlóan – az alapjogok megvalósulása érdekében a társadalmi akadályokat is elemzi.

Meyer és Breyer *A szociális demokrácia jövője* című könyvében megpróbálta a libertárius (újliberális) emberképet táblázatos formában elhatárolni a szociális

A különböző források összeolvadása a „szociáldemokrata emberképben”

demokrácia emberképétől. Egy további oszlopban mi a „szocialista emberkép” gondolatait is hozzátettük.

	„Libertárius demokrácia”	„Szociális demokrácia”	„Szocialista demokrácia”
Antropológia	szkeptikus antropológia	reális antropológia	normatív, utópisztikus antropológia
Szabadságfogalom	negatív szabadságfogalom	pozitív szabadságfogalom	pozitív szabadságfogalom
Viselkedési motívum	egyéni érdekek	egyéni és közösségi érdekek	a közösség érdeke az egyén érdeke
Emberkép	raciónálisan számító egoista	megértés-orientált személy	harcos és a jövő „új embere” felé orientálódó egyén

Forrás: Meyer/Breyer 2005. 33. oldal – az utolsó oszlop T. Gombert kiegészítése

Még ha az ilyen táblázatos ábrázolások rendkívül leegyszerűsítők is, egy bizonyos tendenciát mégis jól mutatnak:

- A liberális elméletek – rendszerint – arra az állításra épülnek, hogy a „saját haszon” az ember mozgatórugója. Ez a saját haszon akkor élhető meg, ha az védelmet élvez a másikkal (és az állammal szemben), hogy „a haszon maximalizálásának szabadsága” mindenki számára biztosítható legyen.
- A szocialista elméletek nagy hagyománnyal rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy az emberhez méltó társadalmat az „új embereken” keresztül (lásd Adler 1926. és Heinrichs 2002. 308–314. oldalak) akarják elérni. Az embereket ebben az értelemben a kapitalista társadalom és a társadalmi egyenlőtlenség történelmileg oly mértékben korrumpálja, hogy meginog az a képességük, hogy a közösség érdekét saját jólétükként ismerjék el és ezért szolidárisak legyenek azzal. Ezért a nevelés és oktatás feladata abból áll, hogy a szociális életkörülmények és a szabad, egymással szolidáris emberek igényei között meglévő különbségek (közösen) áthidalhatók legyenek.
- A szociális demokrácia emberképe – legalábbis Meyer/Breyer szerint – egyensúlyt próbál teremteni, amelyben az egyén érdeke a közjóval összhangba kerül. Ez a „jogos igények” egyensúlyát jelenti.

További irodalom:

Walter Euchner,
Helga Grebing u.a.
(2005), *Geschichte der sozialen Ideen in Deutschland. Sozialismus – Katholische Soziallehre – Protestantische Sozialethik. Ein Handbuch, 2. Aufl.* Wiesbaden, 13–595.

Thomas Meyer
és Nicole Breyer
(2005), *Die Zukunft der Sozialen Demokratie, Bonn.*

Dieter Dowe és
Kurt Klotzbach
(Hg.) (2004),
Programmatische Dokumente der Deutschen Sozialdemokratie, 4, überarbeitete und aktualisierte Aufl., Bonn.

4. THOMAS MEYER: A SZOCIÁLIS DEMOKRÁCIA ELMÉLETE

Az alábbi fejezetben

- Bemutatjuk Thomas Meyer *A szociális demokrácia elmélete*; című művét;
- Megvilágítjuk a piaci kapitalizmus és demokrácia közti kapcsolatot, amely egyrészt feszült, másrészt kölcsönösen egymást kiegészítő jellegű;
- Vázoljuk a liberális, libertárius és szociális demokrácia közti alapvető különbségeket;
- Megvilágítjuk az alapértékek, alapjogok és eszközök közti kapcsolatot; valamint
- a negatív és pozitív szabadságjogok közti különbséget és az állam cselekvési kötelezettségét.

A korábbi fejezetekben tárgyalt alapértékek és a különböző társadalmi modellek vázlata megmutatta, hogy a szociális demokráciának komoly gondolkodásbeli hagyományai vannak. A fogalom elhatárolódik más elméleti modellektől és annyira differenciált, hogy értelmezéséhez olyan, az igazságos társadalom beteljesedéséhez szükséges alapértékekre, mint szabadságra, egyenlőségre és szolidaritásra történő utalás éppúgy nem kielégítő, mint a liberalizmusra, konzervativizmusra és szocializmusra való hivatkozás.

A bevezető elején *A szociális demokrácia elmélete* című műről volt szó. A „szociális demokráciát” – a feltételezés szerint – világosan kell meghatározni, ha arról tárgyalni és azzal érvelni akarunk.

A szerző a szociális demokrácia négy perspektíváját említi – ebből hármat még egyszer röviden felelevenítünk:

„*Szociális demokrácia – nem magyarázza meg ez a fogalom automatikusan önmagát? Olyan fogalom, amely azt ígéri, hogy a demokráciához mindig hozzátartozik az, hogy mindenki élhet vele, és hogy társadalmi kiegyenlítésre törekszik? Nem magától értetődő ez?*” – mondja az egyik oldal.

„*Szociális demokrácia – hiszen ez Németországban már létezik a szociális piacgazdasággal, a német modell ezt megvalósította, nemde?*” – kérdik mások.

*Mi a szociális demokrácia?
Három válasz*

„Szociális demokrácia – az SPD-hez kötődik, és ezért csak a szociáldemokratákat érinti, az ő elméletük” – véli egy harmadik fél.

Ezek a kérdések – egy elmélet gyakorlati politikai szempontjaiból – természetesen jogosan merülnek fel. Választ kell adni, ha politikailag hasznossá kívánjuk tenni a *szociális demokrácia elméletét*.

Az első kérdést: *„szociális demokrácia”* nem automatikusan magyarázza-e magát ez a fogalom? már a fentiekben megválaszoltuk. Pontosan ki kell dolgozni a *„szociális demokrácia”* fogalmát, hiszen eltérő asszociációk léteznek, amelyeket csak együtt lehet tisztázni. Már maga a fogalom tartalmaz egy fontos normatív alapot, amelyre a szociális demokrácia megvalósításának esetén közös szabályként és normaként hivatkozhatunk.

Az alapértékek rövid áttekintése megmutatta, hogy sokféle filozófiai érv segítheti azok tisztázását, de normatív alapként – éppen azért, mert plurális és vitatott definíciókról van szó – nem kielégítőek. A *szociális demokrácia elméletéhez* kiindulópontként konkrét normatív alapot kell találnunk.

A második kérdés *„szociális demokrácia – ez Németországban már a német szociális piacgazdaság modelljével megvalósult vagy nem?”* – elsősorban az országtanulmányok kapcsán (lásd 107. köv. oldalakat) tárgyalható meg részleteiben. A *„meglévő feszültségek”* példáján azonban már láttuk, hogy nem lehet szó *„a szociális demokrácia egyszeri eléréséről”* (mint a 100 méteres futásnál). Emellett különböző társadalmi modellek sokféle verziója létezik, amelyek irányába különböző érdekcsoportok *„kívánnak navigálni”*. A *„német modellre”* vagy a *„szociális piacgazdaságra”* való utalás nem kielégítő, hiszen ez elhanyagolja a különböző társadalompolitikai szereplőket.

A harmadik álláspont *„szociális demokrácia – az SPD-hez kötődik, és ezért csak a szociáldemokratákat érinti, az ő elméletük”* messzemenően megkérdőjelezhető.

A „szociáldemokráciára” mint párt- és politikai áramlatra való utalás ugyan kézenfekvő, de nem lehet kimerítő válasz:

„A szociális demokrácia napjaink nyelvhasználatában egyaránt a demokrácia-elmélet alapfogalma és egy politikai programirány kijelölésének neve. Bár a két használt alkalmazás sok szempontból kölcsönhatásban áll egymással, mégis két egyértelműen különböző és egymástól eltérő érvényességű dologról van szó. A szociális demokrácia elmélete sem normatív alapvetéseiben, sem magyarázó szerepében, de a megvalósulásának eltérő útjait összehasonlító megközelítésében sem kötődik meghatározott politikai szereplőkhöz, bár természetesen megvalósulásának minden lépése attól függ, hogy a politikai szereplők a (szociális demokráciából) levezethető gyakorlati cselekvési programot egyáltalán magukra vállalják-e. A különböző politikai szereplők a szociális demokrácia fogalmát programnévként használhatják, ha azt előnyösnek tekintik, és pedig nagymértékben annak függvényében, hogy politikai erőfeszítéseiket mely mértékben fedi le a szociális demokrácia elmélete, vagy egyáltalán keresnek-e ahhoz kapcsolódási pontot.” (Meyer 2005. 12. oldal)

A szociális demokrácia mint elméleti modell

A szociális demokrácia mint elméleti modell és a szociáldemokrácia mint politikai párt (vagy irányzat) e szerint rendelkezik közös pontokkal – de nem azonosak. Elméleti modellként a szociális demokrácia célja abban áll, hogy tudományos meg-alapozottsággal vizsgálja és következetesen ábrázolja a normákat és értékeket, azok átültetését az alapjogokba és megvalósulását a különböző országokban. Az, hogy a politikai pártok ezt az elképzelést elfogadják-e, más lapra tartozik.

A következő oldalakon ezért nem a szociáldemokráciával, hanem egy elméleti modellel foglalkozunk, amely az 1980-as és 1990-es évek óta alakult a közvitában.

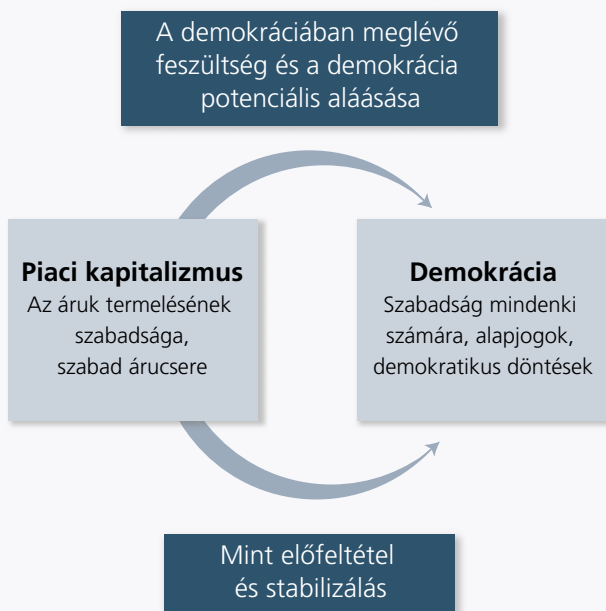
Kiindulópontként Thomas Meyer A szociális demokrácia elmélete című művét vesszük – ebben sok eltérő vonulat kapcsolódik össze, amelyek a szociális demokráciára vonatkozó közvita keretében alakultak és alakulnak ma is.

4.1. A kiindulópont

Meyer elméletének kiindulópontja a (már korábbról ismert) kérdés: hogyan viszonyul egymáshoz a demokrácia és a piaci kapitalizmus.

Mindkettőt – a demokráciát és a piaci kapitalizmust is – társadalmi rendszerünk két fontos elemének tekintjük, amelyek a közöttük meglévő feszültség alapján fejlődtek.

*A kiinduló kérdés:
hogyan viszonyul egymáshoz a demokrácia és a piaci kapitalizmus?*

7. ábra: A piaci kapitalizmus és a demokrácia összefüggése

Meyer tehát azt állítja, hogy a kapitalizmus és a demokrácia egyrészt kiegészítik egymást, tehát a piaci kapitalizmus a demokrácia létrejöttének és stabilizálásának előfeltétele is volt. Másrészt azonban egy „sajátságos feszültséget” is megállapít, mivel a szabályozatlan piac ellentmond annak a szükséges előfeltételének, hogy mindenki számára biztosított legyen a részvétel.

Meyer a gazdasági rendszer és demokrácia viszonyát két tézissel írja le. Egyrészt történelmileg elemzi a demokráciák kialakulásának feltételeit. Másrészt empirikusan kutatja a demokrácia és a piacgazdaság kölcsönhatását a mai társadalmak szempontjából.

*Létrejöttének előfeltétele és bizonytalansági tényező?
Hogyan viszonyul a piaci kapitalizmus a demokráciához?*

E két tézis nem magától értetődő. Elméletileg és politikailag egyaránt vitatottak, amint az a fentiekben is látható volt.

Mi az oka annak, hogy Meyer e tézist a súlyos ellenérvek ellenére is képviseli?

4.1.1. A történelmi indokolás

Az első egy *történelmi* érv. Meyer szerint a történelem során a demokráciák általában a szabadpiacok kialakulása után vagy azzal közvetlen összefüggésben alakultak ki – Európában ez időbeli eltolódásokkal a különböző országokban a „polgári társadalom modelljeként” valósult meg.

„A polgári társadalom olyan gazdasági, társadalmi és politikai rend modellje, mely az abszolutizmus, a születéssel együtt járó kiváltságok és a klerikális gyámkodás megszüntetésével mindenki számára megvalósítja a jog által szabályozott egyéni szabadság elvét, mely az emberek együttélését a józan ész diktátuma szerint biztosítja. A gazdaságot a jogilag szabályozott verseny alapján a piaci formában szervezi meg, az érvényesülési esélyeket a józan ész szerint biztosítja, az állami hatalmat a liberális jog- és alkotmányos állam értelmében egyrészt korlátozza, másrészt a nyilvánosság, a választásokon és a képviseleti szerveken keresztül a dönteni képes polgárok akaratahoz visszacsatolja.” (Kocka 1995. 23. oldal)

A szabad piacok, a gazdaságot alakító polgárság és a szabadságjogokról alkotott elképzelés, valamint azok állami garanciája egymással kölcsönös függőségben alakultak ki, és történelmileg egymástól elválaszthatatlanok.

4.1.2. Az összehasonlító demokráciakutatásból származó indokolás

Meyer tézisének számos empirikus kutatás is alátámasztja, amelyeket a demokráciák *stabilitásának kutatása* keretében folytattak.

Az elsősorban a volt Szovjetunió utódállamainak átalakulását vizsgáló kutatás empirikus eredményei is megmutatták, hogy a szabad piacgazdaságok igenis

pozitív, stabilizáló viszonyban állhatnak a kialakulásban lévő demokráciákhoz. Az empirikus eredmények azonban ennek a fordítottját is igazolhatják. Ott, ahol a gazdasági hatalom beleavatkozik a politikába, és a demokratikus részvételt a monopóliumok és az „urambátyám viszonyok” aláássák, egyértelműen kirajzolódik a hiányos és a legfeljebb formálisan érvényesülő demokrácia felé vezető út.

Ez már jelzi A *szociális demokrácia elméletének* egyik célját is, azt, hogy ne csak egy állam hivatalos formáját vizsgálja, hanem empirikus alapon azt is ellenőrizze, hogy a demokratikus struktúrák és az alapjogok tényleg minden egyén számára biztosítottak-e.

Az összevetés során – érvel Meyer – megállapítható, hogy a szabad piacgazdaság „kedvezhet” a demokráciának (lásd Dahl 2000. 140. oldal; Meyer 2005. 581. oldal).

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Meyer „egyszerű” vagy kritikátlan viszonyt lát a demokrácia és a kapitalizmus között – ez a fent vázolt ellentmondások alapján aligha lenne feltételezhető. A mai nyilvános diskurzusnak ezért nyilvánvalóan különböznie kell a történelmileg kialakult vitától.

A demokrácia és a kapitalizmus közötti sajtósá-gos feszültségek

Ahol a demokrácia a kapitalizmusnak ellentmond, például:

- A piaci kapitalizmus az emberek közti (gazdasági) egyenlőtlenséghez vezet.
- Az egyenlőtlenül elosztott anyagi javak a társadalomban és a demokráciában való részvétel egyenlőtlen lehetőségeihez vezetnek.
- A piaci kapitalizmus egyre nagyobb mértékben globális, ám a demokratikus együtt döntés messzemenően nemzeti maradt. A piaci kapitalizmus ezzel az egyes országok demokratikus struktúráit is veszélyezteti.

A piaci kapitalizmusban olyan centrifugális erők rejlenek, amelyek erősítik az egyenlőtlenséget és a bizonytalanságot, és ezzel veszélyeztethetik a demokratikus legitimitás és stabilitás alapjait.

A piacok szabadsága és minden ember szabadsága egy társadalmon belül egymásnak messzemenően ellentmondó állítások.

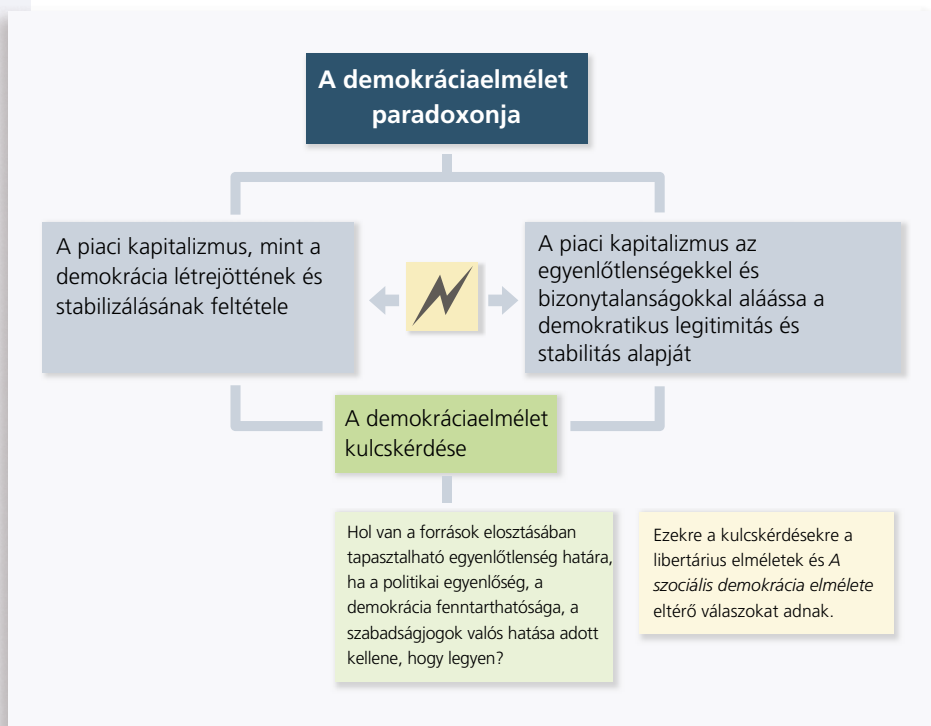
A piaci kapitalizmus és a demokrácia közötti kiegyezés a szereplők közti egyeztetés eredményeként

Ez a sajátos feszültség nem egyszerűen megszüntethető vagy letagadható, csupán alakítható – ez annak a történelmi és empirikus kutatásnak a lényege, amellyel Meyer érvel.

A liberalizmus és a szociális demokrácia különböző elméleti modelljeire visszatekintve megállapítható: a történelmileg a liberalizmus gondolatiságának hagyományához fűződő szabadságigényt egyszerűen feladni ugyanolyan fatális lenne, mint az újliberális leegyszerűsítések csapdájába esni. A liberalizmus és szociális demokrácia közötti viszony differenciáltabb vizsgálata tehát lényeges elem.

Meyer elméletében ezzel kapcsolatban két „ideáltípust” különböztet meg, amely a liberális elméletből fejlődött ki: egyrészt a „libertarizmus” típusa, másrészt a „szociális demokrácia” típusa.

A szociális demokrácia elméletének feladatai: nem feladni a liberalizmus szabadságigényét

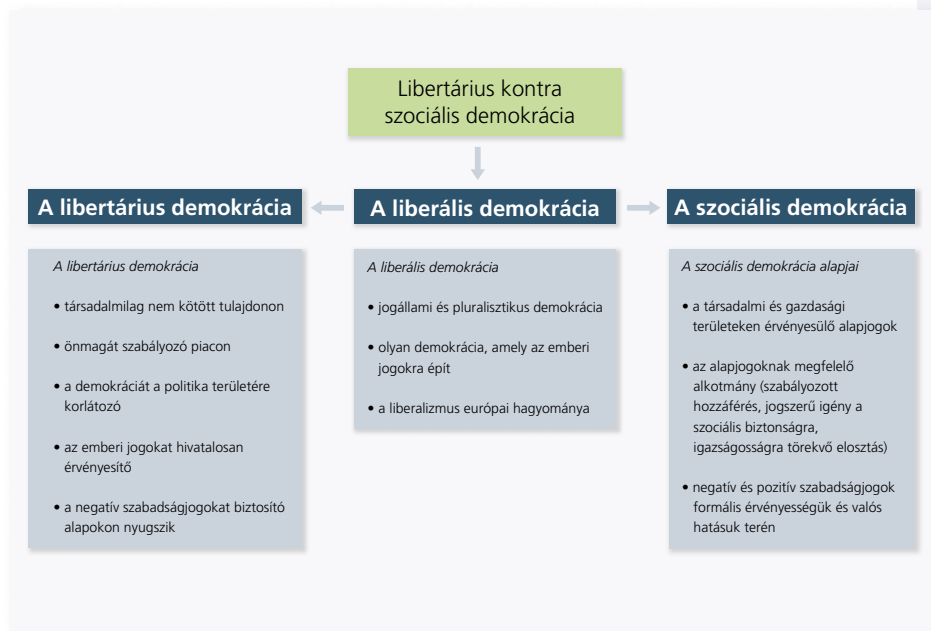
8. ábra: A demokráciaelmélet paradoxonja

4.2. Libertarizmus kontra szociális demokrácia

A *szociális demokrácia elmélete* normatív, elméleti és empirikus szempontok alapján is eltér a libertárius demokrácia elméleteitől. A gyökerei mindkettőnek a XVII.–XVIII. században, a felvilágosodás idején kialakult liberális demokráciára nyúlnak vissza.

A „libertárius” és a „liberális demokrácia” fogalmán különféle tudományos érvelések részben mást értenek. Ezért különösen fontos a vita során a tiszta, közös definíció.

A libertarizmus és a szociális demokrácia – ezt határozottan hangsúlyozni kell – olyan ideáltípusok, amelyek vegytiszta formában sehol sem fordulnak elő. A libertarizmus és a szociális demokrácia inkább pólusként definiálható, amelyek között a társadalmak társadalmi formájuk szerint a következő skálán sorolhatók be.

9. ábra: A liberális, libertárius és szociális demokrácia összehasonlítása

A liberális demokrácia közös gyökerei

- a liberalizmus európai hagyományaira vonatkoznak (lásd fent 11, köv. old.)
- jogállami és pluralista demokráciában érvényesülnek,
- amely az emberi jogokra támaszkodik.

A libertárius demokrácia,¹⁸ mint ideáltipikus elméleti modell:

- a társadalmilag nem kötött tulajdonra
- az önmagát szabályozó piacra
- a demokráciának a politika területére való korlátozására és ezzel a negatív szabadságjogok biztosítására (lásd: lent, 102 köv. old.)
- az emberi jogok formális érvényesülésére épül.

A szociális demokrácia fő alakító elemei ezzel szemben:

- az alapjogok a társadalom és a gazdaság területén
- az alapjogoknak megfelelő társadalmi berendezkedés (mind formálisan, mind valós hatásában)
- formális és reális hatással bíró negatív és pozitív szabadságjogok (lásd: lent)

Meyer a két eszmetípus – a libertárius és a szociális demokrácia között elméleti különbséget tesz, mely az egyes áramlatok és pártok konkrét politikai pozícióin keresztül érzékelhető, de nem merül ki abban.

A demokrácia és a piaci kapitalizmus közti feszültséget nem szigorú rend, hanem a társadalmi szereplők közti alku határozza meg. A köztük lévő erőviszonyok eltolódhatnak, ami a különböző országokban a piaci kapitalizmus és a demokrácia között egymástól eltérő viszonyokat eredményezhet.

A piaci kapitalizmus és a demokrácia között meglévő, feszültségekben gazdag, és nem éppen egyszerű viszony példaként és gyakorlati alkalmazásaként a német alkotmány és az ENSZ politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális alapjogokra vonatkozó egyezményeinek összehasonlítását említjük (lásd 99. old. f.).

---

¹⁸ Látható, hogy a „libertarizmus”, illetve a libertárius típus messzemenően lefedi azt, amit korábban az újliberális álláspontonál tárgyalunk. Meyer a fogalom bevezetésével azt kívánta jelezni, hogy a történelmi liberalizmus főbb elképzelései messzemenően nem azonosak az újliberális leegyszerűsítésekkel, azaz hogy a liberalizmus *A szociális demokrácia elméletével* is összekapcsolható.

Míg az 1949-es alkotmány az alapvetően védekező jellegű szabadságjogokat a náci rendszer tükrében egyértelműen megfogalmazza, a kialakuló Szövetségi Köztársaságban a polgári erők és a politikai baloldal közti erőviszonyok oda vezettek, hogy a megengedő szabadságjogok az alkotmányban gyengébb hangsúllyal kerültek megfogalmazásra. Ennek megfelelően az alkotmánnyal kapcsolatban a jogtudományi vitában is eltérő értelmezések léteznek. Vannak olyanok, akik szerint az alkotmány első cikkében felsorolt, alapjogokról szóló rendelkezések a legfontosabbak, míg mások szerint a kritikus értelmezések alapján a legfontosabb viszonyítási alap és kiindulópont mind a mai napig a (magán)tulajdon kérdése (lásd: Haverkate 1992, valamint v.ö. az alkotmány és az ENSZ-egyezményekben foglalt alapjogok összehasonlító táblázatát, 99. old.).

Az 1960-as évek ENSZ-egyezményeiben viszont éppen a nemzetközi perspektíva, valamint az akkori történelmi események miatt sokkal messzemenőbben fogalmazták meg a negatív és pozitív szabadságjogokat.

A tudományos elméletek – ahogy azt már fent is láttuk – eltérő válaszokat adnak a piac és demokrácia viszonyára.

Az úgynevezett libertarizmus elméleti áramlatai és A szociális demokrácia elmélete elsősorban annak megítélésében tér el, hogy milyen (legyen) a viszony a demokrácia és a piac között, valamint mivel lehet ezt a viszonyt indokolni.

Mindkét elméleti áramlat azonos gyökerekkel rendelkezik: ez a liberalizmus, ahogy a XVII. század óta történelmileg kialakult.

A legfontosabb kérdés, hogy az egyes ember szabadsága hogyan valósulhat meg a társadalomban. Erre a tudományos elméletek rendkívül eltérő válaszokat adnak.

A különböző válaszok értékeléséhez közelebbről kell meghatározunk a „szabadságjogok” fogalmát.

Mielőtt azonban a szabadságjogok különböző libertárius és szociális demokrata definícióit megvizsgálánk, tisztáznunk kell néhány fogalmat. Miért „szabadságjogokról” van szó? Miért nem egyszerűen „szabadságról” és alapértékekről?

*Összehasonlítás:
ENSZ-egyezmények*

*A döntő kérdés:
Hogyan valósul
meg társadalmilag
a szabadság?*

4.3. Kitekintés: Az alapértékek, alapjogok és eszközök triásza

Az alapértékek, alapjogok és eszközök triásza

Az első részben látható volt, hogy a politikai elméletek és filozófiák igen eltérő koncepciókat alakítottak ki a szabadság, egyenlőség és szolidaritás három alapértékéről. Olyan „pluralista érvelés” ez, amely a politikai elméleti modellek és áramlatok egész vonulatában kitapintható.

A pluralista érvelés azonban problémát is jelent az átfogó elméletek szempontjából. Ha az elmélet egyedi szempontokra vagy értelmezési irányokra vonatkozik, akkor veszít általánosságra törekedő jellegéből, és érvelése valószínűleg elszakad más filozófiai, erkölcsi vagy vallási hagyományoktól.

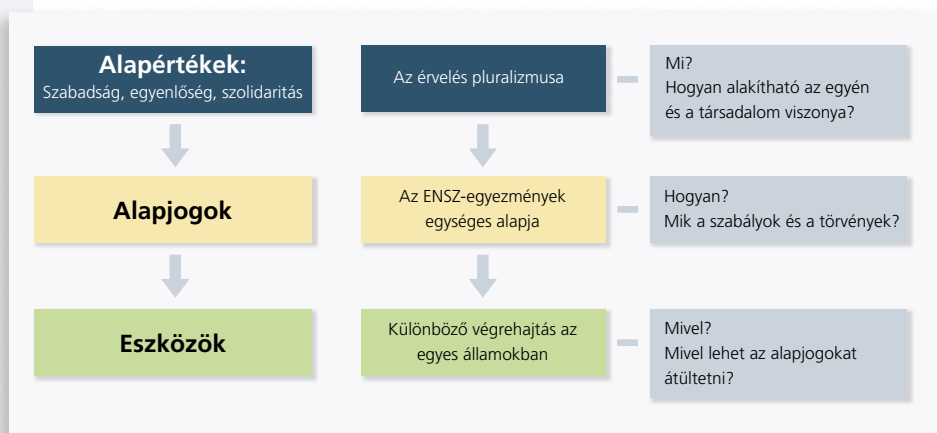
Mi a lehetséges legszélesebb érvelési alap?

A *szociális demokrácia elméletének* éppen ezért – Thomas Meyer érvelése szerint – a lehető legszélesebb érvelési alapot kell választania. Ehhez olyan érvelési szintet kell találni, amely nem kultúraspecifikus, hanem átfogó és demokratikusan legitimitással rendelkező keretek között határozható meg.

Az alapértékek szintje, mint érvelési alap így kiesik – az alapértékek ugyan fontos érvelési kontextust jelentenek, de változók és kulturálisan kötöttek.

A három szint

A szociális demokrácia megalapozásának szempontjából más szinten kell keresni a megfelelő érvelést. Három szintet különböztethetünk meg.

10. ábra: Az alapértékek, alapjogok és eszközök levezetése

A szabadság, egyenlőség és szolidaritás alapértékeinek szintjén kell tisztázni milyen viszonyban áll az egyén és a társadalom, és hogyan alakítható a társadalmon belül az élet. Az alapértékeket meghatározó és alkalmazó társadalmi elképzelések – ahogy korábban láttuk – különböző társadalmpolitikai és társadalomfilozófiai indíttatásúak.

Az alapjogok szintjén az alapértékeket társadalmilag kötelező és demokratikusan legitimált cselekvési normákkal valósítják meg, illetve ültetik át. Ezek – az alapértékekkel ellentétben – nem tartoznak a pluralista érvek közé, hanem az együttlélést a társadalmi meghatározásuktól függetlenül szabályozzák.

Az eszközök szintjén azokat a társadalmi intézményeket határozzák meg, amelyekkel az államok és államszövetségek az alapjogok biztosításán keresztül kívánják cselekvési szükségleteiket garantálni. Az országtanulmányok alapján részben egyértelmű eltérések mutatkoznak a különböző országok és kultúrák által alkalmazott eszközök terén.

Ha *A szociális demokrácia elméletének* lehetőség szerint széles érvelési alapot kívánunk biztosítani, akkor az alapjogok szintjét kell kiindulópontnak vennünk. Meyer a politikai, gazdasági és kulturális alapjogokra vonatkozó két ENSZ-egyezményt veszi érvelése alapjául. A választás mellett további érvek is szólnak:

- Az ENSZ-egyezményeket világszerte az alapjogok legegységesebb és jogilag kötelező érvényű kulturális és határokon átnyúló forrásaként ismerik el. Az ENSZ-egyezményeket időközben több mint 140 ország ratifikálta, és tette ezzel hatályos joggá.
- Az ENSZ-egyezmények a társadalmi fejlődést és az alapjogok érvényesülését a nemzetközi együttműködésre építik. Az államok kötelezettséget vállalnak az alapjogok tényleges végrehajtásának folyamatos javítására.
- Az ENSZ-egyezmények kimondottan széleskörűen és pontosan fogalmazzák meg azokat a jogokat, amelyekre minden egyén igényt tarthat.

Ez utóbbi érv a német alkotmányban foglalt alapjogok és az ENSZ-egyezmények megfogalmazása közötti összehasonlítással pontosan illusztrálható.

Szabályozási terület	Alkotmány	ENSZ-egyezmények
Az egyén joga	„Az emberi méltóság érintetetlen. Minden állami hatalom köteles azt tiszteletben tartani és védeni.” (1. cikk)	„Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani.” (ENSZ PPJNE 6. cikk 1. bekezdés)* „(1) Mindenkinél joga van a szabadságra és a biztonságra.” (ENSZ PPJNE 9. cikk. 1. bekezdés)
A munkához való jog	„(1) Minden német joga munkájának, munkahelyének és képzési helyének szabad megválasztása. A munka végzését törvénnyel vagy törvény alapján lehet szabályozni. (2) Senki nem kényszeríthető egy bizonyos munka elvégzésére, kivéve a szokásos, általános, mindenki számára azonos közszolgáltatási kötelezettségek keretébe tartozó munkát.” (12. cikk)	„(1) A szerződést aláíró országok elismerik a munkához való jogot, mely az egyén azon lehetőségre való jogát jelenti, hogy az élet fenntartásához szükséges jövedelmét szabadon választott vagy elfogadott munkával keresse, és e jog védelmére megfelelő lépéseket tegyen. (2) A szerződést aláíró tagállamok ezen jog teljes végrehajtásához szükséges lépései között szerepelnek az átfogó szakmai és a szakmához kötődő tanácsadás és képzési programok, valamint azok az eljárások, amelyek egy állandó gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés, valamint a produktív teljes foglalkoztatást célozzák meg az egyén politikai és gazdasági alapjogait védő feltételek mellett.” (ENSZ GSZKJE 6. cikk)**

* A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 1966. december 19 (forrás: Heideimeyer után 1997. 235—244. oldalak)

** A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 1966. december 19 (forrás: ugyanott, 244-250. oldalak)

Szabályozási terület	Alkotmány	ENSZ-egyezmények
<p>Tulajdon/ életszínvonal</p>	<p>„(1) Biztosítani kell a tulajdont és örökösödési jogot. Ezek tartalmát és korlátait törvények határozzák meg. (2) A tulajdon kötelez. Használata egyben a közjót kell, hogy szolgálja.” (14. cikk)</p>	<p>„(1) Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát önmaga és családja megfelelő életszínvonalára, ideértve a kellő táplálkozást, ruházkodást és lakást, valamint az életkörülmények állandó javulását. A részes államok megfelelő intézkedéseket hoznak e jog megvalósítása érdekében, továbbá elismerik, hogy evégből alapvető fontosságú a szabad elhatározás alapján nyugvó nemzetközi együttműködés. (ENSZ GSZKJE 11. cikk)**</p>
<p>Képzés</p>	<p>„(1) Minden egyén joga személyiségének szabad kibontakoztatása, amennyiben az nem sérti mások jogait, és nem ütközik az alkotmányos rendbe vagy szokásjogban.” (2. cikk)</p> <p>„(1) Az iskolarendszer egészére állami felügyelet terjed ki.” (2) Az oktatásra jogosultak joga a gyermek vallási oktatáson való részvételéről határozni. (7. cikk)</p>	<p>„(1) Az Egyezségokmányban részes államok elismerik, hogy mindenkinek joga van a művelődéshez. Egyetértenek abban, hogy az iskolai nevelésnek az emberi személyiség és az emberi méltóság érzetének teljes kifejlesztésére, az emberi jogok és alapvető szabadságok iránti tisztelet megerősítésére kell irányulnia. Egyetértenek továbbá a részes államok abban is, hogy az iskolai nevelésnek minden személyt képessé kell tennie arra, hogy hasznos szerepet töltsön be a szabad társadalomban, előmozdítsa a megértést, türelmet és barátságot valamennyi nemzet, valamint minden faji, népi és vallási csoport között és támogassa az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét (2) Az Egyezségokmányban részes államok elismerik, hogy e jog teljes megvalósítása érdekében az elemi oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé kell tenni; a) a felsőoktatást teljesen egyenlő feltételekkel a képesség alapján mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, minden megfelelő eszközzel, különösen az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján; [...] c) az iskolai hálózat fejlesztését minden szinten tevékenyen elő kell mozdítani, megfelelő ösztöndíjrendszert kell kialakítani és a tanszemélyzet anyagi életfeltételeit állandóan javítani kell.” (ENSZ GSZKJE 13. cikk) **</p>

A két ENSZ-egyezmény differenciált áttekintést nyújt arról, hogyan kell az alapjogokat újra meg újra és a nemzetközi együttműködés révén megvalósítani. Az egyezmény a gazdasági, szociális és kulturális jogokról az alábbiakat írja:

„Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy – különösen gazdasági és technikai téren – mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján a rendelkezésre álló valamennyi erőforrás igénybevételeivel, minden megfelelő eszközzel, ideértve különösen a jogszabályi intézkedéseket, fokozatosan biztosítja az Egyezségokmányban elismert jogok teljes gyakorlását” (2. cikk 1. bekezdés)

*Az ENSZ-
egyezmények
fejlesztési
perspektívája*

Az ENSZ-egyezmények tehát egy fejlődési perspektívát is tartalmaznak; az államok cselekvési kötelezettségét arra vonatkozóan, hogy az alapvetően biztosított politikai jogok alapján „minden lehetséges eszközzel” elősegítsék a gazdasági, szociális és kulturális alapjogok megvalósulását. *Ez utóbbi az államokat cselekvésre szólítja fel, ugyanakkor előrevetíti az aktív állam képét.*

A libertárius demokráciának azonban éppen az aktívan beavatkozó és az alapjogokat nem pusztán biztosító, hanem aktív cselekvésen keresztül létrehozó állam mond ellent.

*De: Az ENSZ-
egyezményeket
világszerte
megsértik, mert
hiányoznak az
érvényesítési
lehetőségek*

De vigyázzunk: az alapjogok megvalósulása sok országban rosszul alakul. A jogigény és a jog érvényesülése távol állnak egymástól. Ezért az olyan kritikus kérdések, mint például mi az értéke az ENSZ-egyezményeknek, teljes mértékben érthetők. Hiányoznak a nemzetközi érvényesítő képességgel rendelkező intézmények.

Ennek ellenére leszögezhető, hogy az alkotmánnyal összehasonlítva az ENSZ-egyezmények sokkal pontosabban fogalmazzák meg azokat az alapjogokat, amelyek így a szociális demokrácia eszmeiségének alapjait szolgálnak.

Az alkotmány 20. cikke ugyan a Németországi Szövetségi Köztársaságot demokratikus és szociális szövetségi államnak nevezi meg, azonban olyan cselekvési kötelezettségeket, amelyekről az ENSZ-egyezmények rendelkeznek, itt csak korlátozott mértékben találunk.

Az a tény, hogy az állam aktív szerepe a végrehajtás során vitatott elem, az alapjogok egy következő differenciálása révén is megállapítható. Ebben megmutatkozik az is, hogy az önmagát következetesnek tekintő libertarizmus ellent kell, hogy mondjon önmagának.

4.4. Pozitív és negatív szabadságjogok

Isaiah Berlin a *Two Concepts of Liberty* (1959) című művében két különböző szabadságjogot különböztet meg:

- negatív szabadságjogok (pl. a testi sérthetlenséghez való jog), amelyek az állam és a társadalom túlkapásaival szemben védenek.
- pozitív szabadságjogok (pl. a tanuláshoz való jog), amelyek a társadalom és az állam intézkedései révén az egyén szabadságát teszik lehetővé és segítik elő.

A liberális demokrácia önmagát elsősorban azokon a szabadságjogokon keresztül definiálja, amelyeket a társadalomban minden egyén számára biztosítani kell. A szabadságjogok esetében – Isaiah Berlin szerint – negatív (formálisan védekező) és pozitív (társadalmilag megengedő) szabadságjogokat lehet megkülönböztetni.

A libertárius és a szociális demokrácia alapvetően abban különbözik, hogy – egymáshoz viszonyítva – milyen jelentőséget tulajdonítanak a negatív és pozitív szabadságjogoknak

Ez Meyer *A szociális demokrácia elmélete* című művében lényeges kiindulópont, amely a szabadságjogokkal kapcsolatos vitát nagymértékben pontosíthatja. A fent megállapítottak szerint a filozófiai vita az ideális típusokból kell, hogy kiinduljon, függetlenül attól, hogy az ideális típusok az egyes országokban ténylegesen léteznek-e (vegytisztá formában pedig nem léteznek).

Ebben a filozófiai érvelésben a libertárius demokrácia a következő pontokban tér el a szociális demokráciától:

A libertárius tézis

A pozitív szabadságjogok biztosítása csökkenti (és szétrombolja) a negatív szabadságjogokat. A negatív szabadságjogok abszolút elsőséget élveznek – ez (röviden) Berlin tézise, amelyet a mai napig sok újliberális gondolkodó képvisel.

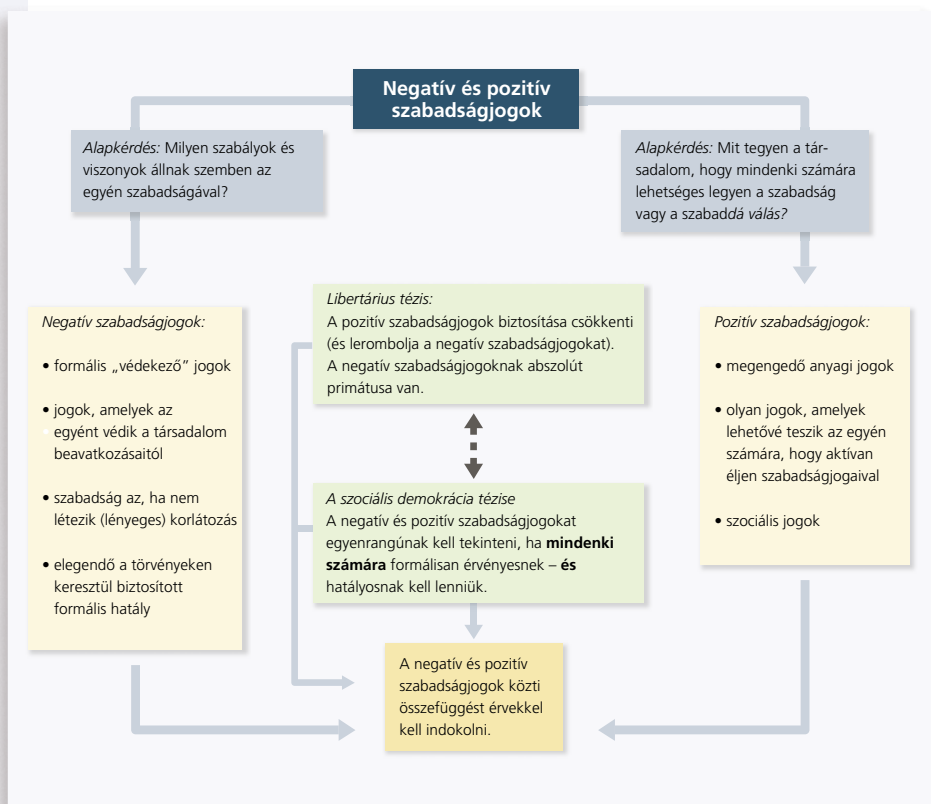
A szociális demokrácia elméletének tézise

A negatív és pozitív szabadságjogokat egyenjogúnak kell tekinteni, ha mindenki számára érvényesek és hatályosak.

Definíció: pozitív és negatív szabadságjogok

A libertárius tézis

A szociális demokrácia elméletének tézise

11. ábra: Negatív és pozitív szabadságjogok

A libertárius és szociális demokrácia közti különbségtételhez közelebből kell megvizsgálni a negatív és pozitív szabadságjogok egymáshoz való viszonyát.

Meyer logikusan cáfolja a libertárius érvelést.

A libertárius érvelésben a negatív szabadságjogok abszolút primátust élveznek a pozitív szabadságjogokkal szemben, míg a *szociális demokrácia elmélete* logikus, feszültségmentes és egyenlő rangú viszonyt feltételez.

A *szociális demokrácia elmélete* cáfolja ebben az összefüggésben a libertárius tézist, és ezzel egyben igazolja a pozitív és negatív szabadságjogok összefüggését.

Meyer érvelése négylépéses érvelési sor. Kiindulópontja az a premissza, hogy a libertárius érvelésben is univerzális érvényűek és hatályúak a negatív szabad-

Libertárius: a negatív szabadságjogok abszolút primátusa

Premissza

ságjogok – a libertárius érvelés szerint ehhez csak a negatív szabadságjogok abszolút primátusa szükséges.

A libertárius tézis akkor lenne cáfolható, ha lenne egy olyan konstelláció, amelyben az egyén számára azért nem hatályosak a negatív szabadságjogok, mert a pozitív szabadságjogokat nem biztosítják.

Ez a konstelláció minden további nélkül elképzelhető. Az az egyén, akinek nincs formálisan érvényes és reálisan hatályos pozitív szabadságjoga a tanuláshoz, aki nem rendelkezik a társadalmi életben való részvételhez szükséges megengedő infrastruktúrával, és aki nem képes önmagának a tőkén keresztül tanulási lehetőséget vásárolni, nem lesz abban a helyzetben, hogy használhassa a szabad véleménysszabadságra vonatkozó negatív szabadságjogát. A negatív szabadságjog használhatatlan és csupán írott malaszt maradna.

Ahhoz, hogy a negatív szabadságjogok ne csak formálisan legyenek érvényesek, hanem minden ember számára hatályosak is lehessenek, pozitív szabadságjogokat kell biztosítani. Ez azonban azt is jelenti, hogy a társadalomban a vagyonosoknak el kell fogadniuk az újraelosztást. Ez a negatív (tulajdonhoz való) szabadságjogokba való igen csekély beavatkozást jelenti.

Ha ezt a gondolatmenetet következetesen végiggondoljuk, akkor a negatív szabadságjogok abszolút primátusa nem működhet. A negatív szabadságjogok nem lehetnek mindenki számára érvényesek és hatályosak, ha nem egészülnek ki pozitív szabadságjogokkal.

A negatív szabadságjogok csak akkor lesznek mindenki számára hatályosak, ha pozitív, azaz „megengedő” szabadságjogokat is biztosítunk. A formálisan biztosított szabadságjogok nem segítenek, ha azokat nem tudja mindenki az állammal szemben jogalapként érvényesíteni.

A javak társadalmi, általában az állam révén megszervezett újraelosztása nélkül nem lesz lehetséges a szabadságjogok mindenki számára való megvalósítása. Meyer következtetése, hogy ezért az államnak feladata, hogy a negatív és pozitív szabadságjogokat kialakítsa és végrehajtsa.

Mikor cáfolható a libertárius tézis?

Cáfolat egy példával

Következtetés: a pozitív és negatív szabadságjogok együtthatása

4.5. Az állam cselekvési kötelezettségei

Az állam cselekvési kötelezettségei

A pozitív és negatív szabadságjogok minden ember számára történő megvalósítása az állam cselekvési kötelezettségét jelenti. A libertárius állammal ellentétben az alapjogokat nemcsak elméletileg rögzítik, a végrehajtásukat viszont teljes mértékben a piacra hagyják. Az, hogy az egyénnek az alapjogok tényleges megvalósulásával szemben támasztott igénye megvalósuljon, sokkal inkább állami feladattá válik.

Az állam ezzel aktív szerepet kap, és cselekvési kötelezettségei vannak, elsősorban

A legfontosabb kötelezettségek

- Létre kell hoznia az ingyenesen hozzáférhető, biztonságot nyújtó és esélyeket kínáló infrastruktúrát és életkörülményeket.
- A társadalmi újraelosztás révén az emberek számára lehetőségeket kell teremtenie, hogy önrendelkezésük révén aktívan részt vehessenek a társadalom életében és a demokráciában.
- A piacgazdaságot formálisan oly mértékben kell beágyaznia, hogy a demokratikus struktúrák valamint a munkavállalói érdekek biztosítása és szabad képviselete megvalósulhasson.

A választott úttól függő eszközök

Azok az állami eszközök, amelyekkel az állampolgárok ezen igényét ki lehet elégíteni, a különböző országokban nem egységesek. Illusztrálhatjuk ezt egy egyszerű példával is:

A Németországi Szövetségi Köztársaságban a társadalombiztosítási rendszer az 1890-es évek óta fejlődött ki. A társadalombiztosítási rendszer jelentős szerepet játszik abban, hogy az emberek általában emberhez méltó életet élhetnek. Egyben a munkavállalók szolidaritása révén beágyazódott és a kormány – mint szervező – számára a keletkező államnak lojalitást garantált.

Más országok – pl. a skandináv államok – szociális rendszere adókra épül. Az egyén alapellátásra és azok teljesülésére vonatkozó jogigénye itt is az állammal szemben áll fenn, ahogy azt az összehasonlító országtanulmányok is megmutatták (lásd: lent, 107. oldaltól). Ennek ellenére a rendszerek összehasonlítása a pozitív és negatív szabadságjogok végrehajtásának sikerével kapcsolatban fokozatos különbségeket mutat.

A szabadságjogokból eredő cselekvési kötelezettséget (többé-kevésbé sikeresen) mindkét szervezeti forma teljesíti.

A szabadságjogok megvalósítása nem merül ki a konkrét eszközökkel kapcsolatos kérdésben, még akkor sem, ha ezeket ellenőrizni is lehet, illetve kell.

A szociális demokrácia olyan átfogó elméleti modell, amely nem áll meg az emberi jogok formális hatályánál. Ugyanígy nem tekinthető földtől elrugaskodott filozófiai váznak sem. Nyitott modellként sokkal inkább azzal kell meggyőzővé válnia, hogy beállítja a politikai cselekvés iránytűjét, amivel a konkrét szabadságjogokat differenciált eszközökkel, lehetőség szerint minél tágabb körben meg lehet valósítani. Csak így sikerülhet a szabadság, egyenlőség/igazságosság és szolidaritás alapértékeit megvalósítani.

A szociális demokrácia nem elméleti luxus, hanem közös kihívás és gyakorlati feladat.

5. ORSZÁGMODELLEK

Ebben a fejezetben

- szeretnénk összehasonlítani az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát, Németországot, Japánt és Svédországot abban a tekintetben, hogy hogyan valósítják meg a szociális demokráciát.
- A szociális demokrácia elmélete alapján különbséget teszünk majd liberális államok, illetve olyan államok között, ahol a szociális demokrácia alacsony, közép- vagy magas fokú befogadó jellegű.

*Cselekvési
szükségletek és
a megvalósítás
különböző formái*

Az államok azokat a cselekvési szükségleteket, amelyek az alapjogokból adódnak, különféle eszközökkel valósíthatják meg.

A szociális demokráciát így nem lehet előre elkészített sablonként definiálni. A megvalósítás módjától függően a különböző országokban eltérhet egymástól. Mivel a szociális demokrácia nem elégszik meg azzal, hogy a szabadságjogokat érvényre juttatja, minden ország esetét külön-külön kell megvizsgálni, hogy a megvalósítás módjától függő fejlődés a szociális demokrácia irányában halad-e, és hogy a megfelelő ország a szociális demokráciát már megvalósította, illetve még csak szeretné megvalósítani.

Thomas Meyer és munkatársai ebből a célból különböző országok empirikus adatait hasonlították egymással össze. Sok demokráciaelmélet azonban lemond erről az empirikus összehasonlításról.

Öt példa

Öt rövid példát mutatunk be, hogy világossá tegyük a szociális demokrácia különböző megvalósítási lehetőségeit:

- Az Egyesült Államok alapjában véve szinte libertárius ország, kevés olyan elemmel, amely megvalósítja a szociális demokráciát;
- Nagy-Britannia alacsony befogadású szociális demokrácia;
- Németország, mint középszinten befogadó szociális demokrácia;
- Japán, amely számos tekintetben nem hasonlítható össze a nyugati világ országaival, közepesen befogadó szociális demokráciaként jellemezhető;
- Svédország, mint magas szinten befogadó szociális demokrácia.

Természetesen az országtanulmányok csak egy minimumra korlátozódhatnak. Aki a különféle országok összehasonlításával közelebbről kíván foglalkozni, olvassa el Meyer elméletének II. kötetét (Meyer 2006.).

5.1. AZ USA

Julia Bläsius

Az Egyesült Államok sok ember számára a lehetőségek és a szabadság hazája. Egyidejűleg Európával összehasonlítva közismert, hogy nagyobb a szociális egyenlőtlenség. Vajon mi rejlik e mögött a kép mögött, és honnan származik ez a kép? Helyes, hogy az Egyesült Államok olyan ország, ahol a lakosság számára az egyén szabadsága számos területen prioritást élvez úgy, hogy a társadalom az erős állammal szemben hagyományosan szkeptikus. Ennek oka a korai demokratizációs folyamat és az ezzel összefüggő politikai kultúra. Ez befolyásolja a szereplőket, a politikai rendszert, az alapjogokkal történő bánásmódot, valamint a jóléti állam jellegét.

Az Egyesült Államok volt az egyik olyan modern tömegdemokrácia, amely a társadalomban erős republikánus mítoszt alakított ki. Már az 1789. évi alkotmány bevezette az általános választójogot. Míg Európában a demokráciák legtöbbször a királyságot váltották le, ami által hosszú idő alatt kialakult központosított állami struktúrákra letek, Amerikában a demokrácia szinte az amerikai állammal egyidejűleg alakult ki a függetlenségi háború után. Ez a konstelláció mind a mai napig jellemzi az Egyesült Államok politikai kultúráját és az államról alkotott felfogást. A társadalom nagy súlyt helyez az egyéni szabadságra és passzív államot óhajt. Ennek az az eredménye, hogy a szociális egyenlőtlenséget az emberi együttélés természetes eredményeként fogják fel.

A politikai kultúrát nagyon erősen jellemzi a liberalizmus, amely az egyén szabadságát helyezi középpontba. Európától eltérő módon az Egyesült Államokban a liberalizmust soha nem kérdőjelezték meg olyan irányzatok, mint a konzervativizmus vagy a szocializmus. Így alternatíva nélküli domináns elvként érvényesülhetett. Az amerikai társadalomban mind a mai napig a szabadság a legnagyobb érték.

Ennek megfelelően a kormánynak a hagyományok értelmében szinte alig van lehetősége, és nincs is ambíciója arra, hogy befolyásolja a gazdaságot. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, amely nemcsak, hogy az Egyesült Államokból ered, hanem itt is bírt a legmesszebb mutató következményekkel is, ezt az elvet legfeljebb egy picit gyengíti.

Az amerikai kormány együttműködése a munkavállalókkal és a munkáltatókkal viszonylag gyenge. A szakszervezetek igazából kevésbé szervezettek és alig ját-

*Az USA: szabadság
és szociális
egyenlőtlenség*

*A szabadság
mint a cselekvés
abszolút mércéje*

szanak szerepet, úgy hogy a munkaügyi szerződéseket és a béreket egymástól függetlenül és egyénileg tárgyalják meg. Ebben a tekintetben az Egyesült Államok a pluralista demokrácia tipikus problémájával szembesül. Bár néhány partikuláris érdeknek komoly befolyása van, azonban csakis olyanoknak, amelyek jól szervezettek, és pénzügyileg is erősek. Olyan széles érdekek, amelyek gyengén szervezettek, nagyon kevés hozadékkal járnak. Ez néhány lobbicsoport és gazdasági szövetség erős befolyásában mutatkozik meg, és ezzel szemben az etnikai kisebbségeknek szinte elhanyagolható befolyása van.

Hogyan mutatkozik meg ez konkrétan?

Hogyan látszódnak ezek az adottságok a politikai rendszerben és az amerikai jóléti állam intézményeiben? Illetve a szabadságról alkotott mely felfogás képezi az alapját?

Elnöki kormányzati rendszer

A politikai rendszer

Az Egyesült Államok esetében elnöki kormányzati rendszerről beszélünk, amely dualista struktúrájú. Ez a törvényhozó és a végrehajtó hatalomból áll. A végrehajtó hatalmat az elnök képviseli, aki egyidejűleg államfő. A törvényhozás a képviselőházból és a szenátusból áll, amelyek közösen alkotják a Kongresszust. A törvényhozás és a végrehajtás egymástól kettéválik, és egyidejűleg össze is fonódik. Ez a „checks and balances” nevű elv Montesquieu és John Locke államfilozófusokra vezethető vissza, és lényege, hogy megakadályozza a hatalommal történő visszaélést. Ezen rendszer célja az, hogy az állampolgárok egyéni szabadságát hatékonyan védje a jogtalan hatalomtól.

A pártok a választási kampány szervezői

A pártoknak az Egyesült Államokban hagyományosan nincs túl nagy befolyása, így a pártok közötti konkurencia sem játszik döntő szerepet. A pártok főleg választási kampányszervezetek funkcióját látják el, amelyek bizonyos csúcsteltek számára szerveznek és bonyolítanak le kampányokat. A pártoknak nincs fix kormányzati programjuk, és nem is igazán programokra koncentrálnak. A Kongresszusban csupán csekély szerepük van, mivel nem kell a kormányzatot támogatniuk, és a képviselők inkább személyes érdekük alapján, semmint ideológiai szempontok által vezérelve szavaznak.

„Life, liberty and the pursuit of happiness”

Az alkotmány és az alapjogok rendszere

Az 1789. évi amerikai alkotmány a „Life, liberty and the pursuit of happiness” nevű képlettel („Élet, szabadság és a boldogság utáni vágy”) kezdődik. Ez szövetségi államot hoz létre elnöki kormányzati rendszerrel. Az amerikai az egyik legrégebbi köztársasági alkotmány, amely még ma is hatályban van. Már akkor

rendelkezett az általános választójogról, ami akkor is figyelemreméltó, hogy ha a választójoggal csakis földbirtokkal rendelkező fehér férfiak élhettek.

A „Bill of Rights” az alkotmányhoz fűzött első tíz kiegészítés, amely az amerikai polgároknak további elidegeníthetetlen jogokat biztosít. Ezeket elég gyakran alapjogoknak nevezik. Célja mindegyiknek az, hogy védje az egyént az állami beavatkozástól. A hatályos alkotmányos bíraskodás ezeket a jogokat mindenki számára megadja úgy, hogy bíróság előtt is érvényesíthetők

Az úgynevezett politikai alapjogok korai hagyománya mind a mai napig jellemzi az amerikai társadalom alapjogokról alkotott elképzeléseit. Annak ellenére, hogy ha ezeket az úgynevezett polgári alapjogokat vagy negatív szabadságjogokat a 2001. szeptember 11-i támadás utáni terrorizmusellenes intézkedések során korlátozták, az Egyesült Államokban mégis központi szerepet játszanak. Alapvető deficitek vannak ezzel szemben a gazdasági és szociális jogok területén, tehát a pozitív szabadságjogok körében. Ezeket az amerikai alkotmány nem említi, sem nem került sor arra, hogy az Egyesült Államok nemzetközi egyezményt írt volna alá, amely rendelkezik ezen jogokról. A szociális állam sem kap intézményi szerepet az amerikai alkotmányban. Ez azt jelenti, hogy a polgároknak csak akkor van joguk szociális juttatásokhoz, amennyiben biztosítóba fizetnek be, vagy pedig rászorultak. De még a rászorultaknak sem garantálják azonban ezeket a jogokat, és a Kongresszus mindig dönthet arról, hogy a transzferfizetéseket leállítja.

A politikai gazdaságtan

Az Egyesült Államok a liberális vagy másként szólva összehangolatlan piacgazdaságot képviseli. Ez azt jelenti, hogy a vállalatok szabad versenyben állnak egymással, és szinte semmilyen egyeztetés vagy együttműködés nincsen a kormánnyal vagy a szociális partnerekkel. Az Egyesült Államokban a gazdasági történések csakis a nyereség, illetve a jólét növekedésének érdekét szolgálják (van néhány olyan terület, mint például a mezőgazdaság vagy a hadiipar, amely kivételt képez ezen tiszta versenymechanizmus alól).

A szakszervezetek és a munkáltatói szövetségek az elmúlt években egyre több tagot vesztek el, és semmilyen befolyásuk nincs a kollektív tárgyalásokra vagy a munkakörülmények kialakítására. A bértárgyalások az Egyesült Államokban csak munkahelyi szinten léteznek, és nagyon csekély a felmondástól való védelem is. Ez a gazdaságnak és főleg a munkáltatói oldalnak nagymértékű rugal-

*Negatív
szabadságjogok
pozitívak nélkül*

*Koordinálatlan
piacgazdaság*

masszát biztosít, úgy hogy nagyon gyorsan alkalmaznak, és nagyon gyorsan bocsátanak el dolgozókat. Ennek megfelelően a oktatási és a továbbképzési rendszer lényege az, hogy a munkavállalóknak lehetőleg általános készségeket és képességeket közvetítsenek.

Az Egyesült Államokban a pénzügyi rendszer is teljes mértékben a rugalmasságon alapul. A vállalatok általában a pénzpiacról finanszírozzák magukat, amelynek az a következménye, hogy abszolút prioritással rendelkezik a rövid távú vállalati nyereség, az úgynevezett „shareholder value”. Az Egyesült Államokban alig fordul elő, hogy bankok és vállalatok összekapcsolódjanak. A vállalatok egymás közötti kapcsolatai piaci kapcsolatokon alapulnak, vagy pedig per tárgyát képezhető szerződéseken. Az Egyesült Államok alig szabályozott pénzügyi rendszere és a rövid távú nyereségre történő törekvés az Egyesült Államokból kiinduló pénzügyi válság következtében heves kritika tárgyává vált.

A szociális állam

Egészen a XX. századig az Egyesült Államokban csak nagyon alulfejlett biztosítói rendszerek voltak. Csupán az 1937. évi „Social Security Act” vezetett be szociális biztosító rendszert szövetségi szinten. Ez befizetéseken alapuló nyugdíjrendszert jelent, rászoruló családok számára szociális segélyt, gyermekek és idősek szociális segélyét, valamint szövetségi munkanélküli-biztosítási programot. Ennek ellenére ma az Egyesült Államokban liberális jóléti államról beszélnek, mivel az állam által rendelkezésre bocsátott juttatások nem túl átfogóak, és nagyon csekély az újraelosztó hatásuk. Az összes szociális juttatás egyharmada időközben már magánkézben van. Ennek az okai többek között az amerikai társadalom politikai kultúrája, illetve az a tény, hogy az Egyesült Államokat a legtöbbször republikánusok vagy a jobbszél demokratái vezették, akik a szociális államnak csupán csekély prioritást biztosítanak. Ennek megfelelően a jóléti állam legtöbb területe a teljesítményelv irányába tolódik el, és szükség esetén csakis a létminimumra korlátozódik, hogy a szegénységet megakadályozza. Barack Obama választási kampánya alatt reformokat ígért szociális kérdésekben. Hogy mennyire nehéz a liberális jellegű Amerikában ezeket a reformokat megvalósítani, jól mutatja az egészségügyi reform összefüggésében kialakult helyzet.

Munkanélküli-biztosítás: Habár az egyes tagállamok határozzák meg a juttatások szintjét és a programokat is kézben tartják, a munkanélküli-biztosítást az Egyesült Államokban központilag finanszírozzák. A munkanélkülieknek hat

hónapig igényük lehet olyan támogatásra, amelyet kivételes esetekben még néhány hétig meg lehet hosszabbítani. A munkanélküli segély a legutolsó fizetés 30-40%-ának felel meg.

Szociális segély: A szociális segély az Egyesült Államokban olyan szegénység elleni intézkedés, amely határozottan csakis a legszegényebbekre koncentrálnak és gyakran az érintettek stigmatizációjához vezet. Ezenkívül még olyan csoportok számára vannak programok, mint például a függő gyerekek vagy a szükséget szenvedő családok. Pénzügyi segítség mellett kötött támogatási formában is részesülnek, például élelmiszerjegyben.

Nyugdíj: A nyugdíjat az Egyesült Államokban befizetésekből finanszírozzák. A polgárok olyan jövedelemadót fizetnek, amely biztosítja nyugdíjjogosultságot. Csakis annak van joga nyugdíjhoz, aki korábban fizetést kapott és jövedelemadót tudott fizetni. A többiek szociális segélyre vannak utalva. Ezenkívül a jövedelemadó maximalizálva van, ami azzal a következménnyel jár, hogy a jól keresők viszonylag csekély terheket viselnek.

Egészségügyi ellátórendszer: Az Egyesült Államokban nincsen átfogó állami finanszírozott egészségügyi ellátórendszer. Csupán három csoport részesül állami egészségügyi ellátásban: a katonaság, a 65 évnél idősebbek és a rászoruló, akiknek az esetében meg kell jegyeznünk, hogy számuk egyre gyorsabban növekszik.

A társadalom jelentékeny hányada az Egyesült Államokban sokáig semmilyen betegbiztosítással nem rendelkezett. Obama elnök tervezett egészségügyi reformjának hatályba lépése, amelynek célja az, hogy minden amerikainak legyen betegbiztosítása, valószínűleg az amerikai egészségügyi ellátórendszer alapvető újra-orientációját jelentené.

Az oktatási rendszer

Az iskolarendszer különbséget tesz egyházi és állami iskolák között, az állami iskolákat helyileg szervezik meg és finanszírozzák. Ez az önszabályzás és a részvétel szempontjából előnyös, azonban óriási minőségi különbségeket mutat. Mivel az iskolákat a jövedelemadóból származó bevételekből finanszírozzák, a tehetősebb önkormányzatok magasabb adóbevételeket fektethetnek be az oktatási rendszerbe, a szegényebb önkormányzatok pedig gyakran sokkal keve-

Szociális segély

Nyugdíj

*Egészségügyi
ellátórendszer*

Oktatási rendszer

sebb forrással rendelkeznek az oktatás finanszírozásához. Éppen ezért a hely és az a környezet, amelyben felnövekszik egy gyermek, nagyon gyakran döntő szerepet játszik az iskolai képzés minőségében. Ennek ellenére az amerikai oktatási rendszer biztosítja a magasabban képzett emberek legnagyobb arányát.

Összefoglalás

Ez a széttagozott szövetségi politikai rendszer eredménye, valamint a liberális, vallásos és republikánus kultúráé. Ebből következik, hogy az Egyesült Államok gazdasági mutatói, mint például a gazdasági növekedése viszonylag jó, azok a számok azonban, amelyek a szociális befogadás fokmérői, inkább gyengék.

A többi ipari nemzettel összehasonlítva az Egyesült Államoknak volt az egyik legmagasabb szegénységi hányadosa. A Gini-index, amely az egyenlőtlenség mértékét írja le, viszonylag magas. A szociális demokrácia kritériumai alapján, amely pozitív és negatív szabadságok biztosítását egyaránt feltételezi, az Egyesült Államok rossz osztályzatot kapott. Amennyiben az alapjogokat, a politikai rendszert, valamint a jóléti államot vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy mindenhol számos libertárius elem található. Értelmezés kérdése, hogy az Egyesült Államokat alacsony szinten befogadó szociális demokráciaként vagy libertárius demokráciaként írhatjuk le.

Az utolsó azonban vegytiszta formájában csakis elméletben létezik, hiszen az Egyesült Államokban is létezik biztosítási rendszer, még ha nagyon csekély is. Az, hogy Obama elnöknek a biztosítási rendszer jobb kiépítésére vonatkozó terveit, sikeresek lesznek-e, ma még nem jósolható meg. Azon pénzügyi válság következményei, amely az Egyesült Államokból indult ki, és ott is gyakorolta legnagyobb hatását a reálgazdaságra, az USA-ban is egy új gondolkodást indítottak el. Ám hogy mindez tartós lesz-e, és intézményi reformokhoz is vezet, majd a jövő dönti el.

További irodalom:

Lew Hinchman
(2006). USA:

Residual Welfare

*Society and
Libertarian*

Democracy, in:

Thomas Meyer (Hg.),
Praxis der Sozialen

Demokratie,

Wiesbaden,

327–373 oldal.

Winand Gellner
és Martin Kleiber

(2007). *Das*

Regierungssystem

der USA. Eine

Einführung,

Baden-Baden.

USA

Foglalkoztatási arány 2008	70,9 % (65,5 %)	Az összlakossághoz mért aktív keresők aránya (nők) a 15 és 64 év között (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A nők jövedelme a férfiak jövedelmével összehasonlítva	62 %	A nők keresetének a férfiak keresetéhez mért aránya (<i>Forrás: Human Development Index 2009, 186. oldal</i>)
Munkanélküliek aránya 2008	5,8 %	A munkanélküliek aránya az összlakosságon belül (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A tartós munkanélküliség aránya 2008	0,6 %	A tartósan munkanélküliek aránya (a 12 és annál több hónapja munkanélküliek aránya az összlakosságon belül) (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A jövedelmek egyenlőtlensége/Gini-index 2009	40,8 %	A jövedelmek egyenlőtlen elosztásának mutatója; minél magasabb az érték annál nagyobb az egyenlőtlenség (<i>Forrás: Human Development Report 2009 195 oldal</i>)
Szegénységi index 2009	15,2 %	A szegénységi index különféle mutatókból áll össze (várható életkor, írni-olvasni tudás, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés...) 0= minimális szegénység, 100= maximális szegénység (<i>Forrás: Human Development Report 2009 180 oldal</i>)
Oktatás: az oktatás sikere szociális-gazdasági háttér függvénye 2006	17,9 %	Az az arány, amely a szociális és gazdasági háttér miatt kialakult teljesítményi különbségeket mutatja (<i>Forrás: OECD 2007</i>)
Szakszervezeti szervezettség 2007	11,6 %	Az aktív kereső lakosság szakszervezetekben szervezett része (<i>Forrás: OECD</i>)

5.2. Nagy-Britannia

Christian Krell

*Alacsony szinten
befogadó szociális
demokrácia*

Bevezetés

Nagy-Britanniát a szociális demokrácia elmélete alacsony szinten befogadó szociális demokráciaként írja le. Ez azt jelenti, hogy a polgári és politikai jogok mellett a szociális és a gazdasági alapjogok is érvényben vannak. Alapjogilag támogatott jóléti állam is létezik lényeges részterületeken. A jóléti állam juttatásai azonban csakis alacsony szinten valósulnak meg. Az alapjogok formálisan érvényesek, a valóságban viszont nem hatékonyak. Nagy-Britanniára éppen azért az a jellemző – amennyiben a szociális és libertárius demokrácia kategóriáiban gondolkodunk – hogy itt húzódik a szociális demokrácia külső határa.

*A jóléti állam
korai létrejötte*

Az a tény, hogy a szociális állam Nagy-Britanniában viszonylag kevésbé épült ki, meglepő, hiszen a szociális állam elemei Nagy-Britanniában hamarabb fejlődtek ki, mint a többi európai államban. A kereskedelem és a technikai újítások elterjedése a XVIII. század óta nem csak jóléti nyereségeket eredményezett, hanem az iparosodással összekötődő szociális problémákat is növelte, mint például a szegénységet, az alultápláltságot, a rossz egészségi állapotot, a gyermekmunkát és a gyenge szociális biztosítást.

A szociális problémák leküzdésében Nagy-Britanniában viszonylag korán megjelentek a szociális állam elemei. Ámde nem alakult ki átfogó szociális állam. Ennek okait főleg a politikai kultúra mélyszerkezetében találhatjuk meg Nagy-Britannia esetében. A liberalizmus a brit politikai kultúrában fontos szerepet játszott és játszik mind a mai napig. Ezáltal kialakult a szabad kereskedelem és a gazdasági prosperitás, valamint a politikai jogok korlátozott kiterjesztésére is sor került. Mindazonáltal az a gondolat, hogy az állam szociális kérdésekbe beavatkozzon, elutasításra talált. A XVIII. és XIX. században a liberális „laissez-fair” krédója érvényesült: „Government shall not interfere”. Ez jellemezte a szociális és gazdasági politika kialakítását.

*Ennek ellenére
alig épült ki a
szociális állam*

Az állami szociális juttatások csekély mértéke részben kiegyenlítődött a jótékonyági és az emberbaráti intézkedések révén. Számos jótékony intézkedésnek és magánadománynak köszönhető, hogy az Egyesült Királyság még ma is jellegzetesen nem állami jóléti struktúrával rendelkezik. Problematikus azonban, hogy szegényellátásából nem minden rászoruló részesül.

A jóléti intézkedések mellett a XIX. században Nagy-Britanniában számos, részben viszonylag erős szakszervezet is kialakult. Németországgal ellentétben azonban nem egység-szakszervezetek jöttek létre, aminek következménye az, hogy a brit szakszervezeti paletta mind a mai napig nagyon szétaprózódott.

A szakszervezeti mozgalomból alakult ki 1900-ban a Munkáspárt – a brit szociáldemokrácia. A Munkáspárt az első világháború után Nagy-Britannia második leg-erősebb politikai erejévé vált, és 1945-ben először vette át a kormányzást. Vezetése alatt a háború utáni években nagymértékben sikerült kiépíteni a brit jóléti államot.

Ezt a jóléti államot alapjaiban a Konzervatív Párt és a Munkáspárt is támogatta. Éppen ezért ebben az összefüggésben a háború utáni brit konszenzusról, illetve egy, a társadalom összes rétege között meglévő társadalmi szerződésről is beszélhetünk.

Az 1970-es évek végén Margaret Thatcher konzervatív miniszterelnök offenzív módon bejelentette a társadalmi szerződés végét, és azt követelte, hogy az állam vonuljon vissza önnön határai mögé. A háború utáni évek politikai alapfelfogásával ellentétben azt hangsúlyozta, hogy az állam nem felelős a teljes foglalkoztatásért. Thatcher szerint a gazdasági erők szabad játékába történő minden állami beavatkozás elítélendő. Az állam azzal törődjön, hogy biztosítsa a gazdasági szereplők keretfeltételeit, valamint elsősorban a pénz mennyiségét stabilizálja. A Thatcher által képviselt konzervatív kormányzati évek (1979–1997) azzal jártak, hogy megannyi privatizációs és deregulációs intézkedésre került sor a brit gazdaság számos ágazatában.

Thatcher politikájának következménye Nagy-Britanniában többek között a szegénység és a szociális egyenlőtlenség komoly növekedése volt. Ezek és más mutatók is igazolják, hogy Nagy-Britanniát a Thatcher-éra vége felé már csak nehezen lehetett szociális demokráciaként jellemezni.

Tony Blair és a Munkáspárt 1997. évi megválasztásával Nagy-Britannia ismét a szociális demokrácia irányába mozdult el. A Munkáspárt deklarált célját, hogy mindenkinek biztosítsa a szociális befogadást, számos intézkedés révén sikerült megvalósítania. A közszolgálat kiépítése – főleg az egészségügyi és oktatási ágazatban – valamint a szegénység elleni tudatos fellépés és a minimálbér bevezetése csak néhány mutatója annak, hogy Nagy-Britannia ismét erősebben halad a szociális demokrácia felé. A Blair-kormányzat alatt megfigyelhető alacsony munkanélküliség és az enyhén csökkenő szegénységi arányok is igazolják ezen modell sikerét, pedig ezekben az időkben több OECD-államban számottevően növekedett a szegények aránya.

A háború utáni konszenzus és a „társadalmi szerződés”

A Thatcher-éra

Tony Blair és a Munkáspárt

A Thatcher-éra liberális gazdasági rendjének fenntartása, a kifejezetten liberális munkaerőpiac megtartása, ezenkívül Blairnek az államról alkotott autoriter felfogása és nem utolsósorban az Egyesült Államok szövetségeseként folytatott iraki politikája azonban azzal a következménnyel járt, hogy a harmadik út brit változata kérdéses maradt.

Gordon Brown, Tony Blair utódja a miniszterelnöki székben elkötelezte magát a Munkáspárt alapvető irányultsága mellett, azonban új hangsúlyokat is megfogalmazott. A kül- és biztonságpolitikában meglévő szoros Amerika-orientáció kiegyensúlyozottabbá vált. Az állami szolgáltatási ágazatba történő befektetések a szociális szempontok fokozottabb figyelembevételével folytatódtak.

A politikai rendszer

Nagy-Britanniát jogosan Európa egyik legrégebbi demokráciájaként szokták jellemezni. A brit politikai rendszert azonban néha választott diktatúrának is nevezik. Hogyan egyeztethető ez össze?

A brit Parlament

Ez a látszólagos ellentmondás feloldható, ha megnézzük az angol történelmet. Az 1688-89-es dicsőséges forradalom óta a brit Parlament egyre nagyobb jelentőséget kapott. Az évszázadok során egyre több olyan jog került át a Parlamentre, amely korábban a koronáé volt (a brit Parlament felső- és alsóházból áll). Nagy-Britanniában nem volt mélyreható forradalom, amely Európa számos államában hatalommegosztáshoz vezetett. A hatalom, amely korábban a király személyében összpontosult, nagy részben ma már a Parlament kezében van. Ebből kifolyólag a Parlament szuverenitása szinte korlátlan, és nem korlátozza magasabb rendű törvénykezés vagy akár alkotmány. Ez a szuverenitás ma mindenekelőtt az alsóház többségi frakciója vezetőjének, tehát a brit miniszterelnöknek a kezében van.

Erős kormányzat

Ezenkívül még két további tényező erősíti a mindenkori brit kormány hatalmát: Nagy-Britannia központosított állami szerkezete egyrészt azt eredményezi, hogy nincsenek erős régiók vagy szövetségi tartományok, amelyek a központi kormányzat jogalkotását befolyásolhatnák.

Másodsorban az egyszerű többségi választási jog azzal a következménnyel jár, hogy a választásoknál mindig egy párt az egyértelmű győztes. Koalíciós kormányzatok Nagy-Britanniában sem nem szokásosak, sem nem szükségesek. Kivételt képeznek a nemzeti válság korszakai. A Konzervatívok és a Munkáspárt

alakítanak egymást váltva kormányt. E két domináns párt mellett a liberálisok említhetők még meg a brit pártrendszer harmadik lényeges erejeként. A többi párt a többségi választási jog alapján csak nehezen volt képes országos szinten megjelenni. A legutóbbi időben a választói magatartásban és ennek következményeképpen a pártpalettán is változásoknak lehettünk tanúi. Olyan kisebb pártok, mint a Zöld Párt, vagy a jobboldali szélsőséges Brit Nemzeti Párt egyre több támogatást kap, a hagyományos tömegpártok viszont elvesztik azt. A választási jog azonban országos szinten mégis stabil és világos választási eredményekhez vezet. A központosított állami szerkezet, az egyértelmű többségek és a szuverén Parlament eredményezik azt, hogy a kormányzat viszonylag sok mozgástérrel rendelkezik. Ez lehetővé teszi az alapvető politikai irány módosítások gyors és átfogó megvalósítását. A szociális demokrácia Nagy-Britanniában történő megvalósítása éppen ezért a jövőt tekintve nyitottabb, mint számos más országban.

Az alapjogok rendszere

Nagy-Britannia az alapjogok tekintetében is ellentmondásosnak tűnik. Egyrészt a Magna Chartával (1215) vagy a „Petition of Rights”-al (1628) sikerült rendkívül korán – elsősorban egy kisebbség számára – korai alapjogokat garantálni. Ezek az alapjogok főként az önkény ellen irányultak, tehát negatív szabadságjogok. Másrészt Nagy-Britanniában nem létezik dokumentumban leírt alkotmány, tehát alkotmányban rögzített alapjog-lista sem létezik.

Mindenképpen megemlíthető, hogy Nagy-Britannia 1976-ban az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát is ratifikálta. Az európai emberi jogi konvenciót 1998-ban ültették át a brit jogrendszerbe.

A fent említett formális szempontok ellenére sem állapíthatjuk meg, hogy Nagy-Britanniában minden területen érvényre jutnának az alapjogok. Például a Nagy-Britanniában hagyományosan magas szegénységi kvóta is megkérdőjelezi azt a tényt, hogy a méltányos életszínvonalhoz való jog ténylegesen megvalósul-e.

A munkáspárti kormány által történt hatalomátvétel óta néhány alapjogot a korábbiánál átfogóbb módon valósítottak meg. Példaként említhetnénk az 1999 óta hatályos nemzeti minimálbért vagy azt a munkáltatókra vonatkozó előírást, hogy a részmunkaidőben foglalkoztatottaknak ugyanazokat a béreket és ugyanazokat a foglalkoztatási feltételeket kell biztosítani, mint a teljes munkaidőben dolgozóknak.

Korai alapjogok

Tényleg érvényesülnek az alapjogok?

Politikai gazdaságtan

Nagy-Britannia a liberális piacgazdaság klasszikus típusát képviseli. Az összehangolt piacgazdaságokkal összehasonlítva Nagy-Britannia esetében központi szerepet játszanak a versenyen belüli piacok.

A piac alapvető jelentősége például a munkáltatók és munkavállalók közötti bértárgyalásokban is megmutatkozik. Mivel a munkáltatói és munkavállalói szervezetek csak gyenge képviseléssel rendelkeznek, ezen kívül még szétaprózódottak is, a bért gyakran a vállalat közvetlenül a munkavállalóval tárgyalja meg. A bér orientációs alapja a piacon elérhető munkavállalói jövedelem mértéke. Az együttes döntéshozatal, mint például a német szén- és acéliparban, Nagy-Britanniában szinte ismeretlen.

A piac nagy jelentősége

Nagy-Britanniában könnyű a munkavállalókat elbocsátani a gyengén fejlett elbocsátás-védelmi rendszer miatt. A jól képzett munkavállalók azonban a rugalmas munkaerőpiacon általában könnyen találnak új munkahelyet. A gazdasági és pénzügyi válságban megmutatkozott, hogy az összehangolatlan brit gazdaságban a munkaerőpiac is erős ingadozásoknak van kitéve. A munkanélküliek száma lényegesen gyorsabban emelkedett, mint az összehasonlíthatás alapjául vehető összehangolt piacgazdaságokban, például Németországban.

Rugalmas munkaerőpiac

Összességében megállapítható, hogy a munkavállalók egy adott vállalatnál általában kevés időt töltenek. Így a munkáltató sem túlságosan érdekelt abban, hogy a cégre vagy az ágazatra irányuló továbbképzéseket szervezzen. Ezzel szoros összefüggésben áll Nagy-Britanniának a nemzetközi összehasonlításban is megmutató alacsony termelékenysége.

Az alacsony termelékenység miatt az iparnak a gazdaságban elfoglalt részese-dése összességében gyengének nevezhető. Ezzel szemben hihetetlenül erős a szolgáltatási ágazat. A londoni City a világ legfontosabb pénzügyi arénáinak egyike. A pénzügyi szolgáltatások és a biztosítók nagyon erősek. A britek 76%-a dolgozik a szolgáltatási szektorban.

A liberális piacgazdasággal rendelkező országokban a vállalatok a befektetésekhez szükséges tőkét általában a pénzpiacon szerzik be, ezért a gyors megtérülésben érdekeltek. A saját bankok segítségével létrejövő, hosszú távú pénzügyi koncepciók szinte ismeretlenek. Ennek köszönhetően a brit gazdaság rövid távú orientáltságú, és a gyors nyereségmaximalizálásban érdekelt.

A szociális állam

A szociális államokat vizsgáló összehasonlító jellegű kutatások a brit szociális államot hibrid jellegűként írják le. Ez azt jelenti, hogy Nagy-Britannia esetében a szociális államot különféle logikai megfontolások jellemzik, olyanok, amelyek nem egyidejűleg vannak jelen a rendszerben. Így a szociális állam néhány juttatása, például az egészségügyi ellátás rendszere mindenkinek jár, konkrétan minden brit állampolgár részesül belőle. Más juttatások azonban csak bizonyos szükségletek megvizsgálása után járnak, azonban ezeket a vizsgálatokat az érintettek gyakran megalázóként élik meg. A különböző jellemzők ellenére Nagy-Britannia általában liberális jóléti államként írható le. Bár alapvető kockázatok ellen védelmet nyújt a szociális állam, az ezen alapellátásokon túlmutató juttatások és jóléti szolgáltatások azonban a szabadpiacon zajlanak.

*A szociális állam
hibrid jellege*

Az egészségügyi rendszer

A National Health Service (NHS), az Országos Egészségügyi Szolgálat a brit szociális állam alapköve. Adókból finanszírozzák, és ingyenes ellátást biztosít a lakosságnak az orvosi ellátást, szükséges segédeszközöket és gyógyszereket is beleértve. Az Országos Egészségügyi Szolgálat előnye az általános szolgáltató jelleg mellett a magas fokú átláthatóság. Az NHS azonban már évtizedek óta krónikus alulfizettségben szenved. Éppen ezért elég gyakoriak az olyan esetek, hogy bizonyos műtétekre csak hosszas várakozás után kerülhet sor. Éppen ezért 2000 óta az NHS jelentékeny állami támogatásban részesül.

*Az egészségügyi
rendszer*

A társadalombiztosítás

Az Országos Biztosító számos kockázat ellen nyújt védelmet, amilyenek például az öregkori gondoskodás, munkanélküliség, munkahelyi balesetek, csökkent munkaképesség stb. Az Országos Biztosítót járulékokból finanszírozzák, amelyek jövedelemfüggőek. A szolgáltatásokat azonban általában átalányban nyújtják, ezek pedig legtöbbször csak az alpbiztosításra elegendőek. Aki ezenkívül is biztosítani szeretné magát, a szabad piac kínálatával kell, hogy éljen.

Társadalombiztosítás

A szociális segély

Az Országos Segélyszervezet, a National Assistance, számos juttatást nyújt, amellyel azok élhetnek, akiknek nem jár járulékbefizetés alapú juttatás, és nem engedhetnek meg maguknak magánbiztosítókat. Ezeket a juttatásokat adóbevételekből finanszírozzák, és szigorúan szükségalapúak. Ez azt jelenti, hogy csak akkor vehetők igénybe, amennyiben a fogadó fél igazolta, hogy tényleg rászorult, és nem tud más lehetőséggel élni.

Szociális segély

Az oktatási rendszer

Az Egyesült Királyságban az iskolarendszert állami és tandíjköteles magániskolákra lehet osztani. A brit képzési rendszer ezen megosztottsága részben felelős azért, hogy habár lehetséges egy kis magasan képzett elitet kiképezni, az általános képzésnek és a szakképzésnek azonban számos hiányossága van. A szociális státus és az iskolai előmenetel közötti összefüggés nyilvánvaló. Az oktatási rendszer reformja és továbbfejlesztése éppen ezért a jelenlegi munkáspárti kormányzat egyik központi feladata. A Brown-kormány egyik leglényegesebb intézkedése ezen a téren az volt, hogy az iskolakötelezettség és oktatási kötelezettség korhatárát lépcsőzetesen 16-ról 18 évre emelték. Így szeretnék megakadályozni azt, hogy Nagy-Britannia legyen az az ország, ahol a legtöbb 16 és 18 év közötti fiatal munka vagy megfelelő képzés nélkül lézeng. Időközben nagy összegű közpénzeket fektettek be a közoktatásba, azonban olyan ellentmondásos dolgokra is sor került, mint például a főiskolai és egyetemi tandíj bevezetése.

Összefoglalás

Az 1990-es évek óta Nagy-Britannia ismét erősebben halad a szociális demokrácia irányába. A Munkáspárt célja az, hogy mindenki számára befogadó társadalmat hozzon létre. Ezt úgy szeretnék megvalósítani, hogy lehetőleg mindenki részt vehessen a munka világában. A szociális biztonság ne csak lehetőleg sokak számára magas szinten valósuljon meg, hanem sokkal inkább a tényleg rászorultakat célozza meg. Ezzel egyidejűleg a szociális juttatások legyenek azzal az igénnyel összekötve, hogy a juttatások címzettjei aktívan próbáljanak saját maguk megsegítéséről gondoskodni. A stabil gazdasági növekedés és az aktív munkaerő-piaci politika 2009-ig magas foglalkoztatási arányokhoz, és ezáltal csökkenő szegénységhez vezetett egyrészt, másrészt növekvő társadalmi részvétel lett a következménye.

A még mindig komoly szegénységi arány, a szociális juttatások alacsony szintje, az egyenlőtlenül elosztott képzési esélyek miatt Nagy-Britanniát még mindig alacsony szinten befogadó szociális demokráciaként lehet csak leírni. A szociális demokrácia külső határát jelzi.

Ajánlott irodalom:

Christian Krell

(2006). *Laggard*

*or Leader –
der britische*

Sozialstaat im

Spiegel der Sozialen

Demokratie, in:

Thomas Meyer (Hg.),

Praxis der Sozialen

Demokratie,

Wiesbaden,

S. 130–240. oldal.

Alexander

Petring (2006),

Großbritannien, in:

Wolfgang Merkel

u.a. (Hg.), Die

Reformfähigkeit

der Sozialen

Demokratie,

Wiesbaden,

119–153 oldal.

Nagy-Britannia		
Foglalkoztatási arány 2008	71,5 % (65,8 %)	Az összlakossághoz mért aktív keresők aránya (nők) a 15 és 64 év között (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A nők jövedelme a férfiak jövedelmével összehasonlítva	67 %	A nők keresetének a férfiak keresetéhez mért aránya (<i>Forrás: Human Development Index 2009, 186. oldal</i>)
Munkanélküliek aránya 2008	5,6 %	A munkanélküliek aránya az összlakosságon belül (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A tartós munkanélküliség aránya 2008	1,4 %	A tartósan munkanélküliek aránya (a 12 és annál több hónapja munkanélküliek aránya az összlakosságon belül) (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A jövedelmek egyenlőtlensége/Gini-index 2009	36 %	A jövedelmek egyenlőtlen elosztásának mutatója; minél magasabb az érték annál nagyobb az egyenlőtlenség (<i>Forrás: Human Development Report 2009 195 oldal</i>)
Szegénységi index 2009	14,6 %	A szegénységi index különféle mutatókból áll össze (várható életkor, írni-olvasni tudás, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés...) 0= minimális szegénység, 100= maximális szegénység (<i>Forrás: Human Development Report 2009 180 oldal</i>)
Oktatás: az oktatás sikere szociális-gazdasági háttér függvénye 2006	13,9 %	Az az arány, amely a szociális és gazdasági háttér miatt kialakult teljesítményi különbségeket mutatja (<i>Forrás: OECD 2007</i>)
Szakszervezeti szervezettség 2007	28 %	Az aktív kereső lakosság szakszervezetekben szervezett része (<i>Forrás: OECD</i>)

5.3. Németország

Christoph Egle

*A szociális demokrá-
cia sikertörténete?*

Azon politikai és gazdasági állapot alapján, amelyben Németország a második világháború után volt, a Német Szövetségi Köztársaságot a szociális demokrácia sikertörténeteként lehet leírni.¹⁹ A náci uralom végén voltak fenntartások azzal szemben, hogy Németország valaha is (ismét) békés demokratikus országgá válhatna, ezek a kételyek azonban megszűntek abban a tekintetben, hogy életképes-e a Német Szövetségi Köztársaság demokráciája, és annak az életképes civil társadalomban meglévő beágyazottsága. Az állam és a társadalom demokratizálása természetesen olyan folyamat volt, amely csupán a 1960-as évek vége felé érvényesülhetett teljes mértékben.

A náci uralom szégyene és a Weimari Köztársaság csődje mind a mai napig kihatnak a német politikára. Ennek jellemzői közé tartozik a nacionalista retorikától való távolságtartás és a minden szélsőség irányában tanúsított nagyon erős gyanú. Ezzel ellentétben a Német Szövetségi Köztársaságban a kompromisszumok keresése valamint a középút megtalálása bizonyultak fontos eredményeknek.

*„Németország
mint modell”*

Az 1945 utáni jól sikerült újrademokratizálás után az úgynevezett gazdasági csoda is hozzájárult ahhoz, hogy a Német Szövetségi Köztársaság a gazdasági teljesítőképesség, a politikai stabilitás és a szociális egyenlőség szinte egyedülálló kombinációjával nagyon sokáig a többi nyugati ipari ország példájává vált. A német szociáldemokrácia is azonosult azzal a szociális és gazdasági renddel, amely a Német Szövetségi Köztársaságban kialakult, és politikai értékeiről alkotott elképzeléseit látta azokban megvalósulva. 1976-ban a szövetségi parlamenti választásokon az SPD a németországi modellel reklámozta magát. Az újraegyesítés után azonban egyre több jel utalt arra, hogy a Német Szövetségi Köztársaság már nem felelt meg ennek a mintaképnek. Hiszen a gazdasági növekedés csökkent, és a munkahelyteremtés sem volt már többé olyan sikeres. Figyelmet érdemel, hogy azon tényezők egy része, amelyek az 1980-as évekig a német modellt és sikerét jellemezték, az 1990-es években ugyanezeket már Németország „hanyatlásának” okaiként említették. Ez mindenekelőtt a kormányzati rendszerre vonatkozik, amely a megváltozott gazdasági feltételekhez (globalizáció) nem igazán, illetve későn alkalmazkodott. Ezenkívül a szociális állam bizonyos struktúrái, amelyek néhány területen a foglalkoztatás akadályának bizonyultak, mindezenelőtt az alacsonyan képzettek és a nők számára már nem működtek. Történelmi szerencseként értékelhetjük az igazából ideiglenesnek elképzelt alkotmányt.

¹⁹ Helyhiány miatt az NDK fejlődésével nem foglalkozhatunk.

Az alapjogok rendszere az alkotmányban

A Weimari Köztársaság csődje miatt az alaptörvényben az államra vonatkozó jogszabályok előtt az első 20 cikkben rögzítik az alapvető politikai szabadság- és emberi jogokat, amelyek a Parlament által lényegileg nem változtathatók meg. Ezekhez tartoznak az úgynevezett liberális jogok, tudniillik hogy az állam nem avatkozhat be a magánszférába („negatív szabadság”), valamint a demokratikus együttdöntési jogok („pozitív szabadság”). A szociális jogok, mint például a munkához, lakáshoz, képzéshez vagy minimálbérhez való jog nincsenek megemlítve az alaptörvényben, de ez néhány tartomány alkotmányában másként van. Az alaptörvény nem rendelkezik konkrét gazdasági rendszerről, tartalmaz azonban néhány féket a szabályozatlan piaci kapitalizmus, valamint a szocialista tervgazdaság ellen. Az alaptörvény 14. cikkében garantálják a tulajdont és az öröklési jogot, azonban azzal a posztulátummal, hogy a tulajdon használata a közjó érdekét kell, hogy szolgálja. Ez a posztulátum a szociális piacgazdaság koncepciójában reálpolitikai vetületet kapott.

A politikai rendszer

A kormányzati rendszert is úgy alakították ki, hogy a demokrácia csődje lehetőleg elkerülhető legyen. Ezért a hatalommegosztás és -korlátozás mértéke emelkedett, miáltal a végrehajtó hatalom cselekvési potenciálja olyan korlátokba ütközik, amelyeket szinte egyetlen demokráciában sem ismert. Megemlítendő a föderalizmus és a tartományok részvétele a szövetségi jogalkotásban (a Szövetségi Tanács által), ezenkívül az alkotmánybíróság erős pozíciója, a Szövetségi Bank (később Európai Központi Bank) függetlensége, az állam irányító jellegű feladatainak társadalmi szövetségekbe történő delegálása és végezetül a szociális partnerek részvétele a TB-rendszerek irányításában. Az államhatalom ilyen korlátozása miatt Peter Katzenstein amerikai politológus a Német Szövetségi Köztársaságot félszuverén államnak nevezte. Megjegyzendő, hogy az állam 1990-ig külpolitikailag sem volt teljesen szuverén.

A különböző érdekek kiegyenlítését szolgáló intézményes kényszer nem ártott a Német Szövetségi Köztársaságnak, ami a kormányzati rendszernek hatékonyságot és reprezentativitást biztosít. A parlamentarizmus elégségesnek bizonyult a társadalmi fejlődésben (pl. új pártok alapítása), és lehetővé tette a stabil kormányalakítást.

Negatív és pozitív szabadságjogok az alkotmányban

A hatalom megosztásának és korlátozásának magas foka

A jogalkotásnál a külső szakértelmet is igénybe veszik, hiszen az érintett érdekcsoportok képviselőit rendre meghallgatják. A politikai súlypontok kialakításának lényeges szerepe azonban a politikai pártokra hárul, ugyanúgy, mint a közhivatalok betöltésénél. Így nagyon fontos közvetítőszerepet játszanak a társadalom és az állam között. Mivel a pártok a szövetségi kormány mellett 16 tartományi kormányban is képviseltek lehetnek, szinte soha nem képeznek kizárólagosan csak kormányzati vagy csak ellenzéki pártokat. Ez mindenekelőtt a két nagy néppártra vonatkozik (SPD és CDU/CSU), így a Németországi Szövetségi Köztársaság szinte mindig egy formális vagy informális nagykoalíció árnyékában van. Az együttműködés kényszere oda vezetett, hogy mindenekelőtt a gazdaság- és szociálpolitikában sikerült a „középút politikáját” megvalósítani (Manfred G. Schmidt), amely illeszkedik a fent nevezett politikai kultúrába.

A pártkonkurencia összjátéka és a szövetségi kormányzati rendszer azonban ahhoz is vezethet, hogy pártpolitikai vagy taktikai motívumokból fontos döntéseket is megakadályoznak, vagy nem optimális kompromisszumokat érnek el. Példák találhatóak 1990 után, amikor a német egység megszületésével a szövetségi szereplők száma növekedett. Ezenkívül az egyre gyorsabb globalizációhoz sem sikerült megfelelően alkalmazkodni. A politikai rendszer stabilitásorientációja, amely sokáig sikertényező volt, merev tendenciái miatt problematikussá vált. A föderalizmus reformja során egy ideje kísérletek irányulnak arra, hogy a rendszer a döntések irányában nyitottabb legyen.

A politikai gazdaságtan

Németország az úgynevezett összehangolt piacgazdaság tipikus képviselőjének számít, amelyben a vállalatok nem úgy, mint a liberális piacgazdaságban, a tőkepiacra finanszírozzák magukat, hanem hosszú távú hitelekből saját partnerbankjaik segítségével. Az ebből eredő, az ipart és a bankszektort összekapcsoló kölcsönös-ség központi eleme az úgynevezett rajnai kapitalizmusnak. A „türelmes tőke” alapján ebben a modellben lehetségesek a stratégiai vállalati döntések hosszú távon is, sokkal inkább, mint a rövid távú „shareholder value” alapú orientációnál. Ezenkívül jellemző a „Németország Rt.”-re a nemzetközi összehasonlításban is nagyon erősen kiépített munkavállalói részvétel a vállalatvezetés esetében a munkahelyi együttes döntéshozatalnál (munkahelyek kialakítása, munkafolyamatok, személyzeti ügyek), de a vállalati együttdöntés során is megjelenik ez (az Rt.-k felügyelő bizottságában és a többi nagy tőketársaságoknál a munkavállalók is képvisellel rendelkeznek).

A fent említetteknek megfelelően a szociális kapcsolatokat a partnerségi együttműködés jellemzi. A bértárgyalásokat a munkavállalók és a munkáltatók közösen folytatják (kollektív autonómia), ami főleg országos csúcsszervekben szerveződik meg. A sztrájkok nemzetközi összehasonlításban viszonylag ritkák és általában rövidek.

Az összehangolt piacgazdaság ezen modellje azonban néhány év óta bizonyos bomlási folyamatot mutat. Ennek okai a globalizáció, illetve az ebből eredő szükséglet, hogy a német vállalatok erősebben legyenek jelen a nemzetközi piacon, pénzpiacon, valamint a kollektív megállapodási rendszer és a szociális kapcsolatok erőzítője, mivel a szakszervezetek és a munkáltatói szervezetek is elvesztették hatalmuk egy részét, és ezzel egyeztető képességüket is.

A szociális állam

A Németországi Szövetségi Köztársaság az úgynevezett konzervatív korporatív szociális állam modellje, amelyet kereszténydemokratának vagy bismarckinak is neveznek. Ez a szóhasználat is jelzi, hogy a német szociális államot elsősorban nem a szociáldemokraták hozták létre: történelmileg mindenekelőtt konzervatív és kereszténydemokrata gyökerekkel rendelkezik. A második világháború után a szociális állam kiépítését két, a szociális államot képviselő párt (a CDU/CSU és az SPD) szorgalmazta.

A források jelentékeny mértéke ellenére a német szociális államot csak mérsékelt újraelosztás jellemzi, hiszen a meglévő szociális különbségek kezelését elég gyakran elodázzák. Példák a különböző társadalombiztosítási és ellátási rendszerek különféle szakmai csoportok számára. Az általános társadalombiztosítási kötelezettség csakis a munkavállalókra vonatkozik, az önálló vállalkozók vagy a közalkalmazottak, köztisztviselők csakis magánbiztosítóknál biztosíthatják magukat, vagy pedig különleges ellátórendszerekre vannak utalva (köztisztviselői nyugdíjrendszerek).

A német szociális állam középpontjában a testületileg önálló TB-rendszerek állnak, amelyek a felosztó-kirovó rendszer alapján a munkáltatók vagy munkavállalók kötelező járulékaiból finanszírozzák magukat. Szükség esetén vagy pedig állandóan (mint a nyugdíjbiztosításnál) a szövetségi költségvetés nyújt támogatást. Mivel a szociális állam költségei elsősorban a béreken nyugszanak és drágítják a munka termelékenységét, ez a finanszírozási mód a munkahelyteremtés akadályá-

nak bizonyult, főleg a személyi intenzitást igénylő szolgáltatásokban. A biztosítások juttatásai főleg az ekvivalencia-elv talaján állnak, tehát minél tovább fizetett be egy munkavállaló, illetve minél magasabb volt a bevétele, annál magasabb járadékot kap. A szociális állam ezen bevételalapú orientációja mindenekelőtt azok számára problematikus, akiknek kevésbé sikeres aktív kereső életpályája volt, mivel ők csupán korlátozott szociális védelemben részesülhetnek.

Nyugdíj

Nyugdíj: A törvényes nyugdíjbiztosítás által fizetett nyugdíjszint (a munkahelyi kiegészítő ellátás nélkül) körülbelül az átlagos nettó bér 70%-ának felel meg. Ez az érték a legújabb nyugdíjreformok után hosszú távon 50%-ra fog csökkenni. Ezen visszaesés ellensúlyozásaként az állam adókedvezmények és állami hozzájárulások segítségével tőkefedezett nyugdíjat szorgalmaz. Amennyiben a szerzett nyugdíjjogok a szociális segély szintje alatt vannak, érvénybe lép az időskori alapbiztosítás.

Munkanélküli-biztosítás

Munkanélküli-biztosítás: A munkanélküli-biztosítás által fizetett segély a családi állapottól függően az azt megelőző bér 60–67%-át jelenti. Függ a jogosult befizetéseitől és korától; a 6. illetve a 24. hónap között fizetik. Ezen jogosultság megszűntével az adóból finanszírozott II. munkanélküli segély a szociális segély mértékének felel meg. A II. munkanélküli segély illetve a szociális segély kifizetése (a nem aktív keresők részére) mindenképpen jogosultsági vizsgálatot feltételez. Az aktív keresőtől ezenkívül elvárják, hogy ismét munkába álljanak, ami ellenőrzés tárgyát képi. Az ezekhez az ellátási juttatásokhoz való jogosultságon keresztül mindenki számára garantált a szocio-kulturális létminimum.

Egészségügyi rendszer

Egészségügyi rendszer: Az alanyi jogon járó betegbiztosítás juttatásai nemzetközi összehasonlításban is jók, a rendszer azonban viszonylag drága. A gyermekek és a nem aktív házastársak ingyenesen vannak biztosítva szüleiknél vagy aktív kereső partnereiknél. A szociális juttatásokra jogosultak automatikusan az alanyi jogon járó betegbiztosítás tagjai. Az önálló vállalkozók, köztisztviselők és magas jövedelemmel rendelkező munkavállalók megszabadulnak a biztosítási kötelezettségtől, és gyakran kedvezőbb feltételekkel magánbiztosítót választhatnak.

Az oktatási rendszer

Az oktatási rendszer szinte minden tekintetben a tartományok illetékessége, és lényeges regionális különbségeket mutat fel szerkezetében és minőségében is. Miközben néhány tartomány csatlakozott a nemzetközi élcsapathoz, más tar-

Oktatási rendszer

Németország		
Foglalkoztatási arány 2008	70,7 % (65,4 %)	Az összlakossághoz mért aktív keresők aránya (nők) a 15 és 64 év között (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A nők jövedelme a férfiak jövedelmével összehasonlítva	59 %	A nők keresetének a férfiak keresetéhez mért aránya (<i>Forrás: Human Development Index 2009, 186. oldal</i>)
Munkanélküliek aránya 2008	7,3 %	A munkanélküliek aránya az összlakosságon belül (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A tartós munkanélküliség aránya 2008	3,8 %	A tartósan munkanélküliek aránya (a 12 és annál több hónapja munkanélküliek aránya az összlakosságon belül) (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A jövedelmek egyenlőtlensége/Gini-index 2009	28,3 %	A jövedelmek egyenlőtlen elosztásának mutatója; minél magasabb az érték annál nagyobb az egyenlőtlenség (<i>Forrás: Human Development Report 2009 195 oldal</i>)
Szegénységi index 2009	10,1 %	A szegénységi index különféle mutatókból áll össze (várható életkor, írni-olvasni tudás, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés...) 0= minimális szegénység, 100= maximális szegénység (<i>Forrás: Human Development Report 2009 180 oldal</i>)
Oktatás: az oktatás sikere szociális-gazdasági háttér függvénye 2006	19 %	Az az arány, amely a szociális és gazdasági háttér miatt kialakult teljesítményi különbségeket mutatja (<i>Forrás: OECD 2007</i>)
Szakszervezeti szervezettség 2007	19,9 %	Az aktív kereső lakosság szakszervezetekben szervezett része (<i>Forrás: OECD</i>)

tományok diákjainak kompetenciái az OECD átlaga alatt vannak. Nemzetközi összehasonlításban kiderült, hogy szinte egy országban sem számít annyira a diákok szociális háttere a siker tekintetében, tehát Németországban szinte meg sem valósul az esélyegyenlőség követelménye. Nemzetközi összehasonlításban még mindig élvonalnak számít az úgynevezett duális szakképzési rendszer a szakképzési helyek gyakori hiánya mellett is, hiszen munkahelyhez közeli szakképzést tesz lehetővé, és ezt általános iskolai kötelezettséggel köti össze.

Összefoglalás

A német modell sokáig példás, és az 1970-es évekig nagyon magas szinten befogadó jellegű szociális demokrácia volt. A német egység miatt, illetve a globalizáció következtében azonban az élvonal szerepe már a múlté. Azóta Németország inkább közepesen befogadó szociális demokráciaként jellemezhető. Ennek lényeges okai például, hogy a szociális állam finanszírozási módszere a nemzetközi versenyben hátrányosnak bizonyult, és a stabilitásorientált politikai rendszer miatt a szükséges reformokat nem lehetett megfelelő időben meghozni. Az 1990-es évek közepe óta a Kohl-kormány próbálta meg először, utána kis halogatással a Schröder-kormány is, hogy a szociális állam át-, illetve leépítésével erősítse a német gazdaság versenyképességét, és hogy a szociális biztonság rendszerét a társadalom korosodásával és a családi szerkezetek változásával összhangba hozza. A lakosság néha heves ellenállása ellenére is érvényre juttatták ezeket a reformokat, amelyek azonban valószínűleg a foglalkoztatási szint újbóli emelkedésének előfeltételei. Majd kiderül, sikerül-e Németországnak a jövőben ismét magas szinten befogadó szociális demokráciává válnia.

További irodalom:

Christoph Egle
(2006), *Deutschland: der blockierte Musterknabe*, in:
Thomas Meyer (Hg.), Praxis der Sozialen Demokratie, Wiesbaden, 273–326 oldal.

Peter J. Katzenstein
(1987): *Policy and Politics in West Germany. The Growth of a Semisovereign State*, Philadelphia.

Manfred G. Schmidt (2007), *Das politische System Deutschlands, München.*

5.4. Japán²⁰

Eun-Jeung Lee

A tudományos diskurzusban szinte nem található még egy olyan ország, amelyet annyira különbözőképpen jellemeznének, mint Japánt. Főleg a jóléti állam, illetve a jóléti társadalom tekintetében nagyon széles a japán paletta. A liberális konzervatív jóléti rezsimtől, amelyben erős a szociáldemokrata jelleg, egészen a marxista értelemben vett osztály nélküli társadalomig sok minden megtalálható benne.

A japán viszonyokat nem lehet könnyedén szokványos nevezőre hozni. A szigetországban az LDP nevű konzervatív párt egy 1993–1994 közötti szünet kivételével 1955 óta adta a miniszterelnököt. 2009-ben azonban a balközép DPJ (Japán Demokrata Párt) kapta meg a többséget. Az állami szociális kiadások tekintetében Japán a magasan fejlett ipari országokkal való összehasonlításban rosszul szerepel. 2005-ben Japán 22,9%-kal az OECD-országokkal összehasonlítva átlag alatti kvótát ért el a szociális állam viszonylatában (az átlag 24,4%), és így messze Németország (31,1%) vagy Svédország (33,6%) alatt szerepelt. A szociális állami kvóta a GDP-hez viszonyított szociális kiadásokat jelenti.

Japánt azonban a világon legmagasabb születéskor várható élettartam is jellemzi, főleg a nőket tekintve, ezenkívül jellemző a statisztikailag roppant alacsony csecsemőhalandóság és a hihetetlenül kiegyensúlyozott jövedelemeloszlás. Mindez a japán szociális biztosítórendszerek teljesítőképessége mellett szól. A közvélemény-kutatások értelmében a japánok 90%-a a középosztályhoz tartozónak vallja magát.

Az ilyen bonyolult helyzet miatt Japán vizsgálata különösen alapos munkát igényel. Japán esetében gyakran az állt a középpontban, hogy milyen egymást kizáró alternatívák léteznek. Egyedülálló-e Japán vagy nem? A válasz csakis „is” lehet. Japánban, mint más társadalmakban is, megvannak a sajátos, illetve az összehasonlítható elemek. Nincsenek egymást kizáró alternatívák, csakis egymás mellett léteznek.

Japán különleges eset

A szociális állam rossz osztályzatot kap

A szociális biztosítási rendszerek teljesítőképessége magas

20 A cikk alapja Eun-Jeung Lee (2006), a szociális demokrácia Japánban. A szociális demokrácia elemei a japán rendszerben, Thomas Meyer (Kiadó), 374–444. oldal.

A politikai rendszer

Japán politikai rendszere alapján véve parlamentáris demokrácia. Egyrészt az 1947-es alkotmány garantálja a polgárok alapjogait, másrészt a politikai hatalmi verseny és a döntési folyamatok alapját a politikai pártok megléte képezi.

A háború utáni idő politikai rendszerének kialakulását általában három szakaszra osztják. Az első szakasz (1945-1955) a háború utáni újjáépítési szakasz. A második szakasz (1955-1993) általában az 55-ös rendszer nevet kapja, míg a harmadik (1993 után) a politikai reformok kora.

Az 55-ös rendszer kifejezés alapja, hogy ennek a rendszernek a két hordozója az LDP és az SPJ (Japán Szocialista Pártja) 1955-ben alakult. 1955-ben nemcsak a Jiyuto és a Minshuto állt össze LDP-be, hanem a japán szocialisták jobb- és balszárnya is összeállt az SPJ-vé. Azt várták, hogy ebből az angol minta alapján kétpártrendszer alakul ki. Az 1960-as évek során azonban megállapítható volt, hogy egyetlen párt által dominált rendszer alakult ki, olyan, amely a svéd Szociáldemokrata Párt és az olasz Kereszténydemokrata Párt hegemoniájával, vagy pedig az indiai Nemzeti Kongresszus Párttal volt összehasonlítható. Egy 1993. augusztus és 1994. június közötti szünet kivételével, az LDP 1955 óta töretlenül dominálta a parlamenti történéseket és adta a miniszterelnököt. Az, hogy a 2009-es DPJ választási győzelemmel milyen változások következnek be, majd később mutatkozik meg.²¹

Az alkotmány és az alapjogok rendszere

Az 1947-es alkotmány, amelyet az amerikai megszálló hatóság Douglas MacArthur tábornok alatt vezetett be, 1947. május 3-án lépett hatályba. Ez az alkotmány nagyon haladó. A 9. cikk mellett, amely megtiltja Japán újrafegyverkezését, a 25. cikket is tartalmazza, amelyben a következők állnak:

„Minden polgárnak joga van az egészséges és kulturált élet minimumához. Az élet minden területén az állam feladata, hogy a szociális jólétet fejlessze és gyarapítsa, hogy a szociális biztonság, és az általános egészségügy érdekében tevékenykedjen.”

Az alkotmány 27. cikkében ezenkívül ez áll: „Minden polgárnak legyen joga és kötelessége is munkához.”

21 Lásd Andrew DeWit (2009). „Change” Comes to Japan?, Friedrich-Ebert-Stiftung (Hg.), Berlin.

A japán legfelső bíróság – mint legmagasabb fokon eljáró bíróság –, többször is úgy döntött, hogy a 25. cikk nem bíróság előtt érvényesíthető jogot tartalmaz, hanem inkább programnyilatkozatként értelmezendő. Ezáltal a szociális állam iránti elkötelezettség az állam és a jogalkotás alapja.

Az alkotmányban meglévő, a munkához és szociális alapjogokhoz való jog kötelezően vezetett el Japánban a foglalkoztatáspolitikai alakításához és a szociális állam megvalósításához. A munkahelyek biztosítása és létrehozása a japán jóléti rendszerben nagyon fontos helyet kap, a szociális biztosítási rendszerek: nyugdíj, betegség, gondozási és munkanélküli biztosítás pedig állami részről megbízható pénzügyi alapokra kell, hogy helyeződjenek.

Politikai gazdaságtan

Japán az úgynevezett összehangolt piacgazdaságokhoz tartozik. Az összehangolás Japánban azonban a vállalatok hálózatain belül zajlik, amelyek gyakran ágazatokon átnyúló csoportokon vagy vállalati családokon alapulnak. Ezeket a cégcsoportokat „keiretsu”-nak nevezik.

Az oktatási rendszer és a technológia transzfer eljárásai is a „keiretsu” struktúrára nyugszanak. A munkavállalókat arra buzdítják, hogy cégcsoportra jellemző specifikus készségeket tanuljanak, ezért viszont élethosszig tartó foglalkoztatásban részesülhetnek. A szakszervezetek is vállalati szinten szerveződnek, ami a dolgozóknak beleszólási jogot biztosít a cég ügyeibe.

A japán vállalatok finanszírozása hosszú távú bankhitelek alapján zajlik, ami a tervezésben viszonylag nagy biztonságot, valamint hosszú távú vállalatfejlesztésre irányuló koncentrációt tesz lehetővé.

Állami részről a második világháború után és a 1960-as évekig a munkaerőpiaci és foglalkoztatási politika állt erőtérben. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején az LDP kormányzat, amelyre szociálpolitikai akciók révén haladó, tehát kommunista vagy szociáldemokrata polgármesterek gyakoroltak nyomást, a szociális rendszereket is átfogó módon kezdte el kiépíteni. Az olajválságok következtében az 1970-es évek közepe óta fékeztek ugyan az addig nagyon expanzív szociálpolitikát, azonban nem változtatták meg. A szociális partnerek és az állami szerepvállalók megállapodtak, hogy az aktív állami munkaerő-piaci politikát tovább kell fejleszteni a növekvő világgazdasági összefonódás és azok veszélyei miatt.

Az aktív munkaerő-piaci politika keretében különféle intézkedések születtek, mint a bértámogatás, az azonnali hitel, illetve a továbbképzésre szánt pénzügyi segély. Az 1990-es évek második feléig növekvő foglalkoztatás és a nagyon alacsony munkanélküli ráták igazolják ennek a politikának a sikerességét.

A szociális állam

Bár a japán alkotmány 25. cikke tartalmaz egy, a szociális államról szóló záradékot, és mivel e miatt a cikk miatt 1947-ben több területen törvénymódosítások vagy új törvények is születtek, Japán gazdasági dinamikája ellenére is szociálisan későn érőnek számított. Emellett Japán az állami szociális juttatások arányainak összehasonlításában a többi OECD-országhoz képest mindig a skála alsó felében szerepelt.

Az állami szociális juttatásokra történő összpontosítás azonban csupán a japán szociális államiság egy részét foglalhatja magában, mivel Japánban a munkahelyi szociális juttatások nagyon átfogóak, és a GDP legalább 10%-át teszik ki. Foglalkoztatottként és hónaponként a vállalatok átlagosan körülbelül 570 eurót költöttek törvényben előírt szociális juttatásokra és körülbelül 1000 eurót munkahelyi szociális juttatásokra.

Ezenkívül a japán jóléti rendszer a szociális kiegyenlítést vagy a szociális integrációt nem úgy hajtja végre, hogy a szociális állami transzfereket egyéneknek juttatja, hanem elsősorban munkahelyi és foglalkoztatáspolitikai intézkedések során valósítja meg.

Nyugdíj: Az 1973. évi reform során a nyugdíjjuttatások az úgynevezett munkavállalói biztosítók alapnyugdíjaisa számára a az átlagbér 45%-ára emelkedtek, és így a létfenntartási indexhez kapcsolódtak. Az 1985. évi nyugdíjreform során a járulékokat lépcsőzetesen megemelték, miközben a juttatásokat csökkentették, annak érdekében, hogy 2025-ig kiegyensúlyozzák a japán társadalom gyors korosodásának hatásait. Az úgynevezett népi nyugdíjbiztosítás járulékalapú kötelező biztosításként került mindenki számára bevezetésre. Célja, hogy mindenkinek alapszociális biztonságot nyújtson.

Az átlagos nyugdíj a népnegyed-rendszerben 2007-ben körülbelül havi 405 euró volt. 2007-ben minden 60 évnél idősebb polgár 96%-a népnegyed-juttatást kapott. Ehhez a legtöbb esetben munkahelyi nyugdíj járul, amely 2004-ben átlagosan

1300 euró volt, amely az átlagbér 53,4%-a, vagy végkielégítés, amely a munkahelyi nyugdíjkorhatár elérésénél 64 havi bérnek felelt meg.

Egészségügy: Az egészségügy az univerzalitás rendszerén nyugszik, és az állam betegellátási programokon keresztül a biztosítással nem rendelkező rászorultaknak is betegbiztosítást nyújt. Az 1984. évi reform óta a munkavállalói betegbiztosítóknál bevezették a 10%-os önrészt, amely időközben 20-30%-ra növekedett. Ezáltal 1984-ben sikerült az országos betegbiztosítóval történő kiegyenlítődség, amely azokat biztosítja, akik nem tagjai munkavállalói biztosítónak, például az önálló vállalkozók, a gazdák, kis cégek alkalmazottjai vagy családtagjaik. Az országos betegbiztosítóban az önrész már régóta 30% alatt van.

Az oktatási rendszer

Az oktatás Japán jóléti rendszerében magas helyértékkel bír. 2007-ben a japán lakosság 93%-a jelentkezett a 9 évig tartó iskolakötelezettség után hároméves középiskolába. Ha a távoktatásban résztvevőket és az estiseket is hozzászámítjuk, akkor a végeredmény 97,3%. Az állam oktatásra szánt kiadásai azonban nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsonyak. A GDP-hez viszonyítva 2006-ban 3,5%-ot értek el. A japán oktatási minisztérium ezt a magánkézben lévő oktatási intézmények magas arányával magyarázza. A japán egyetemek 77,5%-a magánkézben van.

Összefoglalás

Japánban a szociális demokrácia minden eleme megtalálható. Ez a szociális demokrácia azonban más, mint a többi vizsgált országban, mivel erős szociáldemokrata párt és szociáldemokrata alapozás nélkül jött létre. Japán hivatali, tudományos és politikai elitje kész arra, hogy ideológiától, illetve tudományos dogmatikától függetlenül megfelelő megoldásokat keressen, és hogy ennek érdekében a világon mindenütt információkat, elképzeléseket valamint koncepciókat gyűjtsön és feldolgozzon.

A japán rendszer gyengesége az, hogy a japán állampolgársághoz kötődik. Az ország alig rendelkezik olyan koncepciókkal, illetve gyakorlati megközelítésekkel, amelyek a külföldi kisebbségek integrációját szolgálnák. A munkaerő bevándorlása azonban már régen megkezdődött és valószínűleg a jövőben erősödik is. Ezenkívül a nemek közötti egyenlőség tekintetében is sok a kívánnivaló.

Ezek a nyílt problémák árnyékot vetnek Japán szociális democráciájára, átfogóan kiépített és teljesítőképes szociális biztonsági rendszerei ellenére is. Az 1980-as évek szociálpolitikai reformjai után ezek a politikai diskurzusban nem a japán gazdaság nemzetköziesedése és globalizációja akadályként jelentek meg. A vállalati szövetségek az 1990-es években a gazdaság deregulációját, illetve a foglalkoztatási szerkezet rugalmasabbá tételét követelték, ezenkívül a törzsgárda ritkítását, hogy a recesszióban és az élesebb globális versenyben fennmaradhassanak. Munkaerőpiaci követeléseikkel viszont alulmaradtak a politikai csatározásokban. Időközben a vállalkozói szövetségek is elálltak az ilyen jellegű követelésektől, és tagvállalataiktól és az államtól azt követelik, hogy nagyobb szerepet vállaljanak a foglalkoztatás és a képzés területén. Japánban egyrészt jól kiépített és teljesítőképes biztosítórendszerek léteznek, másrészt azonban az árnyékok és a problémák is megvannak, ami miatt az ország középszinten befogadó szociális democráciaként jellemezhető. Érdekes, hogy az állam alapvetően a jóléti és a gazdasági modell szervezetében különbözik Németországtól, amely szintén középszinten befogadó szociális democráciaként jellemezhető.

További irodalom:

Eun-Jeung Lee
(2006), *Soziale
Demokratie in
Japan. Elemente
Sozialer Demokratie
im japanischen
System*, in: Tho-
mas Meyer (Hg.),
*Praxis der Sozialen
Demokratie*,
Wiesbaden,
374–444 oldal.

Japán		
Foglalkoztatási arány 2008	70,7 % (59,7 %)	Az összlakossághoz mért aktív keresők aránya (nők) a 15 és 64 év között (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A nők jövedelme a férfiak jövedelmével összehasonlítva	45 %	A nők keresetének a férfiak keresetéhez mért aránya (<i>Forrás: Human Development Index 2009, 186. oldal</i>)
Munkanélküliek aránya 2008	4,0 %	A munkanélküliek aránya az összlakosságon belül (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A tartós munkanélküliség aránya 2008	1,3 %	A tartósan munkanélküliek aránya (a 12 és annál több hónapja munkanélküliek aránya az összlakosságon belül) (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A jövedelmek egyenlőtlensége/Gini-index 2009	24,5 %	A jövedelmek egyenlőtlen elosztásának mutatója; minél magasabb az érték annál nagyobb az egyenlőtlenség (<i>Forrás: Human Development Report 2009 195 oldal</i>)
Szegénységi index 2009	11,6 %	A szegénységi index különféle mutatókból áll össze (várható életkor, írni-olvasni tudás, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés...) 0= minimális szegénység, 100= maximális szegénység (<i>Forrás: Human Development Report 2009 180 oldal</i>)
Oktatás: az oktatás sikere szociális-gazdasági háttér függvénye 2006	7,4 %	Az az arány, amely a szociális és gazdasági háttér miatt kialakult teljesítményi különbségeket mutatja (<i>Forrás: OECD 2007</i>)
Szakszervezeti szervezettség 2007	18,3 %	Az aktív kereső lakosság szakszervezetekben szervezett része (<i>Forrás: OECD</i>)

5.5. Svédország

Erik Gurgsdies

A hagyományos jóléti állam megtartása

Svédország mind a mai napig sikeres volt abban, hogy a globalizáció idején is megtartsa a hagyományos jóléti államot, átfogó állami (pénz)biztosító rendszerével, valamint a kiépített állami szolgáltatási szektorral. A svédeknek pillanatnyilag az óvodától az egyetemig ingyenes az oktatási rendszerük. A betegellátás néhány kivételtől eltekintve minden svéd számára ingyenes, munkanélküliség esetén a korábbi bér 80%-át fizetik egy maximális összegig, öregkorban jövedelemalapú állami nyugdíjrendszer gondoskodik az érintettekről, ehhez járul még az öregkori szegénység ellen kialakított rendszer, amely a csekély jövedelemmel rendelkezőknek adóbevételekből finanszírozott garantált nyugdíjat ad.

Ha belegondolunk, hogy az aktív keresők egyharmada a svéd állami szektorban dolgozik, ami azt eredményezi, hogy a járulékbefizetések nemzetközi rekorderek; ha belegondolunk, hogy Svédország az 1990-es évek elején a nagy világgazdasági válság utáni legsúlyosabb gazdasági válságával szembesült, felmerül a kérdés, hogyan lehetett a jóléti államot megvédeni még a globalizáció korában is másként, mint az összes többi országban.

A szocio-kulturális homogenitás jellemzi a politikai kultúrát

Nagyon tanulságos a svédek politikai kultúrájának és mentalitásának vizsgálata, amelyekre régóta a szociális egyenlőségről alkotott elképzelés jellemző. Talán még az ősi germán életformában gyökereznek, amelyet a gyengén kialakult feudalizmus sem tudott megrengetni. A szocio-kulturális homogenitás is adhat egyfajta magyarázatot. A viszonylag önálló önkormányzatok helyi szinten döntő szerepet játszanak. Ebben az országban, amelyben a nagy földrajzi távolságok mindig határokat is tartalmaznak, a helyi önkormányzatiság mélyen a nép tudatában gyökerezik. A központi állami kerettörvények, valamint a célhoz kötött központi anyagi támogatások azonban garantálják, hogy az életviszonyok mindenhol ugyanazon a magas szinten legyenek.

A politikai rendszer

Svédország politikai rendszerében a konszenzus, az egyeztetés és az integráció játszik fontos szerepet. Ennek megfelelően a svéd jogalkotási folyamatra a civil társadalom magas intézményesített részvétele jellemző.

Az első lépés egy kormányhatározat, amely bizottságot hoz létre egy adott tény-állás megvizsgálására. Az első kezdeményezés általában a kormánytól származik, a Parlament, az állami hatóságok vagy civil szervezetek (!) is lehetnek azonban kezdeményezők. A bizottság, amely a törvény szerint politikusokból, szakértőkből és az érintett civil szervezetek képviselőiből áll, állásfoglalást szavaz meg, amely a vita alapját képezi. Ennek az úgynevezett „remiss” eljárásnak a kompromisszum és a konszenzus-orientált társadalom az alapja.

Svédország pártpalettáján a szociáldemokrácia a korai 1930-as évek óta domináns helyzetben van. Akkor a nagy gazdasági világválságban hitellel finanszírozott állami foglalkoztatási programot alakított ki a gazdasági fősodor ellen, annak érdekében, hogy javítsa az infrastruktúrát és a többgyermekes családok lakáshelyzetét. „Közép-Európában barikádok épültek az utcákon, Svédországban pedig megpróbáltunk sorompók nélkül előbbre jutni”, jellemezte viccesen a foglalkoztatási program politikai orientációját a többszörös miniszterelnök, Tage Erlander. A foglalkoztatási program sikere nemcsak a Szociáldemokrata Svéd Munkáspárt (SAP) választási eredményeit növelte, hanem a szociáldemokrácia taglétszámát is, és az avval szoros ideológiai összeköttetésben álló munkásszakszervezet (LO) eredményeit is. A szociáldemokrácia domináns helyzete a polgári ellenzék szétaprózódottsága miatt is javult. Így az úgynevezett szocialista blokk, amely szociáldemokratákból, zöldekből és a korábbi eurokommunista baloldaliakból áll, az úgynevezett polgári blokkal állt szemben, amelynek tagjai a konzervatívok, a liberálisok, a kiscgazda jellegű centrum, valamint a kereszténydemokraták, akik 2006 óta vannak kormányon. A pártok szilárd többsége a polgári blokk 2006. évi választási győzelme után is a jóléti állam fenntartását támogatja.

Az alkotmány és az alapjogok rendszere

A svéd alkotmány nemcsak negatív, hanem messzeható pozitív szabadságjogokat is tartalmaz. Habár a szociális, gazdasági és kulturális alapjogok, tehát a pozitív szabadságjogok nem úgy kötelező jellegűek, mint a politikai alapjogok, akkor is társadalompolitikailag megvalósítandó célokat fogalmaznak meg. Az alkotmányból idézünk: „Az állam ténykedésének alapvető célja az egyén személyes, gazdasági és kulturális jóléte kell, hogy legyen. Az állam feladata elsősorban abból áll, hogy a munkához, lakáshoz és képzéshez való jogot biztosítsa, és hogy a szociális biztonságot megfelelő életszínvonalon garantálja.” Jogilag kötelező vagy nem, már az a tény, hogy ezek a társadalompolitikai célok az alkotmányban ilyen kiemelkedő módon kerülnek megfogalmazásra, nagy rangot juttat nekik a

Konszenzus és integráció jellemzik a politikai rendszert

A szociáldemokrácia domináns pozíciója

Negatív és pozitív szabadságjogok az alkotmányban

köztudatban. Ez a svéd jóléti állam szerkezetében valamint piacgazdaságában/ politikai gazdaságtanában is visszaköszön.

*A Rehn–Meidner
modell*

A politikai gazdaságtan

A svéd gazdaságpolitika alapja az úgynevezett Rehn–Meidner modell. Két szak-szervezeti közgazdász, Gösta Rehn és Rudolf Meidner nevét viseli. 1951-ben fejlesztették nemzetgazdasági modelljüket ki, amely a teljes foglalkoztatottságot összeegyeztethetőnek tartotta a szolidáris bérpolitikával úgy, hogy ne váltson ki inflációt.

Az alapgondolat az volt, hogy a tartós teljes foglalkoztatottságot nem lehet elérni általánosan magas közgazdasági kereslet révén, legyen ez kedvező világgazdasági fejlődés, vagy nemzeti konjunktúra-programok eredménye. Mivel az egyes gazdasági ágazatok mindig különböző sebességgel növekednek, a tartósan magas össztársadalmi kereslet gyorsan szűk keresztmetszeteket hoz létre bizonyos ágazatokban. Hogy a növekedés mégis folytatódjon, a szűk keresztmetszetekkel rendelkező ágazatok más ágazatokból keresik a munkaerőt.

Ez teljes foglalkoztatottság esetében csakis bértúlkínálással történhet, és ezekben a szektorokban áremelkedésekkel jár. Ez a vásárlóerő csökkenésének kiegyenlítése érdekében a többi ágazatban bérnövekedést eredményez, amelynek következménye a nemzetgazdaságban tapasztalható általános áremelkedés és az infláció kialakulása.

Szolidáris bérpolitika

Megnehezíti a helyzetet, hogy a svéd Munkásszakszervezet a második világháború óta úgynevezett szolidáris bérpolitikát követett. Ennek két lényeges célja van. Egyrészt az „azonos munkáért azonos bért” elvet követi, és az átlagos munkatermelékenység fejlődésének alapja szerint orientálódik. Másrészt a különböző munkások közötti bérkülönbséget általánosan csökkenteni kell. Ezen cél elérésének előfeltétele a központi bértárgyalások primátusa az alacsonyabb szintek előtt. Hogy a szolidáris bérpolitika eredményét az infláció ne veszélyeztesse, a Rehn—Meidner-modell szigorú állami pénzpolitikát ajánl, amely költségvetési többletek révén a nemzetgazdasági keresletet kordában tartja.

Az ilyen gazdaságpolitikai koncepció az alacsony termelékenységű vállalatokat két tekintetben is védekezésre kényszeríti: egyrészt rossz költség- és árszerkeze-

tük alapján csakis a korlátolt kereslet és forgalom problémájával szembesülnek. Másrészt a szolidáris bérpolitika kiélesíti a már problematikus költség- és ezzel a versenyhelyzetet, mivel az összes ágazatban minden vállalatnál a bérköveteléseket az átlagos munkatermelékenység fejlődésének ütemében valósítja meg. Összehasonlításban a magas termelékenységgel rendelkező vállalatok kétféle módon kerülnek jobb helyzetbe. Egyrészt jó költséghelyzetük és kedvezőbb árpolitikájuk segítségével megfelelő kereslettel szembesülnek. Másrészt az átlagos termelékenység alapján álló kollektív megállapodások tudatosan nem merítik ki termelékeny újraelosztási játékerüket. Ezzel a vállalatok tőkejuttatást kapnak, hogy újabb, termelékenyebb munkahelyeket hozzanak létre.

A restriktív fiskális politika és a szolidáris bérpolitika kombinációjának vesztesei tehát az alacsony termelékenységű vállalatok és az ott dolgozó munkavállalók. Az ebből fakadó munkanélküliség nem olyan probléma, amelyre defenzív állami reakció a válasz, hanem offenzív alkalmazkodási feladat, amelyet a kiépített aktív munkaerő-piaci politikának kell megoldania. A képzési intézkedések és mobilitási segélyek átfogó rendszerével a munkanélküliek olyan átképzést kapnak, amely produktív és jól fizetett foglalkozást tesz lehetővé. A restriktív fiskális politika, a „szolidáris bérpolitika” és az aktív munkaerő-piaci politika állandó megújulás és szerkezeti alkalmazkodást eredményez, amely a svéd gazdaságot a világpiaci követelmények szintjére emeli.

Ez a magyarázata annak, hogy miért lábalt ki Svédország sikeresen az 1990. évi válságból. Létezett jól kiépített, aktív munkaerő-piaci politika: a szociális partnerek hagyományosan előnyben részesítik a termelékeny foglalkoztatást a meglévő alacsony termelékenységű munkahelyek védelmével szemben. Az innovációkat gyorsan aktív foglalkoztatásba lehet átültetni. Svédország az exportkvótáját kedvező nemzetközi konjunktúrahelyzetben öt éven belül 33%-ról 45%-ra emelte, ami egyharmados növekedést jelent.

A szociális állam

A háború utáni növekedés alatt Svédország gyors szerkezetváltást hajtott végre; szegény munkás-paraszt társadalomból a magánjólétből gyorsan profitáló alkalmazotti társadalommá alakult át. Ezen szociális szerkezeti fejlődés tekintetében az alapbiztosítás politikáját (pl. ugyanaz a népi nyugdíj a királynak és a koldusnak) stratégiaileg kiegészítették életszínvonal- biztosítással (pl. kiegészítő bérfüggő nyugdíj), hogy mobilizálják a választókat a politikai hatalom megtartása érdekében.

A munkanélküliség az államtól alkalmazkodást követel

A szociális szerkezeti fejlődés a szociálpolitika új orientációját tettené szükségessé

A svéd jóléti állam nem csak költségvetési eszközökkel nyújt elementáris kockázatok esetében segítséget. Ehhez járul a jól kiépített szolgáltatási szektor, amelyben ingyenes vagy szinte ingyenes gyermek- és öregségi gondozást találunk. Ezenkívül az egészségügyi és oktatási juttatások, valamint munkaerő-piaci átképzések is megtalálhatók benne. „Adóját mindenki a jövedelme alapján fizeti, és az a jólét, amelyet a társadalom kínál, sokkal inkább azon az élethelyzeten alapul, amelyben valaki van, mint azon befizetéseken, amelyeket teljesített. A juttatások nem piaci döntések eredményei, hanem politikai folyamat hozadékai.” (Meidner/Hedborg 1984. 56. oldal)

Az állami szolgáltatási szektor kiterjesztése

Az állami szolgáltatói ágazat gyors növekedését az állandó teljes foglalkoztatás mellett csakis a nők aktívabb foglalkoztatásával lehetett megvalósítani. 1960 és 1990 között az aktív kereső korban lévő svéd nők foglalkoztatási aránya az európai átlagot képviselő 50%-ról a világrekordot jelentő 83%-ra növekedett. A jóléti állam pillérei a következők:

Nyugdíj

Nyugdíj: A régi nyugdíjrendszert (népnyugdíj plusz jövedelemfüggő aktív keresői nyugdíj) az 1990-es években demográfiai szilárd módon megreformálták. A nyugdíjjogosultságot a 61. és 67. évtől lehet igénybe venni. Az adóalapú garancia nyugdíj mindenkinek jár, legyen elégséges vagy nem elégséges a jövedelme. A magánvagyon nem számít bele. A foglalkoztatottak 16%-os járulékot fizetnek felosztó-kirovó rendszerű nyugdíjukért, és 2,5%-ot egyénileg fektetnek be vagyonalapokba, amelyből tőkehozam alapú nyugdíjat kapnak.

Munkanélküli-biztosítás

Munkanélküli-biztosítás: A munkanélküli biztosítás önkéntességen alapul. A pénztárakat a szakszervezetek igazgatják: sokan ebben látják a hihetetlenül magas szakszervezeti szervezettség okát. A járulékok eddig alacsonyok voltak, a kifizetett juttatásokat pedig adóból finanszírozták. A 2006 óta hatalmon lévő polgári koalíció alatt a helyzet lényegesen rosszabbodott, aminek következtében sokan otthagyták a pénztárakat és a szakszervezeteket. A szakszervezeti szervezettség 100 éve nem süllyedt ilyen mélyre. A pénztári tagoknak a munkanélküli segély jelenleg a jövedelem 80%-a, felső határral. A 80%-ot a 8. munkanélküli naptól 200 napig fizetik, ezután korlátozás nélkül 70%-ot fizetnek. A nem tagok számára létezik egy alacsony állami alapellátás.

Szociális segély

Szociális segély: A szociális segély Svédországban az egészségügyi és szociális minisztérium hatáskörébe tartozik, a helyi szinten azonban az önkormányzatok

szervezik meg, és főleg az önkormányzatnak befizetett adóból finanszírozzák. A szociális segély mértékét az országos jóléti hatóság a méltányos életszínvonal alapján számolja ki.

Egészségügyi rendszer: Minden svédnek joga van az orvosi ellátás költségeinek visszatérítéséhez. Ezt általában a megyei közgyűlések szervezik meg, és főleg közvetlen jövedelemadókból finanszírozzák. Részben létezik még a beteg önrésze is, amely megyéről megyére különbözhet. Ezen túl mindenkinek joga van fizetéselmaradási visszatérítésre, amennyiben éves jövedelme 6000 koronánál magasabb. Ezt a betegbiztosítást kötelező munkáltatói részesedésekkel és biztosítási összegekkel finanszírozzák, amelyeket az adókkal együtt vonnak le.

Bár az OECD-országok közül Svédországban a legmagasabbak a járulékok, ez még sem jelenti a jóléti állam drága voltát. Hiszen az amerikaiak sem költenek adójukkal és szociális járulékaikkal egyetemben a svédeknel kevesebbet az elementáris kockázatokkal szembeni biztosításra (munkanélküliség, betegség, időskor). A döntő különbség az, hogy Svédországban az egész lakosság biztosítva van, az USA-ban viszont a fizetésektelenek a magánbiztosítók rendszerén kívül rekednek.

Ha a globalizáció során megnyílnak a gazdasági határok, az import által gerjesztett konkurencia az alacsony termelékenységű belföldi munkavállalói csoportokra nyomást gyakorol. Amennyiben sikerül csökkenteni a munkavállalóknak a munkahely és a státus elvesztésétől való félelmét, és pedig nagyvonalú jövedelembiztosítás és átképzési lehetőségek révén, a gazdaságpolitika mozgásteret növekedni fog, és csökkennek a külgazdasági nyitás belpolitikai költségei. A globalizálódó gazdasági viszonyok között az átképzésen és státus-biztosításon alapuló jóléti politika már ezért is elsőbbséget élvező gazdaságpolitikai eszköz a csupán a gazdasági vesztesek védelméen alapuló szociálpolitikával szemben.

Oktatási rendszer

Mivel a modern ipari és szolgáltatásalapú társadalmak tulajdonképpeni nyersanyaga tudásból valamint kreativitásból áll, az oktatási rendszernek stratégiai jelentősége van a globalizálódó világ gazdaságban zajló további társadalmi fejlődés miatt. Időközben Svédországban kiépült az átfogó, bár még nem ingyenes óvodai ellátás. Az óvodától az egyetemig az oktatási intézmények látogatása ingyenes.

További irodalom:

Erik Gurgsdies (2006), Schweden: Zivilgesellschaft im universalistischen Sozialstaat, in: Thomas Meyer (Hg.), Praxis der Sozialen Demokratie, Wiesbaden, 47-129 oldal.

(Lásd a II. munkánélküli segélyesét Németországban). Svédországban a társadalom egészségét kell biztosítani minőségi szolgáltatásokkal. Ez a jóléti stratégiára adott skandináv válasz.

A pozitív és negatív szabadságjogok alkotmányjogban történő rögzítése nem pusztá formális. Az alapjogokat a valóságban is garantálják. Svédország éppen ezért magas szinten befogadó jellegű szociális demokráciaként jellemezhető.

Az integrált összevont iskola a „Mindenkit magunkkal viszünk” elvén alapul. Szinte az összes összevont iskolát elvégzett diák saját akaratából gimnáziumban tanul tovább. A felsőoktatás az 1970-es évek végén nyitottá vált, mindenki továbbtanulhat, aki képes részt venni a kurzusokon, amennyiben van elég férőhely. Emellett létezik a különböző kritériumok alapján összeállított várólista is. Ehhez járul még a jól kiépített felnőttoktatási rendszer.

Végül: a középosztály stratégiai jelentősége

A skandináv jóléti állam addig áll fenn, amíg a középosztály megbecsüli juttatásait. A középosztály fizeti a járulékok orozslánrészét, ezért viszont minőségi szolgáltatásokat vár el. Amennyiben az állami juttatások a középréteg elképzeléseinek kevesebbek, a középosztály a piacra hagyatkozik, ahol a magánfinanszírozás az úr. Mivel senki nem szeret duplán fizetni, ez középtávon lecsapódna a választásokon is úgy, hogy a választók elutasítják a magas adókon alapuló jóléti államot. Nem a szegényeket és a veszteseket kell biztosítani a létminimumon.

Svédország		
Foglalkoztatási arány 2008	74,3 % (71,8 %)	Az összlakossághoz mért aktív keresők aránya (nők) a 15 és 64 év között (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A nők jövedelme a férfiak jövedelmével összehasonlítva	67 %	A nők keresetének a férfiak keresetéhez mért aránya (<i>Forrás: Human Development Index 2009, 186. oldal</i>)
Munkanélküliek aránya 2008	6,2 %	A munkanélküliek aránya az összlakosságon belül (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A tartós munkanélküliség aránya 2008	0,8 %	A tartósan munkanélküliek aránya (a 12 és annál több hónapja munkanélküliek aránya az összlakosságon belül) (<i>Forrás: Eurostat</i>)
A jövedelmek egyenlőtlen-sége/Gini-index 2009	25 %	A jövedelmek egyenlőtlen elosztásának mutatója; minél magasabb az érték annál nagyobb az egyenlőtlen-ség (<i>Forrás: Human Development Report 2009 195 oldal</i>)
Szegénységi index 2009	6,0 %	A szegénységi index különféle mutatók-ból áll össze (várható életkor, írni-olvasni tudás, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés...) 0= minimális szegénység, 100= maximális szegénység (<i>Forrás: Human Development Report 2009 180 oldal</i>)
Oktatás: az oktatás sikere szociális-gazdasági háttér függvénye 2006	10,6 %	Az az arány, amely a szociális és gazdasági háttér miatt kialakult teljesítményi különbségeket mutatja (<i>Forrás: OECD 2007</i>)
Szakszervezeti szervezettség 2007	70,8 %	Az aktív kereső lakosság szakszervezeteiben szervezett része (<i>Forrás: OECD</i>)

6. VÉGÜL A KEZDET

*A szociális
demokráciát nem
lehet egyszerűen
lezárni*

Hogyan lehetséges lezárni egy olyan olvasókönyvet, amely a szociális demokrácia alapjaival foglalkozik? Egy lehetőség az lenne, hogy összefoglaljuk az eredményeket, megemlítjük jelentőségüket, és ezzel lezárjuk a kötetet. Ám ez igen csálóka lehetőség lenne, hiszen a kötet megmutatta, hogy a szociális demokráciát sem elméleti modellként, sem politikai feladatként nem lehet egyszerűen lezárni. Ellenkezőleg: a szociális demokrácia útja eszmeként és politikai tevékenységként mindig újra vizsgálándó, alkalmazandó a körülményekhez és újra feltalálándó, amennyiben sikeres kíván lenni.

A szociális demokráciáról folytatott vitát mindig jellemezte, hogy nem álltunk meg, hanem a társadalmi fejlődésre tekintettünk, hogy megértsük az esélyeket és a kockázatokat, hogy azokat a politikai navigáció érdekében alkalmazzuk. Ez különbözteti meg a szociális demokráciát más politikai modellektől is. Nem ragaszkodik a hagyományoshoz, de nem vak a realitások és az új kihívások tekintetében sem.

*Kihívás: a
globalizáció*

Az elkövetkezendő évek és évtizedek központi kihívása lesz a globalizáció alakítása, ami esélyeket és kockázatokat is rejt. A Német Szociáldemokrata Párt Hamburgi Programjában vállalta a kihívást. A globalizáció lényegesebb kérdéseit illetően megnevezte feladatait a szociális demokrácia perspektívájából:

Jólét, igazságosság és demokrácia

„A XXI. század az első igazi globális század. Soha korábban nem voltak az emberek ennyire egymásra utalva. [...] Ez a század vagy a szociális, ökológiai és gazdasági haladás százada lesz, mely mindenkinek megnyitja a jólétet, igazságosságot és demokráciát. Vagy keserű újraelosztási harcok százada lesz és az elszabadult erőszaké. Az ipari társadalmaink mai életmódja túlterheli a föld ökológiai terhelhetőségét. [...] A tét az emberhez méltó élet, a világ békéje és nem utolsósorban, bolygónk lakhatósága.”

(Hamburgi Program 2007. 6. oldal)

Működő tőke- és pénzpiacok

„A modern, globális nemzetgazdaságnak működő tőke- és pénzpiacra van szüksége. A tőkepiacok potenciálját minőségi növekedésre használjuk. [...] Ahol a pénzpiacok csak rövid távú hozamra törekednek, veszélyeztetik a vállalatok hosszú távú növekedési stratégiáit és megszüntetik a munkahelyeket. Azt akarjuk, hogy az adó- és részvényjoggal is erősítsük a befektetőket, akik gyors megtérülés helyett hosszú távú célokat követnek. [...] Az áru- és pénzpiacok növekedő nemzetközi összefonódásával a nemzetközi szabályozás egyre lényegesebb lesz.”
(Hamburgi Program 2007. 47. oldal)

Jó munka

„Csakis az, aki életében megbízható perspektívákkal rendelkezik, tudja tehetségét és teljesítőképességét teljesen megvalósítani. A jó munka összeköti a rugalmasságot a biztonsággal. A tudományos haladás tempója, a munka világában egyre gyakrabban történő változások és a kiélezettebb verseny több rugalmasságot követel. De több esélyt is kínál az egyes emberek életének alakításához. [...] Annak érdekében, hogy összekössük a biztonságot és a rugalmasságot, hogy szavazoljunk a biztonságot a változásokban, új munkaidő-politikát fejlesztünk ki, és átalakítjuk a munkanélküli-biztosítást munkabiztosítássá.

A rugalmasság szükséges és kívánatos, de nem lehet visszaélni vele. Erősíteni kívánjuk a nem határidős és szociálisan biztosított munkaviszonyokat. Szeretnénk megszüntetni a bizonytalan munkavégzést annak érdekében, hogy a munkavállalók ne legyenek védtelenek.”

(Hamburgi Program 2007. 54. köv. oldalak)

Ezek a pontok megmutatják, hogy a szociális demokráciának tovább kell fejlődnie, és új kihívásokkal kell szembeesülnie – saját alapjainak tudatában és a valóság ismeretében.

IRODALOM

- Adler, Max (1926), *Neue Menschen. Gedanken über sozialistische Erziehung*, 2., bővített kiadás, Berlin
- Aglietta, Michel (2000), *Ein neues Akkumulationsregime. Die Regulationstheorie auf dem Prüfstand*, fordította Marion Fisch, Hamburg
- Albers, Detlev und Andrea Nahles (2007), *Linke Programmbausteine. Denkanstöße zum Hamburger Programm der SPD*, Berlin
- Altwater, Elmar (2006), *Das Ende des Kapitalismus, wie wir ihn kennen. Eine radikale Kapitalismuskritik*, 4. kiadás, Münster
17. BAföG-Bericht (2007), *Siebzehnter Bericht nach § 35 des Bundesausbildungsförderungsgesetzes zur Überprüfung der Bedarfssätze, Freibeträge sowie Vomhundertsätze und Höchstbeträge nach § 21 Abs. 2*, Drucksache 16/4123, Berlin
- Beck, Kurt und Hubertus Heil (2007), *Soziale Demokratie im 21. Jahrhundert. Lesebuch zur Programmdebatte der SPD*, Berlin
- Benner, Dietrich und Friedhelm Brüggem (1996), *Das Konzept der Perfectibilité bei Jean-Jacques Rousseau. Ein Versuch, Rousseaus Programm theoretischer und praktischer Urteilsbildung problemgeschichtlich und systematisch zu lesen*, in: Otto Hansmann (Hg.), *Seminar: Der pädagogische Rousseau*, Bd. II: *Kommentare, Interpretationen, Wirkungsgeschichte*, Weinheim, 12–48. oldal.
- Berlin, Isaiah (1958), *Two Concepts of Liberty*, Oxford
- Bernstein, Eduard (1899), *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Stuttgart
- Bieling, Hans-Jürgen, Klaus Dörre (2001), *Flexibler Kapitalismus. Analysen, Kritik, politische Praxis*, Hamburg
- Bourdieu, Pierre (1997), *Das Elend der Welt. Zeugnisse und Diagnosen alltäglichen Leidens an der Gesellschaft*, Konstanz
- Brinkmann, Ulrich, Karoline Krenn und Sebastian Schief (2006), *Endspiel des Kooperativen Kapitalismus. Institutioneller Wandel unter den Bedingungen des marktzentrierten Paradigmas*, Wiesbaden
- Brinkmann, Ulrich, Klaus Dörre (2006), *Prekäre Arbeit. Ursachen, Ausmaß, soziale Folgen und subjektive Verarbeitungsformen unsicherer Beschäftigungsverhältnisse*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn
- Buchstein, Hubertus, Michael Hein und Dirk Jörke (2007), *Politische Theorien*, *Wochenschau für politische Erziehung, Sozial- und Gemeinschaftskunde*, Frankfurt am Main
- Carigiet, Erwin (2001), *Gesellschaftliche Solidarität. Prinzipien, Perspektiven und Weiterentwicklung der sozialen Sicherheit*, Basel / Genf / München
- Castel, Robert (2000), *Die Metamorphose der sozialen Frage. Eine Chronik der Lohnarbeit*, fordította Andreas Pfeuffer, Konstanz
- Castells, Manuel (2003), *Das Informationszeitalter*, Bd. 1: *Der Aufstieg der Netzwerkgesellschaft*; Bd. 2: *Die Macht der Identität*; Bd. 3: *Jahrtausendwende*, Wiesbaden
- Dahl, Robert A. (2000), *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven
- Demirovic, Alex (2007), *Demokratie in der Wirtschaft. Positionen, Probleme, Perspektiven*, Münster
- DeWit, Andrew (2009), *„Change“ Comes to Japan?*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin
- Die Linke (2007), *Programmatische Eckpunkte der Partei Die Linke*, in: www.die-linke.de, Stand: 14.10.2007
- Dörre, Klaus (2005), *Prekarität – eine arbeitspolitische Herausforderung*, in: *WSI-Mitteilungen* 5 / 2005, 250–258. oldal
- Dowe, Dieter und Kurt Klotzbach (2004), *Programmatische Dokumente der Deutschen Sozialdemokratie*, 4., átdolgozott és aktualizált kiadás, Bonn
- Duncker, Hermann (1931), *Einleitung*, in: Max Beer, *Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der sozialen Kämpfe*, mit Ergänzungen von Dr. Hermann Duncker, 7. kiadás, Berlin, 9. oldal
- Erlar, Fritz (1947), *Sozialismus als Gegenwartsaufgabe*, Schwennigen
- Euchner, Walter, Helga Grebing (2005), *Geschichte der sozialen Ideen in Deutschland. Sozialismus – Katholische Soziallehre – Protestantische Sozialethik. Ein Handbuch*, 2. kiadás., Wiesbaden
- Fraser, Nancy und Axel Honneth (2003), *Umverteilung oder Anerkennung? Eine politisch-philosophische Kontroverse*, Frankfurt am Main
- Eurostat, az Európai Bizottság statisztikai adatbankja, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- Grebing, Helga (2007), *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Von der Revolution 1848 bis ins 21. Jahrhundert*, Berlin
- Haverkate, Görg (1992), *Verfassungslehre. Verfassung als Gegenseitigkeitsordnung*, München
- Hamburger Programm (2007), *Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, a német SPD programja, melyet 2007. október 28-n fogadtak el az SPD pártnapján
- Heidelmeyer, Wolfgang (1997), *Die Menschen-rechte. Erklärungen, Verfassungsartikel, internationale Abkommen*, 4., megújult és bővített kiadás, Paderborn / München / Wien / Zürich

- Heine, Christoph / Heiko Quast (2009), Studien- und Ausbildungswahl ein halbes Jahr nach Schulabgang. Ergebnisse einer Vorabauswertung (vorläufige Fassung). HIS: Projektbericht November 2009. Hannover.
- Heinrichs, Thomas (2002), Freiheit und Gerechtigkeit. Philosophieren für eine neue linke Politik, 1. kiadás, Münster
- Hondrich, Karl Otto und Claudia Koch-Arzberger (1994), Solidarität in der modernen Gesellschaft, Frankfurt am Main
- Isserstedt, Wolfgang (2007), Die wirtschaftliche und soziale Lage der Studierenden in der Bundesrepublik Deutschland 2006. 18. Sozialerhebung des Deutschen Studentenwerks, durchgeführt durch HIS Hochschul-Informationen-System, Bundesministerium für Bildung und Forschung, Bonn/Berlin 2007
- Kant, Immanuel (1963), Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, in: Kants Werke in sechs Bänden, W. Weischedel, Bd. IV,
- Kersting, Wolfgang (2000), Politische Philosophie des Sozialstaats, Weilerswist
- Kocka, Jürgen (1995), Bürgertum im 19. Jahrhundert, Bd. 1: Einheit und Vielfalt Europas, Göttingen
- Lassalle, Ferdinand (1987), Reden und Schriften, Jürgen Friederici, 1. kiadás, Lipcse
- Lehnert, Detlef (1983), Sozialdemokratie zwischen Protestbewegung und Regierungspartei 1848–1983, 1. kiadás, Frankfurt am Main
- Locke, John (1977), Zwei Abhandlungen über die Regierung, 1. kiadás, Frankfurt am Main
- Luxemburg, Rosa (1899), Sozialreform oder Revolution? Mit einem Anhang Miliz und Militarismus, Leipzig, in: Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke, Bd. 1: 1893–1905, Erster Halbband, 7. kiadás, Berlin 1990, S. 367–466. oldal
- Marx, Karl (1998), Kritik der politischen Ökonomie (= MEW 23), Berlin.
- Meidner, Rudolf und Anna Hedborg (1984), Modell Schweden. Erfahrungen einer Wohlfahrtsgesellschaft, Frankfurt/New York
- Montesquieu, Charles de Secondat (1992), Vom Geist der Gesetze, Ernst Forsthoff, Bd. 1, Tübingen
- Merkel, Wolfgang (2006), Die Reformfähigkeit der Sozialdemokratie. Herausforderungen und Bilanz der Regierungspolitik in Westeuropa, 1. kiadás, Wiesbaden
- Meyer, Thomas und Nicole Breyer (Mitarbeit) (2005), Die Zukunft der Sozialen Demokratie, Bonn
- Meyer, Thomas (2005), Theorie der Sozialen Demokratie, 1. kiadás, Wiesbaden
- Meyer, Thomas (2006), Praxis der Sozialen Demokratie, 1. kiadás, Wiesbaden
- Neugebauer, Gero (2007), Politische Milieus in Deutschland, Friedrich Ebert Stiftung, Bonn
- Nida-Rümelin, Julian und Wolfgang Thierse (1997), Philosophie und Politik, 1. kiadás, Essen
- Platzek, Matthias, Frank-Walter Steinmeier und Peter Steinbrück (2007), Auf der Höhe der Zeit, Soziale Demokratie und Fortschritt im 21. Jahrhundert, Berlin
- OECD (2007), PISA-2006 adatbank, 4.4 táblázat, Relationship between student performance in science and the PISA index of economic, social and cultural status (ESCS) for PISA 2000, PISA 2003 and PISA 2006, <http://www.oecd.org/dataoecd/30/62/39704344.xls> (utoljára lekérdezve 2009. december 20-n)
- OECD, Organisation für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, OECD Stat Extracts, <http://statsoecd.org>
- Plehwe, Dietmar und Bernhard Walpen (2001), Gedanken zu einer Soziologie der Intellektuellen des Neoliberalismus, in: Hans-Jürgen Bieling, Klaus Dörre (2001), Flexibler Kapitalismus. Analysen, kritik, politische Praxis, Hamburg, 225-239 oldalak
- Rawls, John (1979), Eine Theorie der Gerechtigkeit, Frankfurt am Main
- Ritsert, Jürgen (1997), Gerechtigkeit und Gleichheit, 1. kiadás, Münster
- Rousseau, Jean-Jacques (1997), Diskurs über die Ungleichheit. Kritische Ausgabe des integralen Textes, fordította és kommentálta Heinrich Meier, 4. kiadás, Paderborn/München/Bécs/Zürich
- Schultheis, Frank und Kristina Schulz (2005), Gesellschaft mit begrenzter Haftung. Zumutungen und Leiden im deutschen Alltag, Konstanz
- Sen, Amartya (1985), Commodities and Capabilities, Amsterdam
- Walzer, Michael (1997), Pluralismus und Demokratie, in: Julian Nida-Rümelin und Wolfgang Thierse (1979), Philosophie und Politik, 1. kiadás, Essen, 24.40. oldalak

AJÁNLOTT IRODALOM

Az alábbi irodalmat mindazoknak ajánljuk, akik ezen olvasókönyvön túl is szeretnének foglalkozni a szociális demokrácia alapjaival:

A szociális demokráciával foglalkozó olvasókönyvek

Vaut, Simon:

Lesebuch 2: Wirtschaft und Soziale Demokratie.

2009. Politische Akademie der Friedrich-Ebert-Stiftung. (ISBN: 978-3-86872-154-6)

Hogyan lehet sikeres a szociális demokrácia modern, értékalapú gazdaságpolitikája? Milyen elméletekre építhet az a gazdaságpolitika, amely a szabadság, igazságosság és szolidaritás értékeiben gyökerezik?

Mik az alapelvek? És mindenekelőtt: hogyan lehet azokat a gyakorlatba átültetni? A *Wirtschaft und Soziale Demokratie* (Gazdaság és szociális demokrácia) c. olvasókönyv ezeknek a kérdéseknek jár utána. A brit közgazdász, John Maynard Keynes tanai igen fontos szerepet játszanak benne: a gazdaságilag zord időkben, amikor sokan csak az orruk hegyéig látnak, különösen fontos, hogy megbizonyosodjunk (gazdaság)politikai irányunk helyességéről.

Petring, Alexander:

Lesebuch 3: Sozialstaat und Soziale Demokratie.

2009. Politische Akademie der Friedrich-Ebert-Stiftung. (ISBN: 978-3-86872-128-7)

A demokrácia és a szociális állam, a különböző országok szociális állam modelljei, a pártok szociálpolitikai programatikája, a népszerű kritika és a tényleges kihívások összefüggése: Ezek a *Sozialstaat und Soziale Demokratie* (Szociális állam és szociális demokrácia) c. könyv témái.

A központi kérdés: milyen iránytűje legyen a szociális demokráciának a kormányzáshoz, a munkanélküli-biztosításhoz, nyugdíjhoz, egészségügyhöz és oktatáshoz? Az alapvető összefüggéseket elméletileg és gyakorlatilag megalapozva, pontosan és érhetően tárgyalja.

Az Ajánlott irodalom „Szociális demokrácia” modulja

Mik a szociális demokrácia gyökerei és értékei?

Mik voltak és mik ma a jellemzői?

Milyen lehet a gyakorlati politika, ha az új kihívásokkal, mint globalizáció és demográfiai átalakulás, szemben kell megváltólnia?

A Friedrich Ebert Alapítvány Online-akadémiájának „szociális demokrácia” modulja ezekkel a kérdésekkel foglalkozik.

Sok, a szociális demokrácia alapjairól, tevékenységi területéről és szereplőiről szóló cikk mellett például terjedelmes glosszáriumot és tananyagot is találhatok:

▶ www.fes-online-akademie.de

Politikai eszmetörténet

Euchner, Walter / Grebing, Helga:

Geschichte der sozialen Ideen in Deutschland. Sozialismus – Katholische Soziallehre – Protestantische Sozialethik. Ein Handbuch. 2005.

VS Verlag für Sozialwissenschaften. (ISBN: 978-3-531-14752-9)

A kézikönyv átfogó képet ad a társadalmi mozgalmak és az eszmetörténet fejlődése közti összefüggésekről. A középpontban a szocializmus, a katolikus és a protestáns szociáletika áll.

Langewiesche, Dieter:

Liberalismus und Sozialismus. Ausgewählte Beiträge. 2003.

Verlag J. H. W. Dietz Nachf. (ISBN: 978-3-8012-4132-2)

A kiemelkedő tübingeni szerző, Dieter Langewiesche 17 esszében világítja meg a XIX. és XX. század nagy társadalmi ideológiáinak, a liberalizmusnak és a szocializmusnak izgalmas és egymással kölcsönhatásban álló fejlődését kulturális, társadalmi és politikai szempontok alapján.

Alapok

Meyer, Thomas:

Theorie der Sozialen Demokratie. 2005.

VS Verlag für Sozialwissenschaften. (ISBN: 978-3-5311-4612-6)

Két erő harcol a jelenkor globalizált világában a hatalmi befolyásért: a libertárius demokrácia és a szociális demokrácia. Thomas Meyer e művében a szociális demokrácia politikájának alapjait fejt ki, amelyek a polgári és politikai alapjogok mellett az egyén szociális és gazdasági alapjogait is komolyan veszik.

Meyer, Thomas (Közreműködő munkatárs: Nicole Breyer):

Die Zukunft der Sozialen Demokratie. 2005.

Politische Akademie der Friedrich-Ebert-Stiftung. (ISBN: 3-89892-315-0)

Ez a mű a Theorie der Sozialen Demokratie és a Praxis der Sozialen Demokratie legfontosabb állításait foglalja össze.

A szociális demokrácia Németországban

Eppler, Erhard:

Eine Partei für das zweite Jahrzehnt: die SPD? 2008.

vorwärts buch Verlag. (ISBN: 978-3-86602-175-4)

Az SPD gondolkodója, Erhard Eppler könyve kifejezetten pártjával, annak feladataival és esélyeivel foglalkozik. Hatásosan írja le, hogyan változtatta meg a piaci radikális gondolkodás negyedszázada Németországot és Európát. Ami maradt utána, az egy igazságérzetében mélyen sértett német társadalom és a szegények és gazdagok közti szakadék olyan mélysége, amely már a társadalom kettészakadásával fenyeget.

Gabriel, Sigmar:

Links neu denken. Politik für die Mehrheit. 2008.

(ISBN: 978-3-492-05212-2)

Sigmar Gabriel olyan politikai javaslatot dolgozott ki, amelyben újragondolja és fatális csapdából menti ki a „baloldaliságot”: vagy a felismerhetetlenségig való felhígítás vagy a régi baloldal mintájába való visszaesés csapdájából. A többséget szerinte a politikai tartalom és nem a pusztá hatalmi számtan és végtelen koalíciós viták sora hozza létre. Nem kevesebbet, mint a politikához való visszatérést követeli.

Beck, Kurt / Heil, Hubertus (Hg.):

Soziale Demokratie im 21. Jahrhundert. Lesebuch zur Programmdebatte der SPD. 2007.

vorwärts buch Verlag. (ISBN: 978-3-86602-525-7)

E könyv kiadói is egy programvita keretében fogalmaztak meg más szerzőkkel együtt a jövőre nézve jelentős feladatokat: hogyan és kivel formáljuk a globalizációt? Merre tart Európa? Hogyan éljük meg a demokráciát? Hogyan növekedhet a gazdaság, hogy egyben a jövő szociális és környezeti problémáit is megoldja? Sikeres lesz-e az energiaváltás? Milyen korunk szociális demokráciára irányuló politikai szövetsége?

Szociális demokrácia – nemzetközi kitekintés

Meyer, Thomas (Hg.):

Praxis der Sozialen Demokratie. 2005.

VS Verlag für Sozialwissenschaften. (ISBN: 978-3-531-15179-3)

A könyv a szakterület vezető szakértőinek aktuális és kiváló országtanulmányait mutatja be Thomas Meyer *Theorie der Sozialen Demokratie* (A szociális demokrácia elmélete) c. könyve tükrében. A vizsgált országok Svédország, Japán, Németország, Nagy-Britannia, Hollandia és az Egyesült Államok. A szociális demokrácia mérésére szolgáló új index is bemutatásra kerül.

Krell, Christian:

Sozialdemokratie und Europa. Die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste. 2009.

VS Verlag für Sozialwissenschaften. (ISBN: 978-3-531-16498-4)

Ki és mi határozza meg egy párt Európa-politikáját? Ennek az okait boncolgatja Christian Krell. Ehhez három nemzeti párt: a német SPD, a brit **Munkáspárt** és a francia Parti Socialiste 1979–2002 közti Európa-politikáját hasonlítja össze. Rámutat az azonosságokra, de az egyértelmű különbségekre is, különösen a három párt integrációs és Európára vonatkozó stratégiájában.

Merkel, Wolfgang/Egle, Christoph/Henkes, Christian/Ostheim, Tobias/Petring, Alexander:

Die Reformfähigkeit der Sozialdemokratie. Herausforderungen und Bilanz der Regierungspolitik in Westeuropa. 2005.

VS Verlag für Sozialwissenschaften. (ISBN: 978-3-531-14750-5)

Az 1990-es évek végén az Európai Unió legtöbb országában a kormányban a szociáldemokrata pártok is jelen voltak. Mennyire volt ezeknek a pártoknak sikeres reformpolitikája? Egy egységes „harmadik úton” haladtak? A könyv részletes országtanulmányok alapján elemzi és értékeli a szociáldemokrata politikát Németországban, Franciaországban, Nagy-Britanniában, Hollandiában, Svédországban és Dániában.

Történelem

Dowe, Dieter:

Von der Arbeiter- zur Volkspartei. Programmentwicklung der deutschen Sozialdemokratie seit dem 19. Jahrhundert. Reihe Gesprächskreis Geschichte, 2007, 71.füzet (<http://library.fes.de/pdf-files/historiker/04803.pdf>).

Dieter Dowe az 1848-as forradalom utáni szociáldemokrácia történelmét – programatikájában és gyakorlatában – a szabad, demokratikus és igazságos állam és társadalmi rend hosszú és soha véget nem érő kritikus vizsgálata lényeges részének tekinti.

Grebing, Helga:

Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Von der Revolution 1848 bis ins 21. Jahrhundert. 2002.

Vorwärts Verlag. ISBN: 978-3-86602-288-1

A pártok politikai sikere az utóbbi években azon múlik, mennyire képesek munkaerő-piaci elképzeléseik iránt bizalmat kelteni. Eddig azonban még nem látható a jövő társadalmának a klasszikus keresőtevékenységen túlmutató életképes modellje. Az embernek „tevékenynek” kell lennie, ha méltó életet akar. Milyen lehet tehát a posztindusztrialista Németország, amelyben mindenki számára elegendő munka van? És milyen feladatai lesznek ebben a munkásmozgalomnak, pártjainak és az SPD-nek?

Miller, Susanne/Potthoff, Heinrich:

Kleine Geschichte der SPD 1848–2002. 2002.

Verlag J. H. W. Dietz Nachf. (ISBN: 978-3-8012-0320-7)

A Kleine Geschichte der SPD (Az SPD rövid története) c. könyv idő közben alapművé vált; a legrégebb német párt történetét foglalja össze a kezdetektől Gerhard Schröder kormányáig.

Schneider, Michael:

Kleine Geschichte der Gewerkschaften. Ihre Entwicklung in Deutschland von den Anfängen bis heute. 2000.

Verlag J. H. W. Dietz Nachf. (ISBN: 978-3-8012-0294-1)

Michael Schneider részletesen, ismeretekben gazdagon írja le a szakszervezetek történetét a kezdetektől az iparosításon át a globalizáció idejében égető szakszervezeti kihívásokig.

Szeretnénk meghívni, hogy vegyen részt a szociális demokráciáról szóló eszmecesterén. A Friedrich Ebert Alapítvány Szociális Demokrácia Akadémiája helyet biztosít ehhez. Nyolc szemináriumi modul foglalkozik a szociális demokrácia alapértékeivel és gyakorlati aspektusaival.

A szociális demokrácia alapjai

Gazdasági és szociális demokrácia

Szociális állam és szociális demokrácia

Globalizáció és szociális demokrácia

Európa és szociális demokrácia

Integráció, bevándorlás és szociális demokrácia

Állam, polgári társadalom és szociális demokrácia

Béke és szociális demokrácia

A SZERZŐKRŐL

Julia Bläsius (*1981) a Friedrich Ebert Alapítvány nemzetközi párbeszéd részlegén dolgozik referensként. A Passau-i Egyetemen nyelvi, közgazdasági és kultúrkörnyezeti tanulmányokat folytatott. Az egyetem után a London School of Economics európai politikai gazdaságtan szakán mesterdiplomát szerzett. (Master of Science in European Political Economy)

Frederike Boll (*1983) a westfáliai Münsterben a Wilhelms Egyetem politikatudomány szakos hallgatója. Mellékszakként kommunikációt és pszichológiát tanul.

Jochen Dahm (*1981) a Friedrich Ebert Alapítvány politikai akadémiajában referense. Münsterben és Malagán tanult politikatudományt, kommunikációtudományt és közjogot.

Dr. Christoph Egle (*1974) a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem tudományos munkatársa. Egyetemi tanulmányai során politikatudományt, szociológiát és filozófiát hallgatott, doktori disszertációját Németország és Franciaország gazdasági és társadalompolitikai reformjairól írta. 2001–2004 között a heidelbergi Ruprecht-Karl Egyetem Nyugat-európai szociáldemokrata reformpolitikákat összehasonlító kutatási projektjében vett részt.

Tobias Gombert (*1975) az üzemi tanács-szemináriumok szervezetében dolgozik, kommunikációs és elméleti szemináriumokon és workshopokon tréner. 2003–2005 között országos Jusó (fiatal szocialisták) ifjúsági elnökhelyettes volt. 2005–2007 között a Jusó országos szövetség elnökségének tagja. Részt vett a Jusó szövetségi iskolájának kiépítésében. 2007 óta a Szociális Demokrácia Akadémia tréner. Eddigi tudományos munkái Jean-Jacques Rousseau, a marxista elmélet és az erkölcsfilozófia kérdéskörével kapcsolatosak.

Dr. Erik Gurgsdies (*1944) 1993–2009 között a Friedrich Ebert Alapítvány mecklenburg-előpomerániai tartományi irodájának vezetője volt. Közgazdaságtant és szociológiát tanult. Ezt követően Bergneustadt és Ahrensburg bentlakásos népfőiskoláin, valamint a hamburgi gazdasági és politikai főiskolán oktatott.

Marc Herter (*1974) az SPD-frakció elnöke Hammban (Westf.). Jogtudományi tanulmányokat folytatott a Münsterben a Wilhelms Egyetemen. 2002 óta az észak-rajna-vesztfália-i SPD tartományi elnökségének, 2006 óta a tartományi pártelnökség tagja.

Dr. Christian Krell (*1977) a Friedrich Ebert Alapítvány munkatársa és a Szociális Demokrácia Alapítvány felelőse. Politikatudományt, történelmet, közgazdaságtant és szociológiát tanult Siegenben és a University of York-on. Doktori disszertációját 2007-ben az SPD, a Labour Party és a Parti Socialiste Európapolitikájáról írta.

Dr. Eun-Jeung Lee (*1963) 2008 óta a berlini szabadegyetem Korea-tanulmányainak vezetője. Tanulmányait Szöulban végezte az Ehwa Egyetemen és Göttingenben a Georg-August Egyetemen. Itt írta doktori disszertációját is. 2001-ben habilitált Halle-Wittenbergben a Martin-Luther Egyetemen, majd ott egyetemi magántanárként dolgozott. Az Alexander von Humboldt Alapítvány kutatási ösztöndíjasa, a Japan Foundation Fellow-ja és a tokiói Chuo egyetem vendégkutató-munkatársa volt.

Matthias Neis (*1976) germanisztikát, politikatudományt és kommunikációt tanult a vesztfáliai Münsterben a Wilhelms Egyetemen. 2004–2006 között recklinghauseni „Arbeit – Bildung – Partizipation“ (Munka - képzés - participáció) Kutatóintézet munkatársa volt. 2006 óta a jénai Friedrich-Schiller Egyetem tudományos munkatársa a „Tudomány – mint gazdasági tényező – támogatása, „HBS projektben.

Christina Rentzsch (*1982) politikatudományt és kommunikációt tanul a vesztfáliai Münsterben a Wilhelms Egyetemen. Tanulmányai előtt Kölnben reklámértékesítést tanult.

Martin Timpe (*1978) a Juso (Fiatal szocialisták) főiskolai csoportjának országos szintű ügyvezetője, 2007 óta a Szociális Demokrácia Akadémián szemináriumvezető. A berlini Szabadegyetem Otto-Suhr Intézetében politikatudományt hallgatott.

A politikának világos orientációra van szüksége. Csak az tud másokat is lelkesíteni; aki egyértelműen meg tudja határozni cselekedeteinek célját. Ezért a „Grundlagen der Sozialen Demokratie“ (A szociális demokrácia alapjai) olvasókönyv azt vizsgálja, mit jelent a XXI. században a szociális demokrácia. Mik az alapvető értékei? Mik az alapvető céljai? Hogyan lehet a gyakorlatban megvalósítani?

A szociális demokrácia olvasókönyvei a Szociális Demokrácia Akadémia szemináriumai szerint készültek. Szociális Demokrácia Akadémia a Friedrich Ebert Alapítvány képzési kínálatának része a politika iránt elkötelezettek és érdeklődők számára.

További információ az akadémiáról: www.fes-soziale-demokratie.de

„A Grundlagen der Sozialen Demokratie (A szociális demokrácia alapjai) c. olvasókönyv bátorítás. Olyan időkben, amikor a politikai különbségek elmosódni látszanak, bátorító, ha az ember megbizonyosodhat saját politikai cselekedetei alapjairól.“

Ulrike Witt, PES aktivista Göttingen csoport

„Mind a Szociális Demokrácia Akadémia szemináriumainak, mind az azoktól független politikai gondolkodáshoz és cselekvéshez útmutató.“

Michael Reschke, Kasseli Egyetem